

**Αικατερίνη Χατζηαντωνίου**

**Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών  
Επιστημών**

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα  
Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών.  
Κατεύθυνση: Διεθνής Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας.

**Διπλωματική Εργασία:**

*«Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας (ΜΟΕΑ):  
Η Περίπτωση των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων»*

**Επιβλέπων καθηγητής: κ. Α. Πλατιάς**

## Πίνακας Περιεχομένων

<b>1. Εισαγωγή.....</b>	<b>1</b>
<b>2. Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας (ΜΟΕΑ) :</b>	
<b>Θεωρητικό Υπόβαθρο.....</b>	<b>3</b>
2.1. Η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων και τα ΜΟΕΑ .....	3
2.2. Εννοιολογικός Προσδιορισμός των ΜΟΕΑ .....	7
2.2.1. Κατηγορίες ΜΟΕΑ.....	8
2.2.2. Τα στάδια των ΜΟΕΑ.....	11
<b>3. Διαχρονική Παρουσίαση της Εξέλιξης των ΜΟΕΑ.....</b>	<b>14</b>
3.1. Η αρχική εμπειρία στις σχέσεις Ανατολής-Δύσης.....	14
3.2. Τρεις Διαφορετικές Γενιές - Το Ευρωπαϊκό Μοντέλο .....	14
3.3. Προαπαιτούμενα - Μαθήματα από την Ευρωπαϊκή Εμπειρία .....	19
<b>4. Σημεία Τριβής στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις.....</b>	<b>21</b>
4.1. Ιστορικό Πλαίσιο .....	21
4.2. Η σύγχρονη εποχή : Οι μονομερείς αξιώσεις της Τουρκίας .....	22
4.3. Η Παρούσα κατάσταση .....	28
<b>5. Τα ΜΟΕΑ ως Εργαλείο για την Επίτευξη Ειρηνικών Σχέσεων</b>	
<b>μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας; .....</b>	<b>32</b>
5.1. Η Υιοθέτηση ΜΟΕΑ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.....	32
5.1.1. Προϋποθέσεις: Δύο προσεγγίσεις οικοδόμησης εμπιστοσύνης και	
ασφάλειας.....	32
5.1.2. Η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας στις ελληνοτουρκικές	
σχέσεις - Περιορισμοί.....	34
5.2. Οι Προσπάθειες Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας στις	
Ελληνοτουρκικές Σχέσεις .....	38
5.2.1. Οι Συμφωνίες Βενιζέλου - Αττατούρκ (1930) .....	38
5.2.2. Το Μνημόνιο της Βουλιαγμένης (1988) .....	39
5.2.3. Το Κοινό Ανακοινωθέν της Μαδρίτης (1997) .....	42
5.2.4. Οι “καλές υπηρεσίες” στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ .....	43
<b>6. Συμπεράσματα .....</b>	<b>46</b>
<b>7. Βιβλιογραφία.....</b>	<b>49</b>

## 1. Εισαγωγή

Ο ρόλος των Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας (ΜΟΕΑ) αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την διεθνή ασφάλεια στη σύγχρονη εποχή, αφού η εμπειρία έχει δείξει ότι διαδραματίζουν ένα συνεχώς αυξανόμενο ρόλο στην αποτροπή του πολέμου, στην στρατηγική και περιφερειακή σταθερότητα, στην διευθέτηση περιφερειακών συγκρούσεων και στην διαχείριση κρίσεων. Τι είναι όμως τα ΜΟΕΑ, πως λειτουργούν και κάτω από ποιες προϋποθέσεις; Η παρούσα εργασία θα προσπαθήσει να δώσει απαντήσεις στα παραπάνω γενικά ερωτήματα.

Από την ανάλυση που παρατίθεται στην συνέχεια προκύπτει ότι τα ΜΟΕΑ είναι εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα κράτη για να περιορίσουν τις εντάσεις στις μεταξύ τους σχέσεις και να μειώσουν την πιθανότητα του τυχαίου πολέμου ή μιας αιφνίδιας επίθεσης. Η βασική λειτουργία τους αφορά στον περιορισμό της μυστικότητας των στρατιωτικών δραστηριοτήτων και στην προώθηση της διαφάνειας (προβλεψιμότητα) των πολιτικών προθέσεων, προκειμένου τα κράτη να διακρίνουν μεταξύ πραγματικών και αβάσιμων φόβων σχετικά με τους σκοπούς ή απειλές ενός ενδεχόμενου ή πραγματικού εχθρού. Η έννοια των ΜΟΕΑ προϋποθέτει την παραδοχή ύπαρξης ανταγωνιστικών ή/ και συγκρουσιακών διακρατικών σχέσεων στο διεθνές σύστημα.

Στη συνέχεια, η μελέτη εξετάζει την δυνατότητα υιοθέτησης ΜΟΕΑ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας προκειμένου να ελεγχθεί η συγκρουσιακή δυναμική των σχέσεών τους. Για την ανάλυση της περίπτωσης αυτής χρησιμοποιείται η ρεαλιστική προσέγγιση στη θεωρία των διεθνών σχέσεων, η οποία αποτελεί το κατάλληλο εργαλείο ερμηνείας της σκοπιμότητας υιοθέτησης τέτοιων μέτρων.

Το περιεχόμενο της παρούσας μελέτης, μετά το σύντομο αυτό εισαγωγικό σημείωμα, είναι:

Στο Κεφάλαιο 2 προσδιορίζεται η θέση των ΜΟΕΑ μέσα στη θεωρία των διεθνών σχέσεων και καθορίζεται η έννοιά τους.

Στο Κεφάλαιο 3 καταγράφεται η διαχρονική εξέλιξή τους, έτσι όπως παρουσιάζεται μέσα από την ευρωπαϊκή εμπειρία οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

Στη συνέχεια, στο Κεφάλαιο 4 εξετάζονται διαχρονικά τα σημεία τριβής στις Ελληνο-Τουρκικές σχέσεις.

Η μελέτη συνεχίζει, στο Κεφάλαιο 5, με την εξέταση της δυνατότητας χρήσης των ΜΟΕΑ ως εργαλείο για την επίτευξη ειρηνικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται οι προϋποθέσεις και οι περιορισμοί για την υιοθέτηση ΜΟΕΑ στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, καθώς και οι μέχρι σήμερα προσπάθειες οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας σε αυτές.

Τέλος, στο Κεφάλαιο 6, η μελέτη καταλήγει σε ορισμένα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των προαναφερόμενων θεμάτων καθώς και σε διάφορες

προτάσεις που έχουν διατυπωθεί από έγκυρους πολιτικούς, στρατιωτικούς και πανεπιστημιακούς αναλυτές.

## 2. Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας (ΜΟΕΑ) : Θεωρητικό Υπόβαθρο

### 2.1. Η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων και τα ΜΟΕΑ

Στη θεωρία των διεθνών σχέσεων κεντρικό σημείο συνιστά η παραδοχή ότι το διεθνές σύστημα είναι από τη φύση του άναρχο<sup>1</sup>. Η έννοια της αναρχίας χρησιμοποιείται για να περιγράψει την απουσία μιας κεντρικά ρυθμιζόμενης εξουσίας, μιας διεθνούς κυβέρνησης. Εκείνο που υπάρχει είναι η “πολιτική δυνάμεων”, το σύγχρονο δηλαδή σύστημα κρατών. “Στο πλαίσιο αυτού του συστήματος, πρώτον υπάρχουν ανεξάρτητες πολιτικές οντότητες (τα κράτη), που κανένα δεν αναγνωρίζουν πολιτικά ανώτερό τους και ισχυρίζονται ότι είναι κυρίαρχες, και δεύτερον υπάρχουν συνεχείς και οργανωμένες σχέσεις μεταξύ τους”<sup>2</sup>.

Σε ένα τέτοιο αναρχούμενο διεθνές σύστημα<sup>3</sup>, όπου δεν υπάρχει μια κεντρική εξουσία, η οποία μπορεί να επιβάλλει την τάξη και να εγγυηθεί την ασφάλεια των μερών, ο πόλεμος είναι πολύ πιθανός<sup>4</sup>, καθώς οποιαδήποτε στιγμή κάθε κράτος μπορεί να προβεί στη χρήση βίας και να απειλήσει την ασφάλεια άλλου ή άλλων κρατών. Σ’ αυτό το πλαίσιο πρωταρχικός στόχος κάθε κράτους είναι η επιβίωσή του διαμέσου της κατοχύρωσης της ασφάλειάς του.

Η ιστορική εμπειρία έχει δείξει ότι η κατοχύρωση της ασφάλειας ενός κράτους πραγματοποιείται με την απόκτηση κυρίως στρατιωτικής ισχύος. Ωστόσο η αναζήτηση της ασφάλειας από ένα κράτος και η αύξηση της ισχύος του, αρκετές φορές δημιουργεί πρόβλημα ασφάλειας σε ένα άλλο κράτος, το οποίο και προβαίνει σε αντισταθμιστικές ενέργειες. Τα κράτη, με αυτό τον τρόπο συχνά εισέρχονται στη λογική του ανταγωνισμού, σε ένα “**δίλημμα ασφάλειας**”<sup>5</sup> (security dilemma). Το πρόβλημα είναι ότι το “δίλημμα ασφάλειας” μπορεί να λειτουργήσει ακόμη και όταν τα κράτη επιδιώκουν αμυντικές πολιτικές, οι επιπτώσεις του δε είναι ακόμη πιο σοβαρές όταν ένα ή περισσότερα κράτη επιδιώκουν επιθετικές πολιτικές. Αν αυτός ο ανταγωνισμός δεν ελεγχθεί, τα κράτη μπορούν να αλληλεπιδράσουν με τέτοιο τρόπο

---

<sup>1</sup> Στη θεωρία των διεθνών σχέσεων και οι δύο βασικές σχολές σκέψης (ρεαλιστική και (νέο)φιλελεύθερη σχολή) αποδέχονται ότι το διεθνές σύστημα είναι άναρχο. Διαφοροποιούνται ωστόσο ριζικά ως προς την ερμηνεία του όρου της αναρχίας και τις συνέπειες που έχει στη συμπεριφορά των κρατών. Για μία συζήτηση αυτών των δύο προσεγγίσεων δείτε, Αθ. Παπαζήση, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα. Ρεαλιστική Προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων*, (Αθήνα, Παπαζήση, 1995), Π. Ηφαιστος, *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική: Από την “Ιδεαλιστική Αθωότητα” στο “Πεπρωμένο του Έθνους”*, (Αθήνα, Οδυσσεύς, 1994). Επίσης δείτε D.Baldwin (επιμ.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, (N.York, Columbia Univ. Press, 1993).

<sup>2</sup> Για ανάλυση του όρου δείτε, M. Wight, *Πολιτική Δυνάμεων*, (Αθήνα, Ειρήνη, 1994).

<sup>3</sup> Για μια ανάλυση του άναρχου διεθνούς συστήματος δείτε, K. Waltz, *Theory of International Politics*, (Addison-Wesley Publishing Comp. 1979), καθώς επίσης H. Moergenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (N.York, Knopf, 1978).

<sup>4</sup> E. H. Carr, *The Twenty Year Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations* (London & N.York, Harper Torchbooks, 1964) σελ.102-113, Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis* (N. York, Columbia Univ. Press, 195), σελ. 232.

<sup>5</sup> Για μία διεξοδική ανάλυση δείτε, B.Russett, *The Prisoners of Insecurity: Nuclear Deterrence, The Arms Race and Arms Control*, (San Francisco, W.H.Freeman and Company, 1983).

που να αυξάνεται η καχυποψία, τροφοδοτείται ο ανταγωνισμός των στρατιωτικών εξοπλισμών και σε τελική ανάλυση να επιδεινώνεται η ασφάλειά τους.

Η έξοδος από μια τέτοια κατάσταση φαίνεται ιδιαίτερα δύσκολη και η σύγκρουση θεωρείται όλο και πιο πιθανή. Σε μία τέτοια περίπτωση, η συνεργασία φαίνεται να είναι η μοναδική διέξοδος, αλλά τόσο η επίτευξή της όσο και η διατήρησή της είναι ένα πάρα πολύ δύσκολο εγχείρημα και αυτό γιατί υπάρχουν σημαντικοί περιορισμοί στη θέληση των κρατών για συνεργασία, ακόμη και όταν μοιράζονται κοινά συμφέροντα.

Οι περιορισμοί αυτοί, που προκύπτουν από την άναρχη φύση του διεθνούς συστήματος, είναι ο φόβος (fear) και η έλλειψη εμπιστοσύνης (mistrust)<sup>6</sup>. Συγκεκριμένα, οι διακρατικές σχέσεις υπολείπονται της συνεργασίας ως μέσο για διευθέτηση των προβλημάτων ασφάλειας που υφίστανται ή ανακύπτουν. Αυτό συμβαίνει κυρίως γιατί η κρατική λογική της συνεργασίας περνά συνήθως από το φίλτρο των εξής προτάσεων:

- Το κράτος-μέρος μιας διαφοράς πριν προχωρήσει σε συμφωνία με το άλλο μέρος, θέλει να βεβαιωθεί ότι δεν υπάρχει περίπτωση να ωφεληθεί το τελευταίο περισσότερο. Τα σχετικά οφέλη θα πρέπει να είναι αμοιβαία γιατί υπάρχει πάντα ο φόβος ότι ο σημερινός “συνεργάτης” μπορεί να είναι ο αυριανός εχθρός.
- Ακόμα όμως και στην περίπτωση συμφωνίας δεν υπάρχει η εμπιστοσύνη - βεβαιότητα ότι αυτή θα τηρηθεί, αφού υπάρχει πάντοτε το ενδεχόμενο της εξαπάτησης της άλλης πλευράς, αποκομίζοντας πιθανότατα μονομερή πλεονεκτήματα, ιδιαίτερα μάλιστα εάν η παραβίαση των όρων της συμφωνίας δεν γίνει αντιληπτή.

Από τα παραπάνω φαίνεται ότι δεν υπάρχουν, στις περισσότερες των περιπτώσεων, επαρκείς εγγυήσεις έτσι ώστε τα κράτη να προχωρήσουν στην επίλυση των μεταξύ τους διαφορών με συνεργασία. Σ’ αυτό το σημείο μεταξύ του ανταγωνισμού και της συνεργασίας, μεταξύ του μαύρου και του άσπρου, παρεμβάλλονται τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας (ΜΟΕΑ).

Τα ΜΟΕΑ είναι μέτρα στη λήψη των οποίων μπορούν να προβούν τα κράτη προκειμένου να ελέγξουν και να περιορίσουν τις ακραίες και ανεπιθύμητες συνέπειες της λογικής του ανταγωνισμού. Προκειμένου να ενεργοποιηθούν θα πρέπει να πληρούνται μια βασική συνθήκη: *Η εφαρμογή τους δεν θα πρέπει να θίγει την υπάρχουσα ισορροπία ισχύος μεταξύ τους. Δηλαδή τα σχετικά οφέλη (relative gains),*

---

<sup>6</sup> Για τους περιορισμούς αυτούς δείτε: J.M.Grieco, *Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of newest liberal institutionalism*, *International Organization* 42, 3, Summer 1988, Raymond Aron, *International Relations: A Theory for Peace and War*, (Garden City, Doubleday 1973). Τον ένα από τους δύο περιορισμούς, την έλλειψη εμπιστοσύνης - εξαπάτηση, εντοπίζει και η νεοφιλελεύθερη σχολή σκέψης, αγνοεί όμως τον παράγοντα “φόβο”. Δείτε σχετικά: Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, Princeton Univ. Press, 1984), Arthur Stein, “Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World”, *International Organization* 36, 2, Spring 1982.

*πρέπει να είναι αμοιβαία και να μην ανατρέπουν την προ της συνεργασίας ισορροπία των μερών*<sup>7</sup>.

Με αυτό τον τρόπο τα ΜΟΕΑ έρχονται να δώσουν απάντηση στο παραδοσιακό πρόβλημα που, μέχρι σήμερα στις περισσότερες των περιπτώσεων, συνιστά τροχοπέδη στην συνεργασία. Το πρόβλημα αυτό ορίζεται ως εξής:

Βασικό χαρακτηριστικό των διεθνών σχέσεων είναι η αβεβαιότητα, αφού τα κράτη δεν μπορούν να είναι βέβαια για τις μελλοντικές προθέσεις των άλλων και για τον λόγο αυτό δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στο πως η συνεργασία μπορεί να επηρεάσει τις σχετικές δυνατότητές τους στο μέλλον<sup>8</sup>. Η απόκτηση άνισων πλεονεκτημάτων είναι λόγος για να μην προχωρήσουν σε συνεργασία ή να διακόψουν την ήδη υπάρχουσα. Επίσης η προοπτική της εξαπάτησης αποτρέπει τα κράτη να συνεργαστούν, γιατί σε μία τέτοια περίπτωση το όφελος αυτού που εξαπατά αυξάνει σημαντικά, ενώ ο εξαπατημένος βρίσκεται σε κατάσταση χειρότερη από αυτή προ της συνεργασίας. Άρα τα ΜΟΕΑ ακόμη και αν πληρούν την συνθήκη που τέθηκε προηγουμένως, θα πρέπει να εξασφαλίσουν τον περιορισμό της περίπτωσης εξαπάτησης προκειμένου να ενεργοποιηθούν παραπέρα. Θα πρέπει δηλαδή να δίνουν απάντηση και στο πρόβλημα του “φόβου” και στο πρόβλημα της “έλλειψης εμπιστοσύνης”.

Αφού ορίστηκε η ικανή και αναγκαία συνθήκη για την εφαρμογή των ΜΟΕΑ, το επόμενο πράγμα που χρήζει περαιτέρω διευκρίνησης είναι η συμβολή τους στην έξοδο των κρατών από το ανταγωνισμό που προκύπτει από την προσπάθεια τους να ξεπεράσουν το δίλημμα ασφάλειας. Το δίλημμα αυτό μπορεί να είναι πραγματικό ή ενδεχόμενα πλασματικό.

Στην πρώτη περίπτωση υπάρχουν σαφή δείγματα από ένα κράτος, άσκησης μιας επεκτατικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία στοχεύει στην αναθεώρηση του υφιστάμενου εδαφικού καθεστώτος (status quo). Υφίσταται δηλαδή μια σαφής και εκδηλωμένη απειλή εναντίον ενός άλλου κράτους το οποίο συχνά προβαίνει σε αντισταθμιστικές ενέργειες αύξησης της ισχύος του, προκειμένου να αποτρέψει την απειλή. Ένα πιθανό αποτέλεσμα είναι να οδηγηθούν σε έναν ανταγωνισμό των εξοπλισμών ο οποίος όσο περισσότερο κορυφώνεται τόσο ξεφεύγει από τον έλεγχό τους και αποκτά μια δυναμική που κάνει τον πόλεμο όλο και πιο πιθανό<sup>9</sup>.

Οι σχέσεις δηλαδή των κρατών χαρακτηρίζονται από ένα “καθαρό δίλημμα ασφάλειας” (pure security dilemma). Ο ρόλος των ΜΟΕΑ σ’ αυτή την περίπτωση, εντοπίζεται στο να περιορίσει την πιθανότητα έκρηξης τυχαίου και μη ηθελημένου

---

<sup>7</sup> Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι όπως έχει δείξει η μέχρι σήμερα εμπειρία, η θεωρητική αυτή συνθήκη αναφέρεται στην περίπτωση που έχουμε σχέσεις σε διμερές επίπεδο ( που αποτελεί και το αντικείμενο της παρούσας εργασίας) και όχι σε πολυμερές. Σε αυτό το επίπεδο έχει πάλι εμπειρικά παρατηρηθεί ότι τα ΜΟΕΑ μπορούν να ισχύσουν όταν υπάρχει σχετική συμμετρία στην ισχύ των δυνάμεων.

<sup>8</sup> Όπως αναφέρει ο R. Jervis “ Οι σκέψεις μπορεί να αλλάζουν, νέοι ηγέτες να έρθουν στην εξουσία, οι αξίες να μεταβληθούν, νέες ευκαιρίες και κίνδυνοι μπορεί να εμφανιστούν”, στο *Cooperation Under the Security Dillema, World Politics* 30, January 1978, σελ. 168.

<sup>9</sup> Susan G. Sample, *Arms Races and Dispute Escalation: Resolving the Debate, Journal of Peace Research*, vol. 34, no. 1, 199, σελ. 7-22.

πολέμου ή/και στον περιορισμό της μυστικότητας της στρατιωτικής δραστηριότητας προάγοντας τη διαφάνεια και εξαλείφοντας την προοπτική μιας αιφνίδιας επίθεσης<sup>10</sup>.

Στη δεύτερη περίπτωση, όταν δεν υπάρχει άμεση απειλή, αλλά η αύξηση της ισχύος ενός κράτους εκλαμβάνεται από ένα άλλο ως μια δυνητική μελλοντική απειλή, είναι δυνατόν τα κράτη να εισέλθουν και πάλι σ' έναν ανταγωνισμό που δημιουργεί μια πλασματική σύγκρουση συμφερόντων. Σ' αυτή την περίπτωση οι σχέσεις των κρατών προσδιορίζονται από μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται ως “παγίδα ανασφάλειας” (insecurity trap)<sup>11</sup>. Εδώ τα ΜΟΕΑ βοηθούν τα κράτη να διακρίνουν μεταξύ πραγματικών και αβάσιμων φόβων σχετικά με τους σκοπούς και τις προθέσεις (απειλητικές ή όχι), ενός άλλου κράτους και να προσδιορίσουν τον επιθετικό του ή όχι χαρακτήρα.

Δεδομένου ότι η εκδήλωση της μιας ή της άλλης συμπεριφοράς εξαρτάται από τις εκτιμήσεις για την πραγματικότητα, η κυρίως λειτουργία που επιτελούν τα ΜΟΕΑ, σ' αυτή την περίπτωση εντοπίζεται στο ότι βοηθούν τα εμπλεκόμενα μέρη ώστε οι εκτιμήσεις τους για την πραγματική κατάσταση να είναι οι σωστές, έτσι ώστε να αποφασίσουν ποιες πολιτικές είναι οι κατάλληλες. Και είναι πολύ σημαντικό οι αντιλήψεις (perceptions) για τις προθέσεις ενός κράτους να είναι οι σωστές. Σε πολλές περιπτώσεις λανθασμένες αντιλήψεις (misperceptions) για τις προθέσεις άλλων κρατών οδήγησαν σε πολιτικές αντιπαραθέσεων<sup>12</sup>.

Έτσι τα ΜΟΕΑ αυξάνουν την σταθερότητα και δημιουργούν πρότυπα συνεργασιακής συμπεριφοράς. Αυτά τα χαρακτηριστικά εντάσσουν τη μελέτη των ΜΟΕΑ στην έννοια των “**διεθνών καθεστώτων**”, που αντιπροσωπεύουν επιδιώξεις μέσα στο διεθνές σύστημα για την προώθηση ρυθμίσεων συνεργασίας<sup>13</sup>. Συγκεκριμένα αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό συστατικό στοιχείο των καθεστώτων ασφάλειας (security regimes), καθώς συμβάλλουν στην προσπάθεια αναζήτησης ενός συνεργασιακού περιβάλλοντος ασφάλειας

Η παραπάνω ανάλυση καθιστά σαφές ότι τα ΜΟΕΑ μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στην μείωση των συνεπειών της διεθνούς αναρχίας στις διακρατικές σχέσεις.

---

<sup>10</sup> Ο Κινέζος στρατηγολόγος Sun Tzu 2.500 χρόνια πριν επισήμανε ότι “ο πόλεμος στηρίζεται στην τέχνη της εξαπάτησης”, και επεξεργάστηκε το σχήμα “εξαπάτηση - μυστικότητα - αιφνίδια επίθεση”. Έτσι η αποτροπή μιας αιφνίδιας επίθεσης επιτυγχάνεται με την προώθηση της διαφάνειας των στρατιωτικών δραστηριοτήτων.

<sup>11</sup> Ως “παγίδα ανασφάλειας” οι Wheeler και Booth, ορίζουν την κατάσταση όπου τα κράτη δεν βλέπουν κανένα όφελος στον πόλεμο και χωρίς να έχουν την αίσθηση της πλήρους ασφάλειας διαπιστώνουν ότι μπορούν να συνυπάρξουν και, ενδεχομένως, να συνεργαστούν. Δείτε, Παναγιώτης Τσάκωνας “Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας στα Βαλκάνια” (ΕΠΥΕΘΑ, ΔΝΣΗ Στρατηγικών Μελετών, Επετηρίδα 1996), σελ. 244.

<sup>12</sup> R. Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, (N.Jersey: Princeton University Press, 1975), Thomas J. Christensen, *Perceptions and alliances in Europe, 1865-1940*, *International Organization*, 51, 1, Winter 1997

<sup>13</sup> Για τη θεωρία των διεθνών καθεστώτων δείτε Stephen D. Krasner (ed), *International Regimes*, (Ithaka and London, Cornell Univ. Press, 1985). Επίσης στο J. E. Dougherty and R. L. Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων: Μια Συνολική Αποτίμηση*, Τομ. Α (Αθήνα, Παπαζήση, 1992), σελ. 185-247.



## 2.2. Εννοιολογικός Προσδιορισμός των ΜΟΕΑ

Στη σύγχρονη εποχή ο ρόλος των Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την διεθνή ασφάλεια. Είναι ασφαλές να πούμε ότι τα ΜΟΕΑ διαδραματίζουν ένα συνεχώς αυξανόμενο ρόλο στην αποτροπή του πολέμου, στην στρατηγική και περιφερειακή σταθερότητα, στην διευθέτηση περιφερειακών συγκρούσεων και στην διαχείριση κρίσεων.

Τι είναι όμως τα ΜΟΕΑ; Πριν απαντηθεί αυτό το ερώτημα θα πρέπει να αναφερθούν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον όρο “οικοδόμηση εμπιστοσύνης” καθώς και για το νόημα που του αποδίδεται.

Η έννοια της οικοδόμησης εμπιστοσύνης, αναπτύχθηκε και συστηματοποιήθηκε στο διεθνές πλαίσιο που προέκυψε μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, κύριο χαρακτηριστικό του οποίου ήταν η δημιουργία του δυτικού και ανατολικού συνασπισμού δυνάμεων και η μεταξύ τους στρατιωτική αντιπαράθεση. Οι συνέπειες αυτής της αντιπαράθεσης δημιούργησαν την αναγκαιότητα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ Ανατολής - Δύσης στο στρατιωτικό πεδίο, έτσι ώστε να μειωθούν οι αιτίες της έλλειψης εμπιστοσύνης, του φόβου και των εντάσεων στις σχέσεις τους. Στη βάση αυτής της διαπίστωσης εγκαινιάστηκε ο διάλογος μεταξύ ΗΠΑ - ΕΣΣΔ προκειμένου να υιοθετηθούν τα κατάλληλα μέτρα<sup>14</sup>.

Και οι δύο πλευρές συμφώνησαν στο ότι τέτοια μέτρα έπρεπε να αφορούν στην στρατιωτική πτυχή της ασφάλειας, έτσι ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο ενός πολέμου από λάθος εκτίμηση των πολιτικών προθέσεων ή από τυχαία συμβάντα. Διαφοροποιήθηκαν όμως στο εξής σημείο<sup>15</sup>: αν αυτά τα μέτρα έπρεπε να έχουν κυρίως πολιτικό ή τεχνικό χαρακτήρα. Συγκεκριμένα:

- Η σοβιετική προσέγγιση έδωσε έμφαση στην πολιτική πτυχή των ΜΟΕΑ και απέδωσε στην έννοια της οικοδόμησης εμπιστοσύνης μια διακηρυκτική διάσταση. Η Σοβιετική Ένωση επέμενε για παράδειγμα στην διακήρυξη των πολιτικών της προθέσεων για “αποχή από τη διενέργεια του πρώτου πλήγματος”, χωρίς όμως να παρέχει καμία έμπρακτη δέσμευση.
- Η δυτική προσέγγιση έδωσε έμφαση στην τεχνική πτυχή των ΜΟΕΑ. Πέρα από τη διακήρυξη των πολιτικών προθέσεων, υποστηρίχθηκε ότι η εμπιστοσύνη στο στρατιωτικό πεδίο είναι δυνατό να οικοδομηθεί κυρίως μέσα από πράξεις που μπορούν να επαληθευτούν με τεχνικά μέσα, τα οποία προάγουν τη διαφάνεια των στρατιωτικών και πολιτικών δραστηριοτήτων.

Η αλληλεπίδραση των δύο αυτών προσεγγίσεων έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη και εξέλιξη των ΜΟΕΑ σε τρόπο ώστε να υπάρχει μια ισόρροπη ανάπτυξη της πολιτικής και τεχνικής πτυχής των μέτρων αυτών. Έτσι τα ΜΟΕΑ είναι εργαλεία που τα κράτη μπορούν να χρησιμοποιήσουν προκειμένου να περιορίσουν τις εντάσεις στις

---

<sup>14</sup> Παράλληλα με την πολιτική βούληση των ΗΠΑ-ΕΣΣΔ για την υιοθέτηση ΜΟΕΑ, στην παραπέρα ώθησή τους συνέβαλε η τεχνολογική εξέλιξη που πρόσφερε τα τεχνικά μέσα επαλήθευσης των μέτρων που υιοθετήθηκαν.

<sup>15</sup> Για την αρχική διάσταση μεταξύ της “ανατολικής” και “δυτικής” προσέγγισης της οικοδόμησης εμπιστοσύνης και την εξέλιξή της, δείτε, Igor Scherbak, *Confidence-building Measures and International Security: The Political and Military Aspects. A Soviet Approach*, UNIDIR, (N. York, United Nations, 1991).

μεταξύ τους σχέσεις και να αποτρέψουν την πιθανότητα του τυχαίου πολέμου ή μιας αιφνίδιας επίθεσης. Χωρίς την πολιτική βούληση των κρατών δεν μπορούν να ενεργοποιηθούν. Η βασική λειτουργία τους αφορά τον περιορισμό της μυστικότητας (secrecy)<sup>16</sup> των στρατιωτικών δραστηριοτήτων και στην προώθηση της διαφάνειας (προβλεψιμότητα) των πολιτικών προθέσεων προκειμένου τα μέρη να διακρίνουν μεταξύ πραγματικών και αβάσιμων φόβων σχετικά με τους σκοπούς ή απειλές ενός ενδεχόμενου ή πραγματικού εχθρού. Ταυτόχρονα τα αποτελέσματα από την εφαρμογή τους δεν επιδρούν αρνητικά στην ασφάλεια των εμπλεκόμενων μερών.

Δίνοντας τον ορισμό των ΜΟΕΑ συνάγεται ότι τέτοια μέτρα μπορεί να συμβάλλουν στην σταθεροποίηση του περιβάλλοντος ασφάλειας μεταξύ των κρατών<sup>17</sup>. Αυτό επιτυγχάνεται με την ενίσχυση της σταθερότητας στις εξής περιπτώσεις:

- Κατά την περίοδο κρίσεων (crisis stability): Τα ΜΟΕΑ είναι δυνατό να αυξήσουν τη σταθερότητα και να απομακρύνουν το ενδεχόμενο της σύγκρουσης, μειώνοντας τα αίτια που καθιστούν ελκυστική την επιλογή του πρώτου πλήγματος εναντίον του αντίπαλου σε περίοδο κρίσης.
- Στον ανταγωνισμό των εξοπλισμών (arms race stability): Η σταθερότητα στον ανταγωνισμό των εξοπλισμών αναφέρεται στην απουσία κινήτρων για επιτάχυνση της ανάπτυξης νέων οπλικών συστημάτων. Και εδώ τα ΜΟΕΑ μπορεί να συμβάλλουν σημαντικά.
- Σε πολιτικό επίπεδο (political stability): Η πολιτική σταθερότητα στις σχέσεις των κρατών είναι εφικτή όταν απουσιάζουν τα κίνητρα εκείνα που καθιστούν ελκυστική την εκδήλωση πολιτικών πράξεων που μπορεί να οδηγήσουν σε κρίσεις ή/ και πόλεμο. Τα ΜΟΕΑ μπορεί να συμβάλλουν θετικά και προς αυτή την κατεύθυνση.

### 2.2.1. Κατηγορίες ΜΟΕΑ

Τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας που αφορούν στην στρατιωτική διάσταση της ασφάλειας μπορούν να διαιρεθούν σε δύο αλληλοσυμπληρούμενες κατηγορίες: Πολιτικού χαρακτήρα και Τεχνικο-στρατιωτικού χαρακτήρα<sup>18</sup>.

Τα Πολιτικά Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας συμβάλλουν στην προώθηση της διαφάνειας των πολιτικών προθέσεων των κρατών. Είναι

---

<sup>16</sup> Για το πως επιτυγχάνεται ο περιορισμός της μυστικότητας δείτε, *Role of Intelligence, Transparency, and Confidence Building Measures* σελ. 249-272, στο *DISARMAMENT, New Realities: Disarmament, Peace-building and Global Security* (N.York, United Nations, 1993), Rolf Ekeus, *Multilateral measures to increase military transparency and their alternatives*, στο *Disarmament: Confidence and Security-building Measures: From Europe to Other Regions* (N. York, United Nations, Topical Paper 7, 1991).

<sup>17</sup> Τα ΜΟΕΑ αντί να συμβάλλουν στην σταθεροποίηση του περιβάλλοντος ασφάλειας, είναι δυνατό να το επιδεινώσουν. Μία τέτοια προοπτική μπορεί να προκύψει κατά το στάδιο της εφαρμογής τους όταν ένα ή το σύνολο των κρατών προβαίνει σε επιλεκτική εφαρμογή τους, με κακή πρόθεση και σκοπό την εξαπάτηση. Η περίπτωση αυτή αφορά την αρνητική χρήση των ΜΟΕΑ για την εκπλήρωση σκοπών διαφορετικών από αυτόν της οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας. Δείτε σχετικά, Marie-France Dejardins, *Rethinking Confidence-Building Measures*, *ADELPHI Paper 307*.

<sup>18</sup> Για μια απαρίθμηση των μέτρων αυτών δείτε, *DOC. A/36/474: Comprehensive Study on Confidence-Building Measures*, (United Nations, New York, 1982).

ιδιαίτερα σημαντικά γιατί αφενός λειτουργούν ως προπομπός για την υιοθέτηση μέτρων τεχνικού χαρακτήρα, και αφετέρου σε περίπτωση κατάρρευσης τους τα πολιτικά μέτρα αποτελούν τις ασφαλιστικές δικλείδες για την επαναδιαπραγμάτευση νέων τεχνικο-στρατιωτικών μέτρων.

Ως Πολιτικά ΜΟΕΑ μπορούν να χαρακτηριστούν μεταξύ άλλων:

- Οι συμφωνίες μεταξύ των κρατών που προβλέπουν την αποκήρυξη της χρήσης βίας στις σχέσεις τους και την υποχρέωση του σεβασμού της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας του καθενός. Τέτοιου είδους συμφωνίες συμβάλλουν στην δημιουργία ενός κλίματος αμοιβαίας ασφάλειας.
- Τα Μέτρα Επικοινωνίας. Αυτά εξασφαλίζουν την επικοινωνία μεταξύ κρατών που οι σχέσεις τους φέρουν το σπέρμα της σύγκρουσης ή κρατών με σχέσεις έντασης. Σε περιόδους κρίσεων η εξασφάλιση απ' ευθείας επικοινωνίας των μερών αυξάνει τις πιθανότητες αποκλιμάκωσης. Επιπλέον σε περιόδους ειρήνης μπορούν να πάρουν τη μορφή μηχανισμού διαβουλεύσεων σε τρόπο ώστε να οικοδομείται ένα κλίμα εμπιστοσύνης. Τέτοια μέτρα είναι :
  - ❖ Οι “Ανοιχτές Γραμμές” (Hotlines), που εξασφαλίζουν αξιόπιστα κανάλια επικοινωνίας σε στιγμές κρίσεων.
  - ❖ Τα Περιφερειακά Δίκτυα Επικοινωνιών (όπως πχ αυτό που έχει ιδρύσει ο ΟΑΣΕ), που συνιστούν εργαλεία διαχείρισης διενέξεων και κρίσεων στη διάθεση των κρατών της περιφέρειας.
  - ❖ Οι προγραμματισμένες διαβουλεύσεις σε τακτικά διαστήματα που παρέχουν στους στρατιωτικούς των δύο πλευρών δυνατότητες ανταλλαγής απόψεων.

Τα τεχνικο-στρατιωτικά ΜΟΕΑ (η στρατιωτικά όπως συνήθως αποκαλούνται) αποβλέπουν στο να αποτρέψουν τις συγκρούσεις και να καταστήσουν προβλέψιμη την κρατική συμπεριφορά με την καθιέρωση:

- Υποδειγμάτων συμπεριφοράς για τις στρατιωτικές δυνάμεις των κρατών.
- Μηχανισμών επαλήθευσης της συμμόρφωσης με αυτά τα υποδείγματα.

Μια πρώτη κατηγοριοποίηση των στρατιωτικών ΜΟΕΑ μπορεί να γίνει με βάση τη χωρική εφαρμογή τους. Έτσι διακρίνονται σε μέτρα που εφαρμόζονται πρώτον στο έδαφος και τον αέρα και δεύτερον στη θάλασσα των κρατών που τα υιοθετούν.

Η κατάταξη των μέτρων που εφαρμόζονται στο έδαφος και στον αέρα σε μία κατηγορία προκύπτει από την κοινή αντιμετώπισή τους και τη λειτουργική διασύνδεσή τους από τα κείμενα του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), στα οποία γίνεται αναφορά στη συνέχεια της μελέτης. Αντίθετα τα Ναυτικά ΜΟΕΑ<sup>19</sup>, τα οποία στοχεύουν στη μείωση της έντασης

<sup>19</sup> Για τα ναυτικά μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας δείτε: Radoslv Deyanov, Eric J. Grove, Jan Prawitz, *Confidence-Building Measure in the Maritime Domain, Disarmament: A periodic review by the United Nations, Vol. XII, Nu. 4, 1990*, Richard Fieldhouse (ed.), *Security at Sea: Naval Forces and Arms Control (SIPRI, Oxford Univ. Press, 1990)*, Andreas Fürst, Volker Heise & Steven Miller (eds), *Europe and Naval Arms Control in the Gorbachev Era (SIPRI, Oxford University Press, 1992)*.

και στην αύξηση της σταθερότητας στη θάλασσα, μέχρι σήμερα αναπτύχθηκαν αυτόνομα έξω από το πλαίσιο του ΟΑΣΕ.

Επιπλέον μελετώντας τα ΜΟΕΑ (τόσο στο έδαφος και τον αέρα όσο και στη θάλασσα) που έχουν τύχει εφαρμογής μέχρι τώρα, μπορεί να τα διακρίνει κανείς, ανάλογα με τις λειτουργίες που επιτελούν, στις εξής υποκατηγορίες:

- α. Μέτρα Διαφάνειας,
- β. Μέτρα Περιορισμού και
- γ. Μέτρα Επαλήθευσης.

Ειδικότερα:

#### **α. Τα Μέτρα Διαφάνειας (Transparency measures)**

Τα Μέτρα Διαφάνειας<sup>20</sup>, αφορούν στα μέτρα εκείνα που λαμβάνουν τα κράτη προκειμένου να καταστήσουν πιο “διαφανείς” τις στρατιωτικές τους δυνατότητες και δραστηριότητες. Τα μέτρα αυτά καταλαμβάνουν μια εξέχουσα θέση στην διαδικασία οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Αυτά περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων:

- Απαιτήσεις προειδοποίησης σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο για προγραμματισμένες στρατιωτικές ασκήσεις ή μετακινήσεις στρατευμάτων ενός προσυμφωνημένου αριθμού, οι οποίες κάνουν τις στρατιωτικές προθέσεις ενός κράτους περισσότερο διαφανείς.
- Ανταλλαγές Δεδομένων που αφορούν πληροφορίες για το υπάρχον στρατιωτικό υλικό, τις μελλοντικές αγορές, το στρατιωτικό προσωπικό και τις δαπάνες. Στη βάση αυτών των δεδομένων μπορεί κανείς να σχηματοποιήσει τον αναθεωρητικό ή όχι χαρακτήρα της εικόνας των στρατιωτικών δυνάμεων ενός κράτους.
- Επιθεωρήσεις στις στρατιωτικές ασκήσεις του άλλου κράτους. Αυτές παρέχουν πρόσβαση σε πρωτογενείς πληροφορίες για τον εξοπλισμό και τις επιχειρησιακές διαδικασίες.

#### **β. Τα Μέτρα Περιορισμού (Constraint measures)**

Τα μέτρα αυτά θέτουν περιορισμούς στην δυνατότητα των κρατών να διεξάγουν στρατιωτικές ασκήσεις που υπερβαίνουν τα όρια, που έχουν προσυμφωνηθεί, σε αριθμό στρατιωτών και τύπου εξοπλισμών. Επιπλέον στοχεύουν να περιορίσουν τις δυνατότητες των κρατών στην μετακίνηση στρατιωτικού υλικού και δυνάμεων ικανών για την εξαπόλυση επίθεσης μεγάλης κλίμακας, αφού θέτουν τον όρο της έγκαιρης προειδοποίησης προκειμένου μια τέτοια δραστηριότητα να διεξαχθεί. Περιορίζουν επίσης τον αριθμό και τον τύπο των οπλικών συστημάτων ή τον αριθμό των δυνάμεων που μπορεί να αναπτυχθούν σε συγκεκριμένες προσυμφωνημένες περιοχές. Τέτοια μέτρα είναι:

---

<sup>20</sup> Παναγιώτης Τσάκωνας “Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας στα Βαλκάνια” (ΕΠΥΕΘΑ, ΔΝΣΗ Στρατηγικών Μελετών, Επετηρίδα 1996),σελ. 232-234.

- (Thin-out zones), περιορίζουν τον τύπο και τον αριθμό των στρατιωτικών εξοπλισμών ή δυνάμεων εντός ή κοντά σε μια περιοχή ή σύνορα.
- Απαιτήσεις Προειδοποίησης (Pre-notification requirements), θέτουν περιορισμούς στις στρατιωτικές ασκήσεις επιβάλλοντας χρονικούς περιορισμούς πριν οι δραστηριότητες, που εμπίπτουν στο πεδίο της απαίτησης για προειδοποίηση, μπορούν να διεξαχθούν.

#### γ. Τα Μέτρα Επαλήθευσης (Verification measures)

Τα Μέτρα Επαλήθευσης<sup>21</sup> είναι σχεδιασμένα έτσι ώστε να συγκεντρώνουν δεδομένα ή να παρέχουν πρόσβαση σε στοιχεία προκειμένου να επιβεβαιώσουν τη συμμόρφωση του κράτους με τις δεσμεύσεις που έχει αποδεχθεί. Κάποια από αυτά τα μέτρα είναι:

- Η επιτήρηση από τον αέρα ή το διάστημα. Δίνει τη δυνατότητα στα μέλη μιας συμφωνίας να παρακολουθούν τη συμμόρφωση των άλλων μελών με αυτή<sup>22</sup>.
- Επίγεια ηλεκτρονικά ανιχνευτικά συστήματα<sup>23</sup>.
- Επιτόπιες επιθεωρήσεις.

#### 2.2.2. Τα στάδια των ΜΟΕΑ

Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ΜΟΕΑ είναι ότι έχουν ένα διττό χαρακτήρα. Αφενός αποτελούν μια μέθοδο (procedure) εν δυνάμει μεταμόρφωσης των ανταγωνιστικών-συγκρουσιακών σχέσεων των κρατών σε μη-συγκρουσιακές<sup>24</sup> (όχι απαραίτητα φιλικές) οικοδομώντας ένα περιβάλλον εμπιστοσύνης και αφετέρου εκφράζουν τη διαδικασία (process) πραγματοποίησης αυτής της μεθόδου, καθιερώνοντας αρχές και κανόνες συμπεριφοράς. Η συνολική δε λειτουργία που επιτελούν αφορά στην σταθεροποίηση του περιβάλλοντος ασφάλειας.

<sup>21</sup> Candy Steven L. , “Arms Control, Confidence-building Measures and Verification” στο Edward C. Luck, *Arms Control: The Multilateral Alternative* (N. York, N. York Univ. Press, 1983), Muller Harald, *The Evolution of Verification: Lessons from the Past for the Future*, Arms Control, Vol. 14, Nu. 3, December 1993.

<sup>22</sup> Δείτε για παράδειγμα τα Jasani, B.- Sakata, S., *Satellites for Arms Control and Crisis Monitoring*, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), (Oxford University Press, 198), και Florini, Ann M., *The opening skies: third-party imaging satellites and U.S. security*, *International security*, vol. 13, fall 1988: 91-123.

<sup>23</sup> Για τις τεχνολογίες που επιτρέπουν την επαλήθευση των συμφωνιών αφοπλισμού δείτε στα Tsipis, K - Hafemeister, D. - Janeway, P. , *Arms Control Verification: The Technologies That Make It Possible*, (Pergamon-Brassey's, 198), και Richelson, J. , *Technical Collection and Arms Control*, in W. Potter, *Verification and Arms Control*, (Lexington Books, 1985).

<sup>24</sup> James Macintosh, *Key Elements of a Conceptual Approach to Confidence Building*, σελ. 57-59 και Christopher Anstis, *Lessons to be Learned from the Helsinki Process*, σελ. 48-57 στο James A. Boutillier (ed.), *Arms Control in the North Pacific: The Role for Confidence-Building and Verification*, (Final Report, Cooperative Research Workshop, Completed for the Verification Research Unit, Non-Proliferation, Arms Control and Disarmament Division, External Affairs and International Trade Canada, 1993).

Ο Μ. Κρεπον παρατηρεί ότι η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας, ως διαδικασία, ακολουθεί συγκεκριμένα στάδια<sup>25</sup> προκειμένου να εξυπηρετήσει τον σκοπό της μεθόδου. Σ' αυτά τα στάδια εφαρμόζονται κάθε φορά τα μέτρα εκείνα που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της κατάστασης. Τα στάδια αυτά είναι:

- Αποφυγή των Εντάσεων
- Οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας
- Ενίσχυση της Ειρήνης

Ειδικότερα :

#### **Στάδιο πρώτο: Αποφυγή των Εντάσεων**

Τα μέτρα που υιοθετούν τα μέρη μιας διαφοράς σε ένα πρώτο επίπεδο σκοπεύουν στην αποφυγή - αποτροπή ανεπιθύμητων ή τυχαίων εντάσεων και συγκρούσεων. Τα μέτρα αυτά είναι γνωστά ως Μέτρα Αποφυγής Εντάσεων. Για την εφαρμογή τους απαιτείται μια σύγκλιση των βουλήσεων των κρατών για αποφυγή των εντάσεων στις σχέσεις τους. Η σύγκλιση αυτή επιτυγχάνεται μόνο όταν πληρούνται οι εξής βασικές συνθήκες:

1. Τα μέτρα αυτά δεν επηρεάζουν αρνητικά την ασφάλεια των μερών
2. Δεν αυξάνουν τα υπάρχοντα επίπεδα εχθρότητας.

Τα μέτρα αποφυγής εντάσεων δεν στοχεύουν στην επίλυση των διαφορών. Αποσκοπούν στη μείωση των εντάσεων ή στην μη δημιουργία εντάσεων. Τέτοια μέτρα είναι : οι ανοιχτές γραμμές, η εγκαθίδρυση no-fly zones στα σύνορα, η προειδοποίηση ενόψει μεγάλων στρατιωτικών ασκήσεων κλπ.

Πρόκειται για ένα πρώτο τεστ εξακρίβωσης των προθέσεων των μερών να οικοδομήσουν τις σχέσεις τους σε νέα βάση. Η αποτυχία του, είτε γιατί θίγεται η ασφάλεια ενός μέρους είτε γιατί ένας εκ των δύο δεν εφαρμόζει τα μέτρα, σημαίνει και το τέλος της διαδικασίας. Αντίθετα η επιτυχής εφαρμογή τους μπορεί να σημαίνει ότι οι πολιτικοί ηγέτες των κρατών έχουν τη βούληση να προχωρήσουν στην έναρξη της οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

#### **Στάδιο δεύτερο: Οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας**

Το δεύτερο στάδιο περιλαμβάνει τη φάση της μετάβασης από την εφαρμογή μέτρων αποφυγής εντάσεων στην υιοθέτηση και εφαρμογή μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Το κρίσιμο στοιχείο για την επιτυχή μετάβαση σε αυτό το στάδιο της διαδικασίας είναι η πολιτική βούληση. Χωρίς την πολιτική βούληση των μερών η υιοθέτηση τέτοιων μέτρων είναι αδύνατη. Στις περισσότερες περιπτώσεις διακρατικών διαφορών και αντιπαραθέσεων το πέρασμα από το πρώτο στο δεύτερο στάδιο αποδείχθηκε μια πολύ δύσκολη υπόθεση, σπανίως δε ολοκληρώθηκε.

---

<sup>25</sup> M. Kreepon D. McCoy, M C.J. Rudolph (ed.), *The Decade for Confidence-building Measures στο A Handbook of Confidence-Building Measures for Regional Security, (The Henry L. Stimson Center, Handbook No. 1 September 1993), σελ. 1-17.*

Ο επιδιωκόμενος σκοπός σ' αυτό το στάδιο είναι η οικοδόμηση εμπιστοσύνης. Η εγκαθίδρυση δηλαδή νέων προτύπων αλληλεπίδρασης μεταξύ των μερών. Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει η υιοθέτηση μέτρων που θέτουν κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς και προάγουν τη διαφάνεια των στρατιωτικών δραστηριοτήτων έτσι ώστε να μειώνεται η αμοιβαία καχυποψία, και η κρατική συμπεριφορά να είναι πιο προβλέψιμη. Με αυτό τον τρόπο τα κράτη μπορούν να δώσουν διαβεβαιώσεις για τον μη εχθρικό χαρακτήρα των πολιτικών τους σκοπών.

### **Στάδιο τρίτο: Ενίσχυση της Ειρήνης**

Το τρίτο τέλος στάδιο αφορά στην υιοθέτηση μέτρων ενίσχυσης της ειρήνης, μέσω της περαιτέρω ενίσχυσης και εμπάθυνσης των υφιστάμενων προτύπων συνεργασίας. Η υιοθέτηση μέτρων περιορισμού, στο μέγεθος και την τοποθεσία διεξαγωγής των στρατιωτικών ασκήσεων για παράδειγμα καθώς και μέτρα που αυξάνουν τα υπάρχοντα επίπεδα διαφάνειας είναι απαραίτητα για την επιβεβαίωση των μη εχθρικών διαθέσεων. Καθώς η διαδικασία οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας είναι μια εξελικτική διαδικασία που ξεκινά με απλά βήματα, σ' αυτό το στάδιο είναι απαραίτητη η υιοθέτηση περισσότερο σύνθετων και δεσμευτικών μέτρων.

Η παράλληλη συνεργασία των κρατών και σε άλλους τομείς πέρα της ασφάλειας πχ η ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων ή πολιτιστικών επαφών μπορεί να δώσει σημαντική ώθηση στην επίτευξη και διατήρηση συνεργασιακών σχέσεων. Επίσης η πολιτική βούληση για έναρξη της διαδικασίας επίλυσης των διαφορών μεταξύ των κρατών συμβάλλει στην εδραίωση της ειρήνης.

### 3. Διαχρονική Παρουσίαση της Εξέλιξης των ΜΟΕΑ.

#### 3.1. Η αρχική εμπειρία στις σχέσεις Ανατολής-Δύσης

Η εμπειρία οικοδόμησης εμπιστοσύνης στις σχέσεις ΗΠΑ-ΕΣΣΔ συνιστά το πρώτο μοντέλο εφαρμογής ΜΟΕ. Οι δύο υπερδυνάμεις, αμέσως μετά την κρίση των πυραύλων της Κούβας που τους έφερε στο χείλος του πολέμου, συνειδητοποίησαν την αναγκαιότητα εφαρμογής μέτρων ικανών να αποτρέψουν ή να περιορίσουν την πιθανότητα ενός πυρηνικού πολέμου<sup>26</sup>, αιτίες του οποίου θα ήταν η παρανόηση ή ο λάθος χειρισμός.

Έτσι το πρώτο βήμα έγινε με την εγκαθίδρυση “ανοιχτής γραμμής”, το επόμενο με την υιοθέτηση επιπλέον μέτρων όπως: κανόνες που θα διέπουν τις ναυτικές τους ασκήσεις όταν αυτές διεξάγονται σε γειτονικές περιοχές, ανταλλαγή πληροφοριών για τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς και την ανάπτυξη των δυνάμεών τους.

Στην συνέχεια οι δύο υπερδυνάμεις συνάπτουν διαδοχικά μία σειρά από συνθήκες περιορισμού των πυρηνικών τους οπλοστασίων, οι οποίες πρόσθεσαν νέα μέτρα στην οικογένεια των μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης, αφού όπως αναφέρει και ο εξέχων αμερικανός ειδικός Joseph Nye όλες οι συνθήκες ελέγχου εξοπλισμών αποτελούν μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας<sup>27</sup>.

Στη βάση αυτής της εμπειρίας δρομολογήθηκαν οι κατοπινές προσπάθειες οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας στην Ευρώπη.

#### 3.2. Τρεις Διαφορετικές Γενιές - Το Ευρωπαϊκό Μοντέλο

Το Ευρωπαϊκό μοντέλο<sup>28</sup> οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας, που ανατύχθηκε στο πλαίσιο της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ) και στη βάση των παραμέτρων ασφάλειας που προέκυψαν από την αντιπαράθεση των δύο υπερδυνάμεων, είναι αυτό που συνέβαλλε στη σχηματοποίηση και την εξέλιξη της έννοιας των ΜΟΕΑ<sup>29</sup>.

---

<sup>26</sup> William L. Ury (edited by Martin Linsky), *Beyond the Hotline: How Crisis Control Can Prevent Nuclear War* (Boston, Houghton Mifflin Company, 1985).

<sup>27</sup> Δείτε το Joseph Nye: *Arms Control after the cold war*”, *Foreign Affairs* (Winter 1989/90), σελ. 42-64. Επίσης, Jane M. O. Sharp, *Confidence Building Measures and SALT*, *Arms Control: The Journal of Arms Control and Disarmament*, Vol. 3, Nu. 1, May 1982.

<sup>28</sup> Για το Ευρωπαϊκό μοντέλο δείτε, Jonathan Alford, *Confidence-building Measures in Europe: The Military Aspects*, *Adelphi Paper no. 149*, (London, International Institute for Strategic Studies, 1979), Rolf Berg and Adam-Daniel Rotfeld, *Building Security in Europe: Confidence-building Measures and the CSCE*, (N.York, Institute for East-West Security Studies, 1986), Stephen Larrabee and Dietrich Stobbe (eds.), *Confidence -building Measures in Europe*, (New York, Institute for East-West Security Studies, 1983).

<sup>29</sup> Richard E. Darilek, *East - West Confidence-Building: Defusing the Cold War in Europe*, στο M. Krepon, D. McCoy, M C.J. Rudolph (ed.), *A Handbook of Confidence- Building Measures for Regional Security*, (The Henry L. Stimson Center, Handbook No. 1 September 1993), σελ. 17-30, Ljubivoje Acimovic, *Problems of Security and Cooperation in Europe* (1981 Sijthoff & Noordhoff International Publishers B.V., The Netherlands).



(Και σε άλλες γεωγραφικές περιοχές υιοθετήθηκαν μεταγενέστερα ΜΟΕΑ, ωστόσο η αναφορά τους δεν κρίνεται σκόπιμη. Η παρουσίαση περιορίζεται στο ευρωπαϊκό μοντέλο γιατί πρώτον αποτελεί το πιο εξελιγμένο, έδωσε δε το έναυσμα εφαρμογής τέτοιων μέτρων και σε άλλες περιοχές.)

Για πρώτη φορά η συστηματοποίηση τέτοιων μέτρων έγινε στο κείμενο της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι το οποίο και τους απέδωσε την ονομασία που θα φέρουν στο εξής: Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης. Με το κείμενο αυτό ουσιαστικά αναγνωρίζεται το status quo στην Ευρώπη και αναζητούνται τρόποι αποφυγής ανατροπής του, είτε με μια αιφνίδια επίθεση είτε με μια σύγκρουση που θα προκύψει από λάθος υπολογισμούς ή παρανόηση. Η αποτροπή αυτών των δύο ενδεχομένων είναι ο στόχος των ΜΟΕ της **πρώτης γενιάς**.

Η Τελική Πράξη του Ελσίνκι (Helsinki Final Act)<sup>30</sup>, που υπογράφηκε την 1η Αυγούστου 1975, αποτέλεσε το καταληκτικό κείμενο της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη του 1973. Σε αυτό το κείμενο καθορίζονται μεταξύ άλλων:

α. Αρχές που διέπουν τις σχέσεις των μερών σε θέματα ασφάλειας και

β. Μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Σε ειδικό έγγραφο καταγράφεται μια σειρά μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Τα μέτρα αυτά είναι:

- Έγκαιρη προειδοποίηση διεξαγωγής μεγάλων στρατιωτικών ασκήσεων: Κάθε μέρος θα προειδοποιεί τα άλλα συμβαλλόμενα μέρη για την διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων που υπερβαίνουν τους 25.000 στρατιώτες το λιγότερο 21 μέρες πριν τη διεξαγωγή της άσκησης.
- Προειδοποίηση διεξαγωγής άλλων στρατιωτικών ασκήσεων : Τα κράτη-μέλη μπορούν, σε εθελοντική βάση, να ανακοινώνουν τις μικρότερης κλίμακας στρατιωτικές ασκήσεις που πρόκειται να διεξάγουν, στα άλλα μέρη και ιδίως σε αυτά που βρίσκονται κοντά στην περιοχή διεξαγωγής της άσκησης.
- Ανταλλαγή παρατηρητών : Τα κράτη-μέλη θα καλούν παρατηρητές, εθελοντικά και με βάση την αρχή της αμοιβαιότητας και της καλής θέλησης, από άλλο ή άλλα κράτη μέλη για να παρακολουθούν τη διεξαγωγή των ασκήσεων.
- Έγκαιρη προειδοποίηση μεγάλων στρατιωτικών κινήσεων : Τα κράτη-μέλη μπορούν, σύμφωνα με τη δική τους κρίση να ανακοινώνουν στα άλλα τις μεγάλες στρατιωτικές μετακινήσεις που έχουν σκοπό να πραγματοποιήσουν.

Τα παραπάνω μέτρα εντάσσονται στην κατηγορία των *Μέτρων Διαφάνειας*. Σκοπός των μέτρων αυτών ήταν να αυξήσουν τη διαφάνεια των στρατιωτικών δραστηριοτήτων στην Ευρώπη, μειώνοντας τα επίπεδα μυστικότητας. Με αυτό τον τρόπο καθίσταται δυνατή η προβλεψιμότητα των στρατιωτικών δραστηριοτήτων,

---

<sup>30</sup> Για το κείμενο της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι δείτε, Arie Bloed (ed.), *The Conference on Security and Co-operation in Europe: Analysis and Basic Documents, 1972 -1993*, (Kluwer Academic Publishers, 1993), σελ. 45-62, 121-219, John Maresca, *To Helsinki: The Conference on Security and Co-operation in Europe, 1973 - 1975*, (Durham, Duke Univ. Press, 1985).

μειώνεται δε έτσι η αμοιβαία καχυποψία. Το τελικό αποτέλεσμα της υιοθέτησης μέτρων που προωθούν και αυξάνουν τη διαφάνεια είναι η μείωση των πιθανοτήτων μιας αιφνίδιας επίθεσης, ενός πολέμου ως αποτέλεσμα παρανόησης ή λάθος υπολογισμών, της χρησιμοποίησης των στρατιωτικών δραστηριοτήτων για άσκηση πολιτικής πίεσης.

Ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας αυτών των μέτρων και η απουσία προβλέψεων για επαλήθευση (verification), περιόρισε από την αρχή τη δυνατότητα συμβολής τους στην επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, καταδείκνυε δε την ανεπάρκειά τους. Καθώς η Τελική Πράξη του Ελσίνκι πρόβλεπε τη σύγκληση περιοδικών συναντήσεων, στο πλαίσιο της δεύτερης συνάντησης, μεταξύ 1980-1983 στη Μαδρίτη, κατατέθηκαν προτάσεις για την σύγκληση μιας νέας διασκέψεως προκειμένου να επεξεργαστούν περαιτέρω τα ΜΟΕ του Ελσίνκι.

Η Διάσκεψη για τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας και τον Αφοπλισμό στην Ευρώπη, ξεκίνησε τις εργασίες της τον Ιανουάριο του 1984 στην Στοκχόλμη. Στην τελευταία συνεδρίαση υιοθετήθηκε το Κείμενο της Στοκχόλμης<sup>31</sup>. Με το κείμενο αυτό γίνεται η μετάβαση στην **δεύτερη γενιά ΜΟΕ**.

Τα νέα μέτρα εξακολουθούν να μην έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα, προβλέπονται όμως διαδικασίες επαλήθευσης της εφαρμογής τους. Επιπλέον συγκεκριμενοποιείται ο όρος της οικοδόμησης εμπιστοσύνης στον τομέα της ασφάλειας (πολιτικής και στρατιωτικής), έτσι στο εξής θα αναφερόμαστε σε μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

Τα κύρια μέτρα τα οποία καταγράφονταν στο κείμενο της Στοκχόλμης είναι:

- Έγκαιρη ανακοίνωση, 42 ημέρες πριν την διεξαγωγή, στρατιωτικών δραστηριοτήτων στο ευρωπαϊκό έδαφος, που περιλαμβάνουν πάνω από 13.000 στρατιώτες ή 300 άρματα μάχης.
- Η υποχρέωση της πρόσκλησης παρατηρητών από όλα τα κράτη-μέρη σε στρατιωτικές δραστηριότητες που περιλαμβάνουν πάνω από 17.000 στρατιώτες ή περισσότερους από 5.000 στην περίπτωση των αμφίβιων ασκήσεων ή αλεξιπτωτιστικών επιχειρήσεων.
- Η ανταλλαγή ετησίων ημερολογίων των στρατιωτικών δραστηριοτήτων, οι οποίες είναι σχεδιασμένες για το επόμενο έτος.
- Ο περιορισμός της ικανότητας διεξαγωγής των στρατιωτικών ασκήσεων που υπερβαίνουν τους 75.000 στρατιώτες, εκτός αν αυτές έχουν αποτελέσει αντικείμενο προειδοποίησης. Το ίδιο ισχύει και για τις στρατιωτικές δραστηριότητες που υπερβαίνουν τους 40.000 στρατιώτες, εκτός αν έχουν καταγραφεί στο ετήσιο ημερολόγιο.
- Η υποχρέωση της αποδοχής διεξαγωγής επιτόπιων επιθεωρήσεων προκειμένου να επαληθευθεί η συμμόρφωση με τα μέτρα αυτά. Κάθε κράτος είναι υποχρεωμένο να δέχεται μια μόνο επιτόπια επιθεώρηση.

---

<sup>31</sup> John Borawski, *Accord at Stockholm, Bulletin of the Atomic Scientists, Vol. 42, No 10, Dec. 1986*, John Borawski, *From the Atlantic to the Urals: Negotiating Arms Control at the Stockholm Conference*, (Washington, Pergamon-Brassey's, 1988).

Τα ΜΟΕΑ που περιλαμβάνονται στο κείμενο της Στοκχόλμης σχεδιάστηκαν για να ξεπεράσουν το πρόβλημα των προγενέστερων. Με αυτό το σκοπό τα νέα μέτρα εισάγουν μεγαλύτερα επίπεδα διαφάνειας, παρέχουν πιο έγκυρες πληροφορίες και περιορίζουν τις δυνατότητες των κρατών προκειμένου να διεξάγουν μεγάλης κλίμακας στρατιωτικές ασκήσεις (έστω και οριακά). Το σημαντικότερο στοιχείο όμως είναι η δυνατότητα επαλήθευσης (έστω και περιορισμένη) συμμόρφωσης ή όχι των κρατών.

Βέβαια ο εν δυνάμει επιτιθέμενος θα μπορούσε να εξακολουθήσει να καλύπτει τις προετοιμασίες του για την πραγματοποίηση μιας αιφνίδιας επίθεσης, συμμορφούμενος με το καθεστώς των ΜΟΕΑ μέχρι την τελευταία στιγμή<sup>32</sup>. Ωστόσο η πρόβλεψη της επιτόπιας επιθεώρησης χωρίς δικαίωμα άρνησης συνιστά μια πρώτη ασφαλιστική δικλείδα, καθώς τυχόν άρνηση από ένα κράτος για την διεξαγωγή της επιθεώρησης θα δημιουργούσε υποψίες στον άμεσα ενδιαφερόμενο (αμυνόμενο). Η προβλεπόμενη όμως συχνότητα διεξαγωγής επιθεωρήσεων δεν ήταν επαρκής, γεγονός που προετοίμασε το έδαφος για την υιοθέτηση νέων ΜΟΕΑ.

Τα μέτρα της **τρίτης γενιάς** εμπεριέχονται στο κείμενο της Συνθήκης Περιορισμού των Συμβατικών Δυνάμεων στην Ευρώπη(CFE), στα κείμενα των συνομιλιών της Βιέννης για τα Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας το 1992 και 1994, και στη συνθήκη “Ανοιχτοί Ουρανοί” (Open Skies).

Η Συνθήκη CFE<sup>33</sup> υπογράφηκε το 1990 στο πλαίσιο της Συνόδου Κορυφής της ΔΑΣΕ στο Παρίσι. Σκοπός της είναι ο περιορισμός των συμβατικών όπλων στο χώρο της Ευρώπης. Περιλαμβάνει μια σειρά μέτρων για τον έλεγχο των εξοπλισμών, τη θέσπιση διαδικασιών μείωσης των συμβατικών όπλων, και την εμπέδωση σχέσεων εμπιστοσύνης και διαφάνειας. Η ίδια η συνθήκη (που έχει διεθνή συμβατικό χαρακτήρα), εκ του αντικειμένου της αποτελεί ένα Μέτρο Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας, η επιδίωξη του οποίου πραγματώνεται με την υιοθέτηση επιμέρους μέτρων περιορισμού και επαλήθευσης. Συγκεκριμένα τα μέτρα αυτά είναι :

- Ο περιορισμός των οροφών όλων των συμβατικών όπλων
- Η υποχρέωση ανταλλαγής μεταξύ των κρατών πληροφοριών σε ετήσια βάση σχετικά με τα συμβατικά όπλα και τους εξοπλισμούς τους.
- Η εγκαθίδρυση μιας Μικτής Συμβουλευτικής Ομάδας στο πλαίσιο της οποίας τα μέρη, θα διαβουλεύονται, θα επιλύουν τις διαφωνίες τους και θα συμβάλουν γενικά μέσω της συνεργασίας στην αποτελεσματική εφαρμογή της συνθήκης.
- Η υποχρέωση της διενέργειας επιτόπιων επιθεωρήσεων.

---

<sup>32</sup> *Εύλογα οι προσπάθειες απόκρυψης αυτών των προετοιμασιών αυξάνουν το κόστος τους, κάτι που μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά.*

<sup>33</sup> *Jane M. O. Sharp, Conventional Arms Control in Europe, SIPRI Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament, (Oxford Univ. Press, 1993), σελ. 591-618, Sergey Koulik and Richard Kokoski, Verification of the CFE Treaty (Stockholm International Peace Research Institute : A SIPRI Research Report, October 1991).*

Χαρακτηριστικό των μέτρων αυτών είναι ο σαφής απαγορευτικός τους χαρακτήρας και η δεσμευτικότητά τους. Με τον τρόπο αυτό εξαλείφεται η οποιαδήποτε πιθανότητα επιτυχίας μιας αιφνίδιας επίθεσης.

Τα κείμενα της Βιέννης<sup>34</sup> συνιστούν συνέχεια του κειμένου της Στοκχόλμης δεδομένου ότι περιλαμβάνει τα μέτρα εκείνα που είχαν τεθεί στις συνομιλίες της Στοκχόλμης αλλά δεν συμφωνήθηκαν τελικά. Αυτά αποτελούν βελτίωση των παλαιότερων και τα ενισχύουν προς την κατεύθυνση του περιορισμού συγκεκριμένων στρατιωτικών δραστηριοτήτων. Τα μέτρα αυτά προβλέπουν :

- Εγκαθίδρυση Δικτύου απ' ευθείας επικοινωνίας μεταξύ των μερών.
- Καθιέρωση μηχανισμού συνδιαλλαγής και συνεργασίας για την άρση της καχυποψίας που προκαλούν ασυνήθιστες στρατιωτικές δραστηριότητες.
- Καθιέρωση συνεργασίας όσον αφορά επικίνδυνα συμβάντα στρατιωτικής φύσης.
- Ετήσια συνάντηση εκτίμησης της εφαρμογής των ΜΟΕΑ.
- Καθιέρωση στρατιωτικών επαφών.
- Ανταλλαγή στρατιωτικών πληροφοριών σε ετήσια βάση.
- Ανακοίνωση όλων των στρατιωτικών δραστηριοτήτων, 42 ημέρες πριν τη διεξαγωγή τους, που περιλαμβάνουν περισσότερους από 9.000 στρατιώτες ή 250 άρματα μάχης, ή περισσότερους από 3.000 αμφίβιους στρατιώτες ή αποβατικές δυνάμεις καθώς επίσης πάνω από 200 αεροπλάνα.
- Υποχρέωση πρόσκλησης παρατηρητών από κάθε κράτος κατά της διενέργεια στρατιωτικών δραστηριοτήτων που περιλαμβάνουν περισσότερους από 13.000 στρατιώτες ή περισσότερους από 3.500 αμφίβιους ή αλεξιπτωτιστές.
- Ανταλλαγή ετήσιων στρατιωτικών ημερολογίων
- Περιορισμό των στρατιωτικών δραστηριοτήτων που μπορεί ένα κράτος να διεξάγει κάθε χρόνο.
- Υποχρέωση αποδοχής από κάθε κράτος τριών επιτόπιων επιθεωρήσεων κάθε χρόνο.

Η συνθήκη Ανοιχτοί Ουρανοί<sup>35</sup>, που είχε αρχικά προταθεί από τις ΗΠΑ στις ΕΣΣΔ το 1955<sup>36</sup>, υπεγράφη στις 24 Μαρτίου 1992 στο Ελσίνκι. Η συνθήκη αυτή

---

<sup>34</sup> Για τα Κείμενα της Βιέννης του 1992 και 1994 δείτε, Arie Bloed (ed.), *The Conference on Security and Co-operation in Europe: Analysis and Basic Documents, 1972 -1993*, (Kluwer Academic Publishers, 1993) σελ. 631-645, *Vienna Document 1994 of the Negotiations on Confidence and Security Building Measures, DOC.FSC/2/95*, (OSCE, Wien 1994).

<sup>35</sup> Richard Kokoski, *The Treaty on Open Skies, SIPRI Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament*, (Oxford Univ. Press, 1993). Επίσης, Michael Slack and Heather Chesnutt (ed.), *Open Skies: Technical, Organizational, Operational, Legal and Political Aspects*, (Toronto, Centre for International and Strategic Studies, 1990) και J. Tracey, *The Open Skies Regime - Operations and*

εγκαθιδρύει ένα νέο τύπο μέτρου οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας με την υιοθέτηση της εναέριας επιτήρησης. Συγκεκριμένα, η συνθήκη προβλέπει ότι όταν τεθεί σε εφαρμογή :

“Κάθε κράτος-μέρος θα έχει το δικαίωμα να διεξάγει και να δέχεται πτήσεις παρατηρήσεως και αεροφωτογράφησης σύμφωνα με τις διατάξεις της συνθήκης”.

Ήδη η δημιουργία μιας **τέταρτης γενιάς** ΜΟΕΑ είναι ορατή καθώς η διαπραγμάτευση νέων μέτρων εξακολουθεί στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ (πρώην ΔΑΣΕ). Στο κείμενο του Ελσίνκι του 1992 που επιγράφεται “Οι Προκλήσεις της Αλλαγής” καταγράφεται η αναγκαιότητα διεύρυνσης του ρόλου του ΟΑΣΕ σε θέματα περιφερειακής ασφάλειας με την ενεργή συμμετοχή του στην διαχείριση περιφερειακών κρίσεων και ιδρύεται το Κέντρο Αποτροπής Κρίσεων (CPC). Έτσι το 1993<sup>37</sup> υιοθετήθηκε μια σειρά μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας που τα μέρη μιας σύγκρουσης έχουν την ευχέρεια να χρησιμοποιήσουν προκειμένου να ελέγξουν την κλιμάκωσή της.

Φαίνεται λοιπόν ότι η διαπραγμάτευση νέων ΜΟΕΑ είναι στραμμένη προς μια νέα κατεύθυνση, την αποτροπή των συγκρούσεων, την διαχείριση κρίσεων και την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών στην περιφέρεια της Ευρώπης. Επιδιώκει δηλαδή να αντιμετωπίσει τις νέες πηγές αστάθειας στο νέο ευρωπαϊκό περιβάλλον ασφάλειας που προέκυψε με το τέλος της αντιπαράθεσης Ανατολής - Δύσης.

Από την παραπάνω διαχρονική παρουσίαση των ΜΟΕΑ στην Ευρώπη<sup>38</sup>, διαπιστώνεται ότι πρόκειται για μία δυναμική και εξελικτική διαδικασία που συνέβαλε και συμβάλλει τα μέγιστα στην σταθερότητα της περιοχής.

### **3.3. Προαπαιτούμενα - Μαθήματα από την Ευρωπαϊκή Εμπειρία**

Η ευρωπαϊκή εμπειρία συνιστά το πιο εξελιγμένο μοντέλο μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας. Τέτοια μέτρα εφαρμόστηκαν για να εισάγουν διαφάνεια στις στρατιωτικές δραστηριότητες των δύο συνασπισμών. Παρά το γεγονός ότι αυτά τα μέτρα ευδοκίμησαν στις ιδιαίτερες συνθήκες της περιοχής, η μελέτη της ευρωπαϊκής εμπειρίας είναι ιδιαίτερα χρήσιμη καθώς είναι δυνατόν να εξαχθεί ένας αριθμός γενικών συμπερασμάτων για την επιτυχή εφαρμογή των ΜΟΕΑ και σε άλλες περιπτώσεις<sup>39</sup>.

---

*Sensors στο J. A. Boutilier (ed.), Arms Control in the North Pacific: The Role for Confidence-Building and Verification.*

<sup>36</sup> Krass Allan, *Verification: How much is enough*, (SIPRI, Taylor and Francis, 1985) σελ. 117, και Ανατόλι Ντομπρίνιν, *Εμπιστευτικά*, (Αθήνα, Καστανιώτη, 1997), σελ. 55.

<sup>37</sup> *Stabilizing Measures For Localized Crisis Situations, DOC.FSC/2/96, Programme for Immediate Action Series, No. 2 (OSCE, 25 November 1993).*

<sup>38</sup> Για μια εκτίμηση της εφαρμογής των ΜΟΕΑ από το 1980 έως το 1995 στην Ευρώπη, δείτε τις ετήσιες εκθέσεις που δημοσιεύονται στο SIPRI YEARBOOK (Oxford Univ. Press) των ετών 1980-1995.

<sup>39</sup> Cathleen S. Fisher, *The Preconditions of Confidence-building: Lessons from the European Experience* στο M. Krepon, D. McCoy, M C.J. Rudolph (ed.), *A Handbook of Confidence- Building Measures for Regional Security*, (The Henry L. Stimson Center, Handbook No. 1 September 1993), σελ. 31-45, *Confidence and Security-building Measures: From Europe to Other Regions*, DISARMAMENT: Topical Papers 7 (United Nations).

Κατά μία άποψη<sup>40</sup> τα μέτρα που εφαρμόστηκαν στην Ευρώπη είναι αδύνατο να μεταφερθούν ατόφια σε άλλες περιοχές γιατί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των προβλημάτων ασφάλειας κάθε περιοχής και η μοναδικότητα κάθε αντιπαράθεσης-σύγκρουσης αποτρέπει ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Και αυτό είναι αλήθεια. Πρόκειται όμως για την μισή αλήθεια γιατί το ευρωπαϊκό μοντέλο μπορεί να προσφέρει χρήσιμα μαθήματα για την μέθοδο της οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

Πρώτον η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας, τόσο ως μέθοδος όσο και ως διαδικασία, θα πρέπει να είναι προσαρμοσμένη στο πλαίσιο των παραμέτρων που θέτουν οι ιδιαίτερες πολιτισμικές, ιστορικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της περιοχής. Ανάλογα με το αν το πρόβλημα αφορά στην στρατιωτική ή άλλη πτυχή της ασφάλειας<sup>41</sup> ή σε συνδυασμό τους θα πρέπει να είναι και τα μέτρα που θα υιοθετηθούν. Έτσι αν για παράδειγμα η κύρια απειλή για την ασφάλεια των κρατών είναι οικονομικής φύσης, τότε οικονομικού χαρακτήρα θα πρέπει να είναι και τα μέτρα που θα ληφθούν. Μια πραγματιστική προσέγγιση λαμβάνει πάντα υπόψη της τις ρίζες της σύγκρουσης και τους ενδεχόμενους τρόπους διευθέτησής της, προκειμένου να υιοθετήσει την κατάλληλη στρατηγική οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας σε κάθε περίπτωση.

Δεύτερον, ενώ υπάρχει ένα ευρύ φάσμα ΜΟΕΑ τα οποία είναι δυνατό να εφαρμοστούν σε κάθε περίπτωση, στην πραγματικότητα ο αριθμός των μέτρων εκείνων που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης περιορίζεται σημαντικά, τουλάχιστον στα αρχικά στάδια της διαδικασίας. Στις διαπραγματεύσεις Ανατολής - Δύσης παρά το γεγονός ότι υπήρχε ένας ευρύς κατάλογος μέτρων, αυτά που υιοθετήθηκαν ήταν ελάχιστα. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι μια τέτοια διαδικασία ξεκινά με την υιοθέτηση απλών μέτρων και προχωρεί σταδιακά αν τα πρώτα ευδοκιμήσουν.

Τρίτον υπάρχει στενή σχέση μεταξύ των πολιτικών συνθηκών που επικρατούν και της επιτυχούς έκβασης των διαπραγματεύσεων ΜΟΕΑ. Κάθε φορά το πολιτικό πλαίσιο και οι πραγματικές συνθήκες κατευθύνουν τη διαδικασία και θέτουν τα όρια των ΜΟΕΑ που θα υιοθετηθούν. Κάθε αλλαγή των πραγματικών συνθηκών, επιβάλλει την προσαρμογή των μέτρων στις νέες συνθήκες.

Τέταρτον η βασική λειτουργία των ΜΟΕΑ στην Ευρώπη αφορούσε στη μείωση της μυστικότητας των στρατιωτικών δραστηριοτήτων μέσω της διαφάνειας, έτσι ώστε να οικοδομηθεί ένα νέο περιβάλλον ασφάλειας. Αυτή ήταν η ουσία του προβλήματος ασφάλειας στην Ευρώπη. Άρα τα ΜΟΕΑ για να αποδειχθούν αποτελεσματικά θα πρέπει να δίνουν απάντηση στο πρόβλημα ασφάλειας που αντιμετωπίζουν τα μέρη που προβαίνουν στην υιοθέτησή τους.

---

<sup>40</sup> Σχετικά δείτε τις απόψεις του Hugo Palma, "The Nature of Confidence-building in the Latin American Environment", στο *Confidence and Security-building Measures: From Europe to Other Regions*, United Nations Department for Disarmament Affairs, Topical Papers no. 7 (N.York, 1991). Επίσης στο ίδιο τεύχος δείτε, Abdu Kinana, "The Relevance of CSBMs for Africa", Mohammad Jawhar, "Implications of the Regional Environment for Asia-Pacific CSBM Regimes".

<sup>41</sup> Dietrich Fischer, *Nonmilitary Aspects of Security: A Systems Approach* (Dartmouth, UNIDIR, 1993).

## 4. Σημεία Τριβής στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις

### 4.1. Ιστορικό Πλαίσιο

Η ιστορία των σχέσεων της Ελλάδας και του σύγχρονου Τουρκικού κράτους ξεκινά με τη σύναψη της Συνθήκης της Λωζάνης<sup>42</sup> (24 Ιουλίου 1923), που αφενός τερματίζει την ελληνοτουρκική σύρραξη και αφετέρου καθιερώνει το νέο συσχετισμό δυνάμεων στο Αιγαίο και τη Θράκη μεταξύ των δύο κρατών<sup>43</sup>.

Η Συνθήκη όμως άφηνε σοβαρά εκκρεμή διμερή ζητήματα για μελλοντική διευθέτηση. Αυτά αφορούσαν:

- Στην εφαρμογή των διατάξεων της Συνθήκης περί υποχρεωτικής ανταλλαγής
- Στην εκτίμηση και απόδοση των περιουσιών των εκατέρωθεν ανταλλαξίμων,
- Στην εφαρμογή των διατάξεων για τις μειονότητες που απέμεναν στις δύο χώρες.

Έτσι παρά την αμοιβαία αποδοχή των ελληνοτουρκικών συνόρων υπήρχαν εγγενείς ανασταλτικοί παράγοντες για προσέγγιση και συνεργασία των δύο χωρών και τα πρώτα χρόνια μετά τη Λωζάνη ήταν ιδιαίτερα δύσκολα για τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Το 1928 αυξήθηκαν τα επίπεδα εχθρότητας και άρχισε ένας ναυτικός ανταγωνισμός των δύο κρατών στο Αιγαίο. Ωστόσο κυρίως ως αποτέλεσμα της πολιτικής του Ε. Βενιζέλου<sup>44</sup> των ετών 1928-29 επιτεύχθηκε η ελληνοτουρκική προσέγγιση και το 1930 υπεγράφησαν οι ακόλουθες συμφωνίες:

- Το Σύμφωνο Φιλίας, Διαιτησίας και Ουδετερότητας
- Το Οικονομικό Σύμφωνο
- Το Σύμφωνο Εγκαταστάσεως

---

<sup>42</sup> Οι σχέσεις των δύο κρατών επιβαρύνονται από τις ιστορικές μνήμες και παραστάσεις του παρελθόντος καθώς το εθνικό τουρκικό κράτος προέκυψε από την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συγκεκριμένα για τον Έλληνα ο Τούρκος κατέλυσε το Ελληνοβυζαντινό κράτος και κράτησε τον ελληνισμό υπόδουλο επί αιώνες και μόνο με αγώνες μπόρεσε να ελευθερωθεί. Για τον Τούρκο ο Έλληνας έκανε την αρχή της διαλύσεως της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας παρόλο που είχε πολλά προνόμια. Γι' αυτό είναι αγάριστος. Είναι επίσης επεκτατικός γιατί απείλησε το τουρκικό έθνος μέσα στην εκστρατεία του (μικρασιατική εκστρατεία). Δείτε σχετικά, Β. Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, (Αθήνα, Φυτράκης, 1988), σελ. 16-17.

<sup>43</sup> Για μια αναλυτική παρουσίαση του ιστορικού πλαισίου των ελληνοτουρκικών σχέσεων δείτε: Αλέξης Αλεξανδρής, "Το Ιστορικό Πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων", 1923-1955 στο Αλ. Αλεξανδρής κά, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987 (Γνώση, 1 - Βιβλιοθήκη Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Διεθνών Σχέσεων, Αθήνα 1991)* σελ. 31-1721.

<sup>44</sup> Για την πολιτική του Βενιζέλου την περίοδο 1928-1932 δείτε, Κώστα Αλ. Καραμανλή, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Εξωτερικές μας σχέσεις 1928-1932 (Ελληνική ευρωεκδοτική, Αθήνα 1986)*, Ιφιγένεια Αναστασιάδου, *Ο Βενιζέλος και το Ελληνο-Τουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930 (Φιλιππότης, Αθήνα 1982)*, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική Μετά την Συνθήκη της Λωζάννης (Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικών Σχέσεων, Θεσσαλονίκη 1977)*.

- Η Σύμβαση Εμπορίου
- Το πρωτόκολλο των Ναυτικών Εξοπλισμών

Από το 1930 μέχρι τις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η ελληνοτουρκική φιλία και συνεργασία έφτασε στο αποκορύφωμά της. Το Φεβρουάριο του 1931 η Ελλάδα παραχώρησε στην Τουρκία το προνόμιο του “μάλλον ευνοούμενου κράτους”, ενώ η Άγκυρα ανταπέδωσε στις 5 Μαρτίου του 1931 προσφέροντας στην Ελλάδα τα ίδια δικαιώματα. Στις 14 Σεπτεμβρίου 1933 υπογράφηκε το Σύμφωνο της Άγκυρας, το οποίο είχε χαρακτήρα αμυντικής συμμαχίας σε ότι αφορούσε την υπεράσπιση της εδαφικής περιφέρειας της Θράκης (ελληνικής και τουρκικής) από την βουλγαρική απειλή.

Το κλίμα αυτό ανατράπηκε κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου καθώς η πολιτική που ακολούθησε η Τουρκία του Ισμέτ Ινονού παρεξέκλινε από την αρχή της αποδοχής του status quo. Σε μια περίοδο αβεβαιότητας και ρευστότητας η Τουρκία διαπραγματεύτηκε την είσοδο της στον πόλεμο ζητώντας εδαφικά ανταλλάγματα. Έτσι μεταξύ άλλων αναφέρθηκε συχνά στα Δωδεκάνησα, στην Κύπρο, στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, και στον έλεγχο του λιμένα της Θεσσαλονίκης.

Στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και των ΗΠΑ που προέκυψε μετά τον Πόλεμο η Ελλάδα και η Τουρκία, με το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ, εντάχθηκαν στο δυτικό αμυντικό σύστημα. Έτσι η επαναπροσέγγιση των δύο κρατών, ήταν επιτακτική ανάγκη καθώς ο ελληνοτουρκικός χώρος μετατράπηκε σε προπύργιο της αμυντικής ασπίδας του δυτικού κόσμου<sup>45</sup>. Την εξέλιξη όμως της νέας αυτή προσέγγισης υποθήκευσε η ανακαίνιση του Κυπριακού Ζητήματος, το 1950 με την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος υπέρ της Ενώσεως με την Ελλάδα. Στο εξής οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μπαίνουν σε μια καινούρια φάση όπου η εξέλιξη του Κυπριακού αναδεικνύεται σε έναν από τους ρυθμιστικούς παράγοντες των σχέσεων των δύο κρατών<sup>46</sup>.

#### **4.2. Η σύγχρονη εποχή : Οι μονομερείς αξιώσεις της Τουρκίας**

Στη σύγχρονη εποχή, από το 1973 και μετά, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις εξελίσσονται κυρίως με βάση τις μονομερείς αξιώσεις της Τουρκίας στο Αιγαίο<sup>47</sup>. Αυτές αφορούν το θαλάσσιο, εναέριο, στρατιωτικό και εδαφικό καθεστώς που έχει διαμορφωθεί στην περιοχή με διεθνείς συμβάσεις, νόμιμες μονομερείς ενέργειες ή αποφάσεις διεθνών οργανισμών. Συγκεκριμένα οι αξιώσεις αυτές αφορούν:

- Στην οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο

<sup>45</sup> Theodore A. Couloumbis, *The United States, Greece, and Turkey. The Troubland Triangle* (N. York, Praeger Publishers, 1983), σελ. 7-69.

<sup>46</sup> Η Τουρκία θα εκμεταλλευτεί τις εξελίξεις στο Κυπριακό για να επιλύσει “οριστικά” το θέμα της Ελληνικής μειονότητας στην Κων/πολη. Έτσι το Σεπτέμβριο του 1955, μετά την τριμερή διάσκεψη στο Λονδίνο για την εξέταση του Κυπριακού Ζητήματος, πραγματοποιείται το πογκρόμ κατά της μειονότητας στην Κων/πολη. Επίσης το 1964 και με αφορμή τα γεγονότα στην Κύπρο η ελληνική μειονότητα θα δεχθεί ακόμη ένα μεγάλο πλήγμα.

<sup>47</sup> Β. Θεοδωρόπουλος, *Οι Τούρκοι και Εμείς* (Αθήνα: Φυτράκης 1988), σελ. 247-335, Χρήστου Ζ. Σαζανίδη, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις στην Πενταετία 1973-1978*, (Θεσσαλονίκη, 1979).



- Στην αιγιαλίτιδα ζώνη (χωρικά ύδατα)
- Στον εθνικό εναέριο χώρο
- Στο FIR Αθηνών
- Στον επιχειρησιακό έλεγχο στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ
- Στην αποστρατικοποίηση των ελληνικών νησιών
- Στο εδαφικό καθεστώς ενός αριθμού νησιών και βραχονησίδων

Αναλυτικότερα: Η τουρκική πολιτική από το 1973 και μετά προχώρησε σε ενέργειες που ισοδυναμούν με *de facto* οριοθετήσεις της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου<sup>48</sup> και εκφράζουν αξιώσεις που αναφέρονται σε ζώνες τις οποίες η Ελλάδα θεωρεί ότι σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου ανήκουν στην υφαλοκρηπίδα των ελληνικών νησιών.

Έτσι την 1η Νοεμβρίου 1973 η τουρκική κυβέρνηση εκχώρησε στην κρατική εταιρεία πετρελαίων είκοσι επτά άδειες έρευνας σε ορισμένα τμήματα της υφαλοκρηπίδας του Β. Αιγαίου. Ο χάρτης που συνόδευε την απόφαση έδειχνε πως οι Τούρκοι χαρακτήριζαν ως τουρκική υφαλοκρηπίδα μία περιοχή κάπου 11 χιλιάδων τετρ. χλμ., το μισό σχεδόν τμήμα του Β. Αιγαίου, με αποτέλεσμα, ένα μεγάλο τμήμα της Λήμνου, ολόκληρος σχεδόν ο Άγιος Ευστράτιος, ολόκληρη η Λέσβος και το βόρειο τμήμα της Χίου και των Ψαρών με την αιγιαλίτιδα ζώνη τους να περιβάλλονται από τουρκική υφαλοκρηπίδα. Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούνιο 1974, η Τουρκία χαρακτήρισε και άλλες περιοχές του βυθού του Αιγαίου ως τουρκική υφαλοκρηπίδα και τον Ιούλιο 1974, χαρακτήρισε ως τουρκική υφαλοκρηπίδα και το υπόλοιπο τμήμα του βυθού του Ανατολικού Αιγαίου μέχρι και τα Δωδεκάνησα.

Η ένταση στις σχέσεις των δύο χωρών κορυφώθηκε όταν το 1974 και το 1976 τα τουρκικά ωκεανογραφικά σκάφη (Τσάνταρλι και Χόρα αντίστοιχα) πραγματοποίησαν έρευνες σε περιοχές της υφαλοκρηπίδας που η Ελλάδα θεωρεί ότι της ανήκουν. Η ίδια αιτία έφερε τις δύο χώρες στα πρόθυρα του πολέμου το 1987, όταν η Τουρκική κυβέρνηση ανακοίνωσε την πρόθεσή της να διεξάγει εκ νέου έρευνες.

Οι ενέργειες αυτές συνιστούν σαφή αμφισβήτηση των δικαιωμάτων αποκλειστικής δικαιοδοσίας της Ελλάδας στην υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου. Την αμφισβήτησή της αυτή στηρίζει στο νομικό επιχείρημα ότι τα νησιά δεν έχουν πλήρη δικαιώματα υφαλοκρηπίδας καθώς επίσης ότι τα νησιά και το σύνολο του Αιγαίου Πελάγους συνιστούν ένα τυπικό παράδειγμα "*ειδικών περιστάσεων*" και συνεπώς πρέπει να τύχουν ανάλογης μεταχείρισης για να εφαρμοστούν οι κανόνες του Διεθνούς Δικαίου της Θάλασσας.

Ωστόσο η Τουρκία αρνείται την παραπομπή του θέματος της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης όπως επανειλημμένα έχει

<sup>48</sup> Για μια παρουσίαση-ανάλυση της τουρκικής πολιτικής στο θέμα της υφαλοκρηπίδας δείτε, Χρίστος Ροζάκης, "Το Διεθνές Νομικό Καθεστώς του Αιγαίου και η Ελληνοτουρκική Κρίση", στο Αλ. Αλεξανδρής κá, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987* (Αθήνα: Γνώση - ΕΛΙΑΜΕΠ, 1 - Βιβλιοθήκη Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Διεθνών Σχέσεων, 1991), σελ. 277-336, 481-486.

προτείνει η Ελλάδα<sup>49</sup>. Με δεδομένη αυτή την άρνηση και λαμβάνοντας υπόψη το βασικό επιχείρημα της Τουρκίας (σύμφωνα με το οποίο η γεωμορφολογική μελέτη του βυθού του Αιγαίου Πελάγους αποδεικνύει την ύπαρξη τεράστιων υποθαλάσσιων αβαθών εκτάσεων που αποτελούν τη φυσική προέκταση της χερσονήσου της Ανατολίας και συνεπώς την ηπειρωτική της υφαλοκρηπίδα)<sup>50</sup>, καταδεικνύονται οι προθέσεις της για την συνολική αναδιανομή της αιγαιακής υφαλοκρηπίδας.

Παράλληλα με το θέμα της υφαλοκρηπίδας, στο πλαίσιο των διαφαινόμενων αλλαγών σε βασικούς κανόνες του δικαίου της Θάλασσας μεταξύ των οποίων και η αύξηση του ορίου της αιγιαλίτιδας ζώνης, η Τουρκία άρχισε να αντιδρά στο ενδεχόμενο μιας διεύρυνσης της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης από τα 6 ν. μίλια στα 12 ν. μίλια. Το 1974 ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών δήλωσε ότι “η Τουρκία ουδέποτε θα δεχόταν επέκταση της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης σε 12 ν. μίλια, γιατί τότε το Αιγαίο θα γινόταν ελληνική ξηρά”<sup>51</sup>. Το Νοέμβριο του 1994<sup>52</sup>, όταν τέθηκε σε ισχύ η νέα Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας η οποία προβλέπει την επέκταση του ορίου της αιγιαλίτιδας ζώνης από 6 σε 12 ν. μίλια, η Τουρκία θεώρησε ότι μια επέκταση της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης αποτελεί αιτία πολέμου. Πρόκειται για μια τουρκική απαίτηση να μην κάνει η Ελλάδα χρήση ενός κυριαρχικού δικαιώματός της που κατοχυρώνεται από το Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας<sup>53</sup>.

Επίσης η τουρκική πολιτική από το 1974 και μετά αμφισβήτησε το καθεστώς του εθνικού εναέριου χώρου της Ελλάδας στο Αιγαίο, μέσα στον οποίο η τελευταία ασκεί εδαφική κυριαρχία, με μια παράλληλη αμφισβήτηση των αρμοδιοτήτων της στο πλαίσιο και των άλλων δύο καθεστώτων που ισχύουν στον εναέριο χώρο του Αιγαίου, του καθεστώτος της Περιοχής Πληροφόρησης Πτήσεων των Αθηνών (FIR) και του καθεστώτος του εναέριου επιχειρησιακού ελέγχου στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ<sup>54</sup>.

Η Ελλάδα με το Προεδρικό Διάταγμα της 6ης/8ης Σεπτεμβρίου 1931 θέσπισε τα όρια του εθνικού εναέριου χώρου στα 10 ν. μίλια. Το καθεστώς αυτό έχει ισχύσει από το 1931 έως σήμερα απρόσκοπτα (με εξαίρεση την τουρκική πολιτική μετά το

---

<sup>49</sup> Σε πρόσφατο δημοσίευμα του *Jane's Intelligence Review*, υποστηρίζεται ότι η άρνηση της Άγκυρας να παραπέμψει το θέμα της υφαλοκρηπίδας στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, οφείλεται στην ανησυχία της ότι η γνωμοδότηση μπορεί να είναι αρνητική για τα συμφέροντά της. Και ότι το γεγονός αυτό μπορεί να λειτουργήσει ως ντόμινο για τις λοιπές αξιώσεις της (*domino effect*). Constantine Tim Buhayer, *Greece and Turkey sign new accord*, *Jane's Intelligence Review*, September 1997.

<sup>50</sup> Σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας *Αθηναϊκή*, σε χάρτη του ενημερωτικού φυλλαδίου του “Πολυτεχνείου Μέσης Ανατολής” της Άγκυρας, το οποίο έχει αποσταλεί σε μεγάλο αριθμό επιστημόνων σε διάφορες χώρες, ενόψει του διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου που θα διεξαχθεί το 1998 στην Άγκυρα με θέμα τη “Γεωλογία της Τουρκίας”, συμπεριλαμβάνεται στο γεωλογικό χώρο της Τουρκίας η Κρήτη και η Κύπρος. Γεράσιμος Α. Παπαδόπουλος, “Είναι τουρκικά νησιά η Κρήτη και η Κύπρος;” *Αθηναϊκή* 28/5/97

<sup>51</sup> Χρήστου Ζ. Σαζανίδη, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις στην Πενταετία 1973-1978*, (Θεσσαλονίκη, 1979) σελ. 181 και 460-61.

<sup>52</sup> Δείτε τα δημοσιεύματα, “Γιατί προκλήθηκε ένταση στο Αιγαίο” *Η Καθημερινή*, 20/11/94, “Αμετακίνητες οι Ελλάδα και η Τουρκία” 16/11/94 *Η Καθημερινή*, “Είκοσι χρόνια διεκδικήσεων της Τουρκίας στο Αιγαίο” 13/11/94 *Η Καθημερινή*.

<sup>53</sup> Μ. Κλάδη-Ευσταθοπούλου, «Ελληνική Αιγιαλίτιδα ζώνη: Ισχύον καθεστώς και δικαίωμα επέκτασης στα 12 ν.μ. σύμφωνα με την σύμβαση του 1982», στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), *Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της Θάλασσας* (ΕΚΕΜ, Σάκκουλας, Αθήνα 1996), σελ. 53-65

<sup>54</sup> Για μια παρουσίαση-ανάλυση της τουρκικής πολιτικής αμφισβήτησης των καθεστώτων που ισχύουν στον εναέριο χώρο του Αιγαίου δείτε, Χρίστος Α. Ροζάκης, *Το Διεθνές Νομικό Καθεστώς του Αιγαίου και η Ελληνοτουρκική Κρίση*, στο *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987* (Γνώση -ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα 1991), σελ. 352-423.

1974), χωρίς επιφυλάξεις και διαμαρτυρίες από τη διεθνή κοινότητα και τους χρήστες του Αιγαίου. Συνεπώς αποτελεί στοιχείο του Status quo στο Αιγαίο. Η Τουρκία, αφού είχε ήδη δεχτεί ανεπιφύλακτα για σειρά ετών το καθεστώς των 10 ναυτικών μιλίων<sup>55</sup>, από το 1974 άρχισε να το αμφισβητεί έμπρακτα. Η αρχή έγινε την 1η Σεπτεμβρίου, όταν η Τουρκία ζήτησε με τηλεγράφημά της προς την Ελληνική Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας να περιορίσει τον εθνικό εναέριο χώρο στα 6 ν. μίλια για τους σκοπούς αεροναυτικών γυμνασίων της στο Αιγαίο. Προκειμένου να ισχυροποιήσει την αμφισβήτησή της η Τουρκία, το ζήτημα συνδυάστηκε με το θέμα της τροποποίησης της ελληνικής Περιοχής Πληροφόρησης Πτήσεων (FIR)<sup>56</sup>.

Το FIR Αθηνών, έτσι όπως ορίστηκε και εγκρίθηκε από το Συμβούλιο του Διεθνούς Οργανισμού Πολιτικής Αεροπορίας (ICAO), ελέγχει και συντονίζει τις πτήσεις πολιτικών και στρατιωτικών αεροσκαφών στον εναέριο χώρο, εθνικό και διεθνή, ο οποίος επεκτείνεται πάνω από το Αιγαίο, ανατολικά μέχρι τα όρια της τουρκικής αιγιαλίτιδας ζώνης, δυτικά μέχρι το μέσο περίπου του Ιονίου Πελάγους, βόρεια μέχρι τις οροθετικές γραμμές των συνόρων και νότια μέχρι τα μέσα του Λυβικού πελάγους. Τον Αύγουστο του 1974 η Τουρκία μονομερώς επιχείρησε την τροποποίηση των ορίων του FIR Αθηνών με την διεύρυνση του FIR Κων/πολης σε τρόπο ώστε να αποκτά τον έλεγχο τόσο των διεθνών περιοχών του Αιγαίου όσο και περιοχών εθνικού εναέριου χώρου της Ελλάδας.

Στο εξής η πρακτική της αμφισβήτησης συνίσταται σε στρατιωτικές πτήσεις μέσα στον εθνικό εναέριο χώρο της Ελλάδας, οι οποίες λαμβάνουν χώρα στο χωρικό διάστημα ανάμεσα στα 6 και 10 ν. μίλια τα οποία οι Τούρκοι αμφισβητούν. Επιπλέον εισέρχονται στο FIR Αθηνών χωρίς υποβολή σχεδίου πτήσεως και χωρίς τήρηση των σχετικών κανονισμών προκειμένου να καταδείξουν τη δυσλειτουργία του και την ανάγκη τροποποίησής του.

Επιπλέον η Τουρκία αμφισβήτησε στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ<sup>57</sup> τα όρια του επιχειρησιακού ελέγχου του Έλληνα διοικητή στο Αιγαίο. Συγκεκριμένα όσον αφορά τις ναυτικές επιχειρήσεις ο Έλληνας ναυτικός διοικητής έχει στην περιοχή ευθύνης του ολόκληρο το Αιγαίο εκτός από τα τουρκικά χωρικά ύδατα, ο δε Τούρκος τα τουρκικά χωρικά ύδατα στο Αιγαίο σε πλάτος 6 ν. μιλίων. Η ρύθμιση αυτή αμφισβητήθηκε από την Τουρκία από το 1964, που επιχείρησε με διάφορες προτάσεις της να παρακάμψει την αποκλειστική ευθύνη του Έλληνα διοικητή. Όσον αφορά τις αεροπορικές επιχειρήσεις από την αρχή οι Τούρκοι κατέβαλαν προσπάθεια να ορισθούν τα όρια της τουρκικής και της ελληνικής ευθύνης αεράμυνας στη μέση του Αιγαίου. Ωστόσο το 1953 ανατέθηκε στον Έλληνα διοικητή η αεράμυνα σε όλο το FIR Αθηνών εκτός από ένα τμήμα πάνω από τα Δωδεκάνησα, το οποίο τελικά συμπεριελήφθη στο ευθύνη του Έλληνα διοικητή μετά το 1964. Η αποχώρηση της

<sup>55</sup> Χρίστος Ροζάκης, "Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις: Η νομική διάσταση" στο Δ. Κώνστας & Χ. Τσαρδανίδης (επιμ.), *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Τομ. Β' (Αθήνα: Σάκκουλα, 1989), σελ. 42-45.

<sup>56</sup> Η τουρκική επιδίωξη της τροποποίησης του FIR Αθηνών ουδέποτε έκανε χρήση των νόμιμων διαδικασιών που προβλέπουν σχετικά οι διεθνείς αεροναυτικοί κανονισμοί του ICAO. Για τις τουρκικές αξιώσεις και την αμφισβήτηση των ορίων και αρμοδιοτήτων του FIR Αθηνών δείτε, Άγγελος Σ. Γιόκαρης, *Το διεθνές νομικό καθεστώς του Αιγαίου FIR*, σελ. 1-51 στο *Σημεία Τριβής στις Ελληνο-Τουρκικές Σχέσεις* (Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ - Σιδέρης, 1994).

<sup>57</sup> Χρίστος Σαζανίδης, *Ελλάδα, Τουρκία, ΝΑΤΟ και ο Εναέριος Χώρος του Αιγαίου 1976-1986* (Θεσσαλονίκη, 1982), Γιάννης Ρουμπάτης, "Ανατομία των ελληνοναυτοϊκών σχέσεων", στο Γιάννης Βαλνιάκης - Πάρις Κίτσος (επιμ.), *Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα* (Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, Στρατηγικές Μελέτες 1, Παπαζήση, 1986), σελ. 93-114.

Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του NATO το 1974 επανέφερε τις τουρκικές αξιώσεις, με αποτέλεσμα ακόμη και μετά την επιστροφή της Ελλάδας στο NATO το 1980 να παραμείνει εκκρεμές το θέμα του εναέριου επιχειρησιακού ελέγχου<sup>58</sup>.

Ένα άλλο θέμα που θέτει η Τουρκία αφορά την αποστρατικοποίηση των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου, χωρίς καμία διάκριση. Ωστόσο το καθεστώς των νησιών ορίζεται από τρία διαφορετικά κείμενα. Για τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη η στρατικοποίηση έχει επιτραπεί με διεθνές συμβατικό κείμενο, (Σύμβαση Montreux 1936 που ρητά λει στο προοίμιο της ότι αντικαθιστά τη Σύμβαση της Λωζάνης). Για τα νησιά Χίο, Λέσβος, Σάμος και Ικαρία, η Σύμβαση της Λωζάνης δεν προβλέπει πλήρη αποστρατικοποίηση, ενώ για τα Δωδεκάνησα η Συνθήκη Ειρήνης προβλέπει την παρουσία δύναμης για την διατήρηση της εσωτερικής δημόσιας τάξης. Οι κρίσεις όμως του Κυπριακού το 1964 και η τουρκική εισβολή το 1974 ανάγκασαν την Ελλάδα να λάβει μέτρα για την ασφάλεια και την άμυνα των νησιών της<sup>59</sup>. Το αίτημα για αποστρατικοποίηση θα πρέπει να ειπωθεί υπό το φως:

- Της παρουσίας της Τέταρτης Τουρκικής Στρατιάς από το 1975 απέναντι από τα ελληνικά νησιά
- Του γεγονότος ότι η Τουρκία διαθέτει το μεγαλύτερο αποβατικό στόλο μέσα στο NATO μετά τις ΗΠΑ σε συνδυασμό με
- Των διαχρονικών δηλώσεων αμφισβήτησης της ελληνικότητας των νησιών του Αιγαίου.

Στο σύνολο αυτών των μονομερών διεκδικήσεων προστίθεται μια ακόμη καινούργια, που για πρώτη φορά αμφισβητεί την κυριαρχία της Ελλάδας σε ελληνικό έδαφος<sup>60</sup>. Το Δεκέμβριο του 1995, το Τουρκικό Υπουργείο Εξωτερικών με ρηματική διακοίνωση στην Ελληνική Πρεσβεία της Άγκυρας, ισχυρίστηκε ότι οι βραχονησίδες Ίμια αποτελούν Τουρκικό έδαφος, ενώ με τη διακοίνωση της 29ης Ιανουαρίου 1996 ζήτησε την έναρξη διαπραγματεύσεων για να προσδιοριστεί το καθεστώς των νησιών, νησίδων και βραχονησίδων στο Αιγαίο που θεωρεί ότι είναι ασαφές<sup>61</sup>. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να τεθούν σε επιφυλακή οι ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις.

---

<sup>58</sup> Σύμφωνα με τις τελευταίες εξελίξεις, που αφορούν τη νέα δομή του NATO, διαφαίνονται δυνατότητες επίλυσης του ζητήματος αυτού.

<sup>59</sup> Σύμφωνα με την επίσημη ελληνική θέση "η νομική βάση που επικαλείται η Ελλάδα για τη στρατικοποίηση των νήσων είναι το δικαίωμα της νομίμου αμύνης (άρθρο 51 του Χάρτη των Η.Ε). Η δε άσκηση του δικαιώματος αυτού είναι νόμιμη και επιτακτική". Δείτε στην ηλεκτρονική σελίδα του Ελληνικού ΥΠΕΞ, "Τουρκικές Μονομερείς Διεκδικήσεις στο Αιγαίο". Επίσης Κ. Οικονομίδης, «Το Νομικό καθεστώς του Αιγαίου: Νομιμότητα εξοπλισμού των ελληνικών νησιών του Αιγαίου», στο Στέλιος Περράκης (επιμ.), *Το Αιγαίο Πέλαγος και το νέο δίκαιο της Θάλασσας* (ΕΚΕΜ, Σάκκουλας, Αθήνα 1996), σελ. 27-35.

<sup>60</sup> Για τις συνθήκες που ορίζουν το καθεστώς στο Αιγαίο δείτε, Internet ηλεκτρονική σελίδα του Ελληνικού ΥΠΕΞ στο [www.mfa.gr/foreign/bilateral/imia](http://www.mfa.gr/foreign/bilateral/imia) "Turkish foreign policy and practice as evidenced by the present Turkish claims to the Imia rocks", "Υπόμνημα περί των νησίδων Λιμνιά-Ίμια" Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, Φεβρουάριος 1996. Επίσης στον ημερήσιο τύπο: "Ισχυρά νομικά επιχειρήματα επικαλείται η Ελλάδα" Η Καθημερινή 17/2/97, "Οι διεθνείς συμφωνίες το "στάτους κβο" στο Αιγαίο και οι πραγματικές επιδιώξεις της Άγκυρας" Το Βήμα 1/6/97, Θ.Α.Χρυσανθόπουλος (Πρέσβης επί τιμή), "Τα Ελληνικά νησιά του Αιγαίου Βάσει Διεθνών Συνθηκών" Ελεύθερη Ώρα 11/8/97.

<sup>61</sup> Για τις θέσεις της Τουρκίας δείτε Internet ηλεκτρονική σελίδα του Τουρκικού ΥΠΕΞ στο [www.mfa.gov.tr/grupf/Kardak](http://www.mfa.gov.tr/grupf/Kardak) "The Kardak Dispute". Επίσης "Η ρηματική διακοίνωση του Τουρκικού

Η ένταση για το θέμα των Ίμια αυξήθηκε όταν Τούρκοι δημοσιογράφοι κατέβασαν την ελληνική σημαία στη μια από τις βραχονησίδες Ίμια. Στις 30 Ιανουαρίου τουρκικά πλοία που έφτασαν στην περιοχή παραβίασαν τα ελληνικά χωρικά ύδατα ενώ σημειώθηκαν και παραβιάσεις του εθνικού εναέριου χώρου. Στις 31 Ιανουαρίου, στην κορύφωση της έντασης, ένας αριθμός τούρκων στρατιωτών, ξέφυγε της ελληνικής επιτήρησης και αποβιβάστηκε στη μικρότερη από τις βραχονησίδες Ίμια<sup>62</sup>. Οι δύο χώρες έφτασαν στα πρόθυρα του πολέμου, ο οποίος απετράπη με την διαμεσολάβηση των ΗΠΑ.

Σε συνέχεια της αμφισβήτησης του καθεστώτος του Αιγαίου, η Τουρκία αμφισβήτησε το νομικό καθεστώς της ελληνικής νήσου Γαύδος<sup>63</sup>. Ο τούρκος ναυτικός εκπρόσωπος στο Νατοϊκό στρατηγείο της Νάπολης (AFSOUTH) ζήτησε (30 Μαΐου 1996) να μην περιληφθεί η Γαύδος στο σχεδιασμό των στρατιωτικών ασκήσεων γιατί το καθεστώς κυριαρχίας της νήσου είναι αμφισβητούμενο. Σε δηλώσεις του ο Τούρκος Υπουργός Εξωτερικών αναφερόμενος στο καθεστώς της Γαύδου είπε ότι αποτελεί “αντικείμενο πολιτικής διενέξεως” με την Ελλάδα που θα πρέπει να αποσαφηνιστεί. Με τις αξιώσεις αυτές η Τουρκία αμφισβήτησε τα θαλάσσια ελληνοτουρκικά σύνορα όπως αυτά ορίστηκαν από τις διεθνείς συνθήκες<sup>64</sup> (Συνθήκη της Λωζάνης 1923, Ιταλοτουρκικές Συμφωνίες του 1932, Συνθήκη των Παρισίων 1947).

Επιπλέον η Τουρκία έθεσε πρόσθετα και το ζήτημα της “αποσαφήνισης” του καθεστώτος των “γκρίζων ζωνών”, που σύμφωνα με την άποψή της υπάρχουν στο Αιγαίο. Συγκεκριμένα ο Τούρκος Πρόεδρος Σ. Ντεμιρέλ σε συνέντευξή που έδωσε στο ελληνικό τηλεοπτικό κανάλι του “Αντέννα”<sup>65</sup> δήλωσε:

“Υπάρχει η Συνθήκη της Λωζάνης, η οποία καθορίζει τα σύνορα στη στεριά... Όταν όμως ερχόμαστε στη θάλασσα υπάρχουν ορισμένα προβλήματα...”. “Πιστεύω ότι υπάρχουν γκριζές περιοχές που λέγονται βραχονησίδες...”. “Αυτό το θέμα υπήρχε πάντα. Υπήρχε τη δεκαετία του ’50 ακόμη και τη δεκαετία του ’30 και αργότερα. Όταν μια μέρα η Ελλάδα άρχισε να καταλαμβάνει αυτές τις βραχονησίδες και τα νησιά,

---

*Υπουργείου Εξωτερικών” Η Καθημερινή 11/2/97. Επίσης δείτε το εγχειρίδιο των τουρκικών στρατιωτικών Ακαδημιών του 1996, με τίτλο “Τα νησιά, νησίδες και βραχονησίδες του Αιγαίου, γεωγραφική-ιστορική-νομική ανασκόπηση και εισηγήσεις πολιτικής” στο , Άλκης Κούρκουλας. ΙΜΙΑ: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα (Αθήνα, Σιδέρης, 1997), σελ. 165-188.*

<sup>62</sup> Για το χρονικό της κρίσης δείτε τα δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου της περιόδου. Ενδεικτικά, «Σε πλήρη ετοιμότητα έναντι οποιασδήποτε απειλής” Τα Νέα 31/1/96, “Αντιμέτωποι οι στόλοι γύρω από την Ίμια”, “Τσιλέρ: να βγάλετε τη σημαία...” Ελευθεροτυπία 31/1/97, “Οι τρεις ημέρες της Ίμιας” Το Βήμα 4/2/96. Επίσης, Άλκης Κούρκουλας. ΙΜΙΑ: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα (Αθήνα, Σιδέρης, 1997).

<sup>63</sup> “Αντικείμενο πολιτικής διενέξεως” Η Καθημερινή 6/6/1996.

<sup>64</sup> Συγκεκριμένα: Με τη Συνθήκη ειρήνης της Λωζάνης (άρθρο 12) περιήλθε στην Ελλάδα η κυριαρχία όλων των νησιών του Αιγαίου, εκτός από τα Δωδεκάνησα που δόθηκαν στην Ιταλία και των νησιών Ίμβρου Τενέδου και Λαγουσών που δόθηκαν στην Τουρκία. Επίσης προβλέπει το ίδιο άρθρο προβλέπει ότι όλα τα νησιά που βρίσκονται σε απόσταση μικρότερη των τριών μιλίων από τη μικρασιατική ακτή παραμένουν υπό τουρκική κυριαρχία. Με το άρθρο 16 η Τουρκία παραιτείται “παντός τίτλου και δικαιώματος” πάνω σε όλα τα άλλα νησιά. Με το άρθρο 15 η Τουρκία παραιτήθηκε υπέρ της Ιταλίας “παντός δικαιώματος και τίτλου” επί των Δωδεκανήσων και των νησίδων που εξαρτώνται από αυτά καθώς και του Καστελόριζου. Με δύο συμφωνίες που υπέγραψε η Τουρκία με την Ιταλία το 1932 έγινε ο καθορισμός των θαλασσιών συνόρων μεταξύ της Δωδεκανήσου και της Τουρκίας. Το 1947 με τη Συνθήκη των Παρισίων τα Δωδεκάνησα περιήλθαν στην Ελλάδα.

<sup>65</sup> Το κείμενο της συνέντευξης δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα, Το Ποντίκι 29/5/9.

να εποικίζει αυτά τα νησιά, τότε προέκυψε. Κατά τη γνώμη μας η κυριότητα αυτών των νησιών είναι ανοιχτή”. “Η Τουρκία δεν μπορεί να αποσύρει τις αξιώσεις της για την αιγιαλίτιδα ζώνη. Αν επεκτείνεται τα χωρικά της ύδατα από 6 σε 12 μίλια, τότε η Τουρκία δε θα έχει πρόσβαση στη θάλασσα.”. “ Αυτό δεν είναι καινούριο. Υπάρχει αρκετά χρόνια.” (αναφερόμενος στο θέμα της απειλής πολέμου από τη Τουρκία σε περίπτωση επέκτασης από την Ελλάδα των χωρικών της υδάτων). “Το Αιγαίο θα έπρεπε να είναι διεθνή ύδατα και να έχει η Τουρκία ελεύθερη πρόσβαση”

Από την παραπάνω παρουσίαση προκύπτει ο αναθεωρητικός χαρακτήρας της τουρκικής πολιτικής στο Αιγαίο. Δια μέσου της πολιτικής των μονομερών αξιώσεων η Τουρκία επιδιώκει την αναδιαπραγμάτευση του συνολικού καθεστώτος στο Αιγαίο μέσο της επίλυσης των προβλημάτων που θεωρεί ότι υπάρχουν. Σύμφωνα με την τουρκική θέση<sup>66</sup> οι μονομερείς αξιώσεις της στηρίζονται στην ύπαρξη πραγματικών προβλημάτων στο Αιγαίο που πρέπει να επιλυθούν, έτσι ώστε να αποσαφηνισθεί το status quo σε αυτή την περιοχή.

Βάση για τον ορισμό αυτού του καθεστώτος πρέπει να είναι, όχι οι διατάξεις, αλλά το πνεύμα της Συνθήκης της Λωζάνης. Σύμφωνα με την τουρκική ερμηνεία σκοπός της Συνθήκης ήταν να παραχωρήσει στα παράκτια κράτη περιορισμένες θαλάσσιες περιοχές στην δικαιοδοσία τους και να χαρακτηρίσει το υπόλοιπο του Αιγαίου ως κοινή θάλασσα στην οποία τα δύο κράτη έχουν αμοιβαία θεμιτά συμφέροντα. Άρα οποιαδήποτε επέκταση της δικαιοδοσίας ενός από τα δύο κράτη, για να είναι σύμφωνη με το πνεύμα της συνθήκης, θα πρέπει να γίνει με αμοιβαία συναίνεση.

### **4.3. Η Παρούσα κατάσταση**

Το πολιτικό πλαίσιο της παρούσας κατάστασης των ελληνοτουρκικών σχέσεων προσδιορίζεται πρωτίστως από τρεις παράγοντες:

- Την τουρκική πολιτική κυρίως στο Αιγαίο καθώς επίσης από την πολιτική στη Δ. Θράκη και το Κυπριακό
- Την ελληνική πολιτική απέναντι στην Τουρκία
- Τη διαμεσολάβηση των ΗΠΑ <sup>67</sup>(εντός και εκτός πλαισίου ΝΑΤΟ) κατά κύριο λόγο (και δευτερευόντως της Ε.Ε) για την εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Η τουρκική πολιτική στο Αιγαίο (όπως παρουσιάστηκε παραπάνω) επιδιώκει τη συνολική επαναδιαπραγμάτευση του status quo της περιοχής. Η πολιτική αυτή προωθείται με τη χρήση ( πχ βραχονησίδες Ίμια) ή την απειλή χρήσης βίας ( αιτία πολέμου η επέκταση των χωρικών υδάτων από την Ελλάδα). Αρνείται την παραπομπή των θεμάτων της υφαλοκρηπίδας και των βραχονησίδων στο Διεθνές

<sup>66</sup> Για τις επίσημες θέσεις της Τουρκικής Κυβέρνησης δείτε, *Internet, ηλεκτρονική σελίδα του Τουρκικού ΥΠΕΞ στο [www.mfa.gov.tr/grupf/aegean](http://www.mfa.gov.tr/grupf/aegean), “Background Note on Aegean Dispute”.*

<sup>67</sup> Για τις τριγωνικές σχέσεις Ελλάδα-ΗΠΑ-Τουρκία δείτε, *Monteagle Stearns, “The Greek-American-Turkish Triangle: What Shape after the Cold War?”, Mediterranean Quarterly, vol. 4, nu. 4, Fall 1993.*

Δικαστήριο της Χάγης και επιμένει σε ένα πολιτικό διάλογο “εφ’ όλης της ύλης”. Άλλωστε, ο Τούρκος πρόεδρος Σ. Ντεμιρέλ δήλωσε<sup>68</sup>: “Αυτό που λέμε είναι πως πρέπει να τα συζητήσουμε όλα. Όλα τα θέματα που μας αφορούν αλλά όχι ένα ένα.”

Κατά τον ίδιο τρόπο η πολιτική της Τουρκίας για την μουσουλμανική μειονότητα της Δ.Θράκης<sup>69</sup> εντάσσεται στη συνολική επιδίωξη δημιουργίας παραστάσεων “πραγματικών” ελληνοτουρκικών προβλημάτων.

Η Τουρκική πολιτική στην Κύπρο (βασικός άξονας της οποίας είναι η ένταξη του Κυπριακού στα διμερή ελληνοτουρκικά προβλήματα) μέσω της άσκησης καταναγκαστικής διπλωματίας επιδιώκει, μεταξύ άλλων<sup>70</sup>, ομοίως να δημιουργήσει κλίμα έντασης στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας και να ασκήσει πίεση για την έναρξη διαπραγματεύσεων επίλυσης των ελληνοτουρκικών “διαφορών”. Συγκεκριμένα μετά την απόφαση της Επιτροπής της Ε.Ε για έναρξη των ενταξιακών συζητήσεων το 1998 με την Κύπρο, ο αντιπρόεδρος της Τουρκικής κυβέρνησης Μπ. Ετσεβίτ δήλωσε<sup>71</sup> : “Εάν η Ε.Ε δεν αλλάξει νοοτροπία η Τουρκία και η ΤΔΒΚ δεν μπορούν να αποφύγουν την ένωση”. Τον Ιούλιο Δε, υπογράφηκε Κοινή διακήρυξη<sup>72</sup> Τουρκίας και του “κράτους” της Β. Κύπρου που προβλέπει την εφαρμογή κοινού αμυντικού δόγματος, την εκπροσώπηση της Β. Κύπρου στην τουρκική αντιπροσωπεία σε διεθνείς συνόδους (οι οποίες θα αφορούν θέματα της Κύπρου) και την οικονομική ενοποίηση της Τουρκίας”. Χαρακτηριστικές επίσης είναι οι δηλώσεις για απειλή χρήσης βίας σε περίπτωση που η Κυπριακή Δημοκρατία προχωρήσει στην απόκτηση νέων αμυντικών δυνατοτήτων<sup>73</sup>.

Για την εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων η Ελλάδα έχει προτείνει προς την Τουρκία τη “βήμα προς βήμα προσέγγιση”<sup>74</sup>. Πρώτο βήμα προς την κατεύθυνση αυτή θα είναι εκ μέρους της Τουρκίας αποδοχή τριών προϋποθέσεων που αντικατοπτρίζουν βασικές και γενικά αποδεκτές αρχές του Διεθνούς Δικαίου. Δηλαδή:

---

<sup>68</sup> Το Ποντίκι 29/5/9.

<sup>69</sup> Για τις τουρκικές απόψεις στο θέμα της μειονότητας στη Δ. Θράκη δείτε, Baskin Oran, *The Sleeping Volcano in Turco-Greek Relations: The Western Thrace Minority*, *International Journal of Turkish Studies*, vol. 6, Nos. 1&2 (Winter1992-94), σελ. 119-139, Tozun Bahceli, *The Grievances of the Turkish Community in Western Thrace and Greek-Turkish Relations*, στο Erol Manisali (ed.), *Turkey and the Balkans: economic and political dimensions (International Girne Conferences, 1990)* σελ. 59-70.

<sup>70</sup> Η τουρκική πολιτική των απειλών εκδηλώθηκε και εξακολουθεί να εκδηλώνεται σε μια περίοδο που επιδιώκεται εκ νέου λύση του προβλήματος στο πλαίσιο του ΟΗΕ και εξελίσσεται η διαδικασία ένταξης της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. “Άμεσα η συνάντηση στην Κύπρο” *Η Καθημερινή* 17/9/97, “Μέσα Οκτωβρίου Κληρίδης με Ντενκτάς” *Ελευθεροτυπία* 19/9/97.

<sup>71</sup> “Πόνεσε την Τουρκία η απόφαση της Κομισιόν” *Έθνος* 17/7/97.

<sup>72</sup> “Ο Ετσεβίτ απειλεί από τα Κατεχόμενα” *Εξουσία* 21/7/97, “Τι προβλέπει το σύμφωνο Ετζεβίτ-Τουρκοκυπρίων” *Ελευθεροτυπία* 22/7/97.

<sup>73</sup> “Ρεσάλτο Τούρκων για τους πυραύλους S-300” *Ελεύθερος Τύπος* 29/8/97, “Η νέα τουρκική πρόκληση και η άμυνα της Κύπρου” *Απογευματινή* 29/8/97, “Ετσεβίτ: Θα βυθίσω όσα πλοία μεταφέρουν τους πυραύλους S-300” *Εξουσία* 3/9/97, “Οι κινήσεις της Άγκυρας για νέα κλιμάκωση” *Η Καθημερινή* 21/9/97.

<sup>74</sup> Τις θέσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης για τα ελληνοτουρκικά παρουσίασε ο Πρωθυπουργός Κ. Σημίτης στην Κεντρική Επιτροπή του ΠΑΣΟΚ δείτε, “Το κείμενο Σημίτη για τα Εθνικά θέματα”, *Επενδυτής* 20/9/97. Επίσης για τη “βήμα προς βήμα προσέγγιση” δείτε, *Internet* στην ηλεκτρονική σελίδα του Ελληνικού ΥΠΕΞ, [www.mfa.gr/press/](http://www.mfa.gr/press/), “Press Conference given by the Minister of Foreign Affairs, Mr Theodore Pangalos, for the Diplomatic and Foreign Correspondents”, Athens, 10/7/97. Επίσης στον ημερήσιο τύπο, “Κίνηση προσέγγισης Πάγκαλου προς Άγκυρα” *Εξουσία* 4/4/97, “3 γέφυρες Πάγκαλου στην Άγκυρα” *Ελευθεροτυπία* 4/4/97, “Τα τέσσερα επόμενα βήματα” *Το Βήμα* 13/7/97.

- Τη δήλωση χωρίς όρους ή προϋποθέσεις ότι αποκλείει την απειλή πολέμου ή τη χρήση βίας στις σχέσεις των δύο χωρών
- Την αποδοχή του θεσμικού πλαισίου που διέπει τις σχέσεις των δύο χωρών και διαμορφώνει την ισχύουσα νομική κατάσταση στο Αιγαίο, δηλαδή τις υπάρχουσες διεθνείς συνθήκες και τις αρχές του Διεθνούς Δικαίου
- Την αποδοχή ότι τα θέματα που αφορούν στην εφαρμογή ή ερμηνεία των διεθνών συνθηκών θα επιδιώξει να τα επιλύσει μέσα από τις νομικές διαδικασίες που προβλέπει το Διεθνές Δίκαιο και το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, (για το θέμα της υφαλοκρηπίδας και τις τουρκικές αξιώσεις για τις βραχονησίδες Ίμια).

Στο πλαίσιο των προσπαθειών της εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων που καταβάλλονται από τις ΗΠΑ στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, τα δύο κράτη διαπραγματεύονται την υιοθέτηση μίας σειράς ΜΟΕΑ για την αποτροπή των εντάσεων στο Αιγαίο.

Αποτέλεσμα των ίδιων προσπαθειών (εκτός πλαισίου ΝΑΤΟ), αποτελεί η υιοθέτηση της Διακήρυξης της Μαδρίτης από την Ελλάδα και την Τουρκία τον Ιούλιο του 1997. Η τελευταία συνιστά μια πολιτική διακήρυξη, ενώ οι αρχές που συμφωνήθηκαν θέτουν τις προϋποθέσεις της “βήμα προς βήμα προσέγγισης” των θεμάτων.

Σύμφωνα με την ομιλία<sup>75</sup> του Έλληνα Υπουργού Εξωτερικών στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ “...μέσα από τις αρχές που συμφωνήθηκαν σ’ αυτό το κείμενο, οι γείτονές μας αποσύρουν την απειλή του πολέμου που έχουν εκτοξεύσει κατά της χώρας μου, κατά παράβαση του χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, και επιβεβαιώνουν το νομικό πλαίσιο των Διεθνών Συμφωνιών και αρχών του Διεθνούς Δικαίου, που διέπει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις”. “Αυτό που μόνο παραμένει είναι η αναγνώριση πως οποιαδήποτε ζητήματα εγείρονται και εκείνα τα προβλήματα που πραγματικά υπάρχουν θα αντιμετωπιστούν με νόμιμα μέσα που παρέχονται από το Διεθνές Δίκαιο και συγκεκριμένα από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης”. “Ένα τέτοιο βήμα θ’ ανοίξει τις πιθανότητες για βαθμιαία οικοδόμηση καλών γειτονικών σχέσεων και την εμπέδωση εμπιστοσύνης και συνεργασίας σε κάθε πεδίο”.

Παράλληλα από τον Απρίλιο εξελίσσεται η διαδικασία καταγραφής και ανταλλαγής απόψεων, για τις νομικές διαδικασίες επίλυσης που θα πρέπει να προκριθούν για τα θέματα τα οποία και οι δύο πλευρές θεωρούν ότι αποτελούν ελληνοτουρκικές διαφορές, μεταξύ των δύο ομάδων εμπειρογνομόνων <sup>76</sup>(ελληνικής και τουρκικής) η οποία ξεκίνησε με πρωτοβουλία της Ολλανδικής προεδρίας στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

<sup>75</sup>“Περιμένουμε βήμα από την Τουρκία” *Ελευθεροτυπία* 27/9/97. Για το κείμενο της Διακήρυξης της Μαδρίτης δείτε παρακάτω.

<sup>76</sup>“Πάρε-δώσε μέσω 15” *Ελευθεροτυπία* 23/4/97, “Διάλογος ... δι’ αλληλογραφίας” *Τα Νέα* 24/4/97.



Ωστόσο οι αποκλίσεις της τουρκικής πολιτικής από το πνεύμα της συμφωνίας της Μαδρίτης<sup>77</sup> δυσχεραίνουν την όποια θετική εξέλιξη. Παράδειγμα των τουρκικών αποκλίσεων συνιστούν:

- Οι παραβιάσεις του εναέριου χώρου του Αιγαίου<sup>78</sup>. Στις 11/7/97, έγιναν τέσσερις παραβάσεις του FIR Αθηνών και μία παραβίαση, σε βάθος 6 μιλίων, του εθνικού εναέριου χώρου μεταξύ των νησιών Λέσβου και Χίου. Πολλοί απέδωσαν το γεγονός αυτό στην κεκτημένη πρακτική που μέχρι τότε ακολουθούσε η Τουρκική Αεροπορία. Επίσης στις 16/7 πραγματοποιήθηκαν νέες παραβιάσεις στον εναέριο χώρο μεταξύ Λήμνου, Λέσβου και Χίου από τουρκικά οπλισμένα αεροσκάφη.
- Οι δηλώσεις για το Αιγαίο. Χαρακτηριστικά ο Τούρκος Πρωθυπουργός Μ. Γιλμάζ, στις 4 Αυγούστου, δήλωσε “... η θάλασσα του Αιγαίου αποτελεί μια πολύ ειδική περίπτωση. Έτσι το Διεθνές Δίκαιο δεν μπορεί να εφαρμοστεί.”<sup>79</sup>
- Η άσκηση καταναγκαστικής διπλωματίας, με την απειλή χρήσης βίας. Στις 22 Σεπτεμβρίου ο Τούρκος Υπουργός Άμυνας δήλωσε<sup>80</sup>: “Δεν επιθυμούμε την αναθέρμανση των υδάτων στο Αιγαίο, αλλά αν απειληθεί η ασφάλειά μας είμαστε αποφασισμένοι να κάνουμε οτιδήποτε”

Οι δυσκολίες για μια θετική εξέλιξη στις σχέσεις των δύο κρατών φάνηκαν και στην συνάντηση των δύο Υπουργών Εξωτερικών, στις 23 Σεπτεμβρίου στην Νέα Υόρκη, στο περιθώριο της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, μετά από πρωτοβουλία της Αμερικανίδας Υπουργού Εξωτερικών. Παρά τις πιέσεις που κατά γενική ομολογία ασκήθηκαν από τις ΗΠΑ, στην συνάντηση δεν υπήρξε κοινό έδαφος για εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων<sup>81</sup>.

---

<sup>77</sup> Σύμφωνα με δήλωση του ΥΠΕΞ Θ. Πάγκαλου η Τουρκία παρεξέκλινε από τις αρχές του Κοινού Ανακοινωθέντος της Μαδρίτης. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Η Τουρκία για λόγους δημιουργίας εντυπώσεων στη διεθνή κοινή γνώμη προχώρησε σε τρεις από τις συνηθισμένες, γενικές διακηρύξεις της: πρώτον ότι επιθυμεί την ειρήνη, δεύτερον ότι σέβεται το διεθνές δίκαιο και τρίτον ότι δεν έχει εδαφικές διεκδικήσεις από την Ελλάδα. Αμέσως μετά, για να μην χαλαρώσει ο επεκτατικός μηχανισμός, έσπευσε να παραβιάσει και τις τρεις διακηρύξεις.». Δείτε, «Ο υπουργός εξωτερικών Θ. Πάγκαλος μιλά στην «Κ»...» Η Καθημερινή 28/9/97.

<sup>78</sup> Σύμφωνα με δημοσιεύματα στις εφημερίδες: Τα Νέα 11/7/97, Εξουσία 11/7/97 και Ελεύθερος Τύπος 17/7/97.

<sup>79</sup> “Τουρκικό ... δίκαιο στο Αιγαίο” Τα Νέα 4/8/97, “Ενόχλησε η αναφορά Γιλμάζ για το Αιγαίο” Ελευθεροτυπία 5/8/9, “Εμμένει η Τουρκία για το καθεστώς στο Αιγαίο” Ημερησία 7/8/97. Για μία τεκμηρίωση αυτού του επιχειρήματος από την Τουρκία, δείτε, Seyfi Tashan (ed.), Aegean Issues: Problems - Legal and Political Matrix, Conference Papers (Ankara: Foreign Policy Institute, September 1995).

<sup>80</sup> “Κολοκυθιά με τους S-300” Ελευθεροτυπία 22/9/97, “Απειλές για θερμό επεισόδιο στο Αιγαίο” Τα Νέα 22/9/97.

<sup>81</sup> Για τα αποτελέσματα της συνάντησης των δύο ΥΠΕΞ και τις πιέσεις των ΗΠΑ δείτε στον ημερήσιο τύπο, “Νέα Μαδρίτη έστησαν οι ΗΠΑ” Ελεύθερος Τύπος 26/9/97, “Χάγη εφ’ όλης της ύλης προτείνουν οι ΗΠΑ” Ημερησία 26/9/97, “Πλήρης σύγχυση και αδιέξοδο στα ελληνοτουρκικά” Καθημερινή 26/9/97, “Πόλεμος ανακοινώσεων Πάγκαλου - Τζεμ” Τα Νέα 26/9/97, “Αναμενόμενη διαφωνία και ... νέο ραντεβού” Το Ποντίκι 25/9/97, “Πόντιος Πιλάτος οι ΗΠΑ για το Αιγαίο” Τα Νέα 25/9/9.

## **5. Τα ΜΟΕΑ ως Εργαλείο για την Επίτευξη Ειρηνικών Σχέσεων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας;**

Τα ΜΟΕΑ σε μια περίπτωση τουλάχιστον, στην περίπτωση Ανατολής - Δύσης, αποδείχτηκαν ικανό εργαλείο για την επίτευξη ειρηνικών σχέσεων. Στην περίπτωση των Ελληνοτουρκικών σχέσεων και έχοντας κατά νου τόσο τα μαθήματα από την ευρωπαϊκή εμπειρία όσο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εν λόγω περίπτωσης, τίθεται το εξής ερώτημα : είναι εφικτή η υιοθέτηση ΜΟΕΑ στις σχέσεις των δύο κρατών, σε τρόπο ώστε να μεταμορφωθεί ο συγκρουσιακός χαρακτήρας των σχέσεων τους; Ποιες προϋποθέσεις πρέπει να πληρούνται και ποιοι είναι οι περιορισμοί;

### **5.1. Η Υιοθέτηση ΜΟΕΑ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας**

#### **5.1.1. Προϋποθέσεις: Δύο προσεγγίσεις οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας**

Από την θεωρία, αλλά και από την ανάλυση της ευρωπαϊκής εμπειρίας προέκυψε ότι τα ΜΟΕΑ είναι εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα κράτη είτε για να ξεπεράσουν το δίλημμα ασφάλειας στο οποίο μπορεί να βρίσκονται εγκλωβισμένα, είτε για να ελέγξουν τις πιθανές συνέπειές του.

Στην πρώτη περίπτωση τα ΜΟΕΑ συμβάλλουν στη μείωση της καχυποψίας στις διακρατικές σχέσεις και στην δημιουργία συνεργασιακών προτύπων συμπεριφοράς τα οποία είναι δυνατό να οδηγήσουν στην εγκαθίδρυση ενός «καθεστώτος ασφάλειας» (μαξιμαλιστική προσέγγιση).

Στην δεύτερη περίπτωση τα ΜΟΕΑ παρεμβάλλονται στις σχέσεις των κρατών προκειμένου να αποτραπεί το ενδεχόμενο ενός τυχαίου πολέμου και να ελεγχθούν οι εντάσεις ως αποτέλεσμα παρανόησης ή λάθος χειρισμών. Συμβάλλουν δηλαδή στην ελαχιστοποίηση του συγκρουσιακού δυναμικού των ανταγωνιστικών σχέσεων (μινιμαλιστική προσέγγιση).

Ποιες είναι όμως εκείνες οι προϋποθέσεις που θα πρέπει να πληρούνται έτσι ώστε τα μέτρα αυτά να επιφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα; Ας εξετάσουμε λεπτομερέστερα τις δύο προαναφερόμενες προσεγγίσεις:

#### **α. Μαξιμαλιστική Προσέγγιση.**

Συχνά τα κράτη βρίσκονται εγκλωβισμένα σε μια «παγίδα ανασφάλειας», όπως αναλύεται στο θεωρητικό υπόβαθρο. Με την εφαρμογή ΜΟΕΑ ενδέχεται να καταδειχθεί ο πλασματικός χαρακτήρας αυτού του διλήμματος και τα κράτη να διαπιστώσουν ότι η συνεργασία μπορεί να είναι όχι μόνο εφικτή, αλλά ενδεχομένως και επικερδής.

Έτσι είναι δυνατό να προχωρήσουν στην ανάπτυξη συνεργασιακών προτύπων συμπεριφοράς που μπορεί να συμβάλλουν και αυτά, στο ποσοστό που τους αναλογεί, στην εγκαθίδρυση καθεστώτων ασφάλειας (security regime).

Καθώς όμως τα ΜΟΕΑ δεν διαθέτουν μαγικές ικανότητες προκειμένου να οδηγήσουν στην επίτευξη ενός τέτοιου στόχου θα πρέπει να πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει η θεωρία των διεθνών καθεστώτων<sup>82</sup>. Αυτές είναι:

1. Τα ενδιαφερόμενα κράτη να αποφεύγουν εγωιστικές συμπεριφορές, να είναι ικανοποιημένα με το status quo και να μην προσφεύγουν στη βία ή στην απειλή χρήσης βίας, εάν επιθυμούν να επιφέρουν κάποιες αλλαγές σ' αυτό.
2. Να υπάρχουν κοινές ή παρόμοιες αντιλήψεις περί της εξωτερικής απειλής ή περί της διεθνούς καταστάσεως.
3. Τα κράτη να έχουν κοινή αντίληψη των επιπτώσεων μιας συρράξεως μεταξύ τους και να θέλουν να την αποφύγουν.

### **β. Μινιμαλιστική Προσέγγιση**

Όταν οι σχέσεις των κρατών προσδιορίζονται στην βάση αναθεωρητικών διεκδικήσεων και απειλών (καθαρό δίλημμα ανασφάλειας), τότε τα ΜΟΕΑ μπορούν να συμβάλλουν στην αποτροπή του πολέμου, μέσα από τον έλεγχο των συνεπειών του ανταγωνισμού των εξοπλισμών ή και τον περιορισμό τους. Σ' αυτή την περίπτωση δηλαδή, η έννοια της οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας περιορίζεται αρχικά στην λήψη Μέτρων Αποφυγής Έντασης (ΜΑΕ). Ωστόσο για να συμβάλλουν τα μέτρα αυτά προς αυτή την κατεύθυνση, η απαραίτητη προϋπόθεση είναι τα κράτη να εκδηλώσουν την βούληση τους για αποτροπή των συγκρούσεων μέσω της συνεργασίας και της εφαρμογής ΜΑΕ.

Ας υποθέσουμε ότι έχουμε δύο δυνάμεις, μια αναθεωρητική και μια μη αναθεωρητική. Η πολιτική βούληση της μη αναθεωρητικής δύναμης θεωρείται δεδομένη, καθώς οι ενέργειές της προκύπτουν ως αντίδραση στις αξιώσεις της άλλης. Για να δοθεί κίνητρο σε μια αναθεωρητική δύναμη, να εφαρμόσει τέτοια μέτρα, θα πρέπει όχι μόνο να θεωρεί τη σύγκρουση πιθανή αλλά και το κόστος μιας σύγκρουσης να είναι τέτοιο ώστε να υπερβαίνει τα οφέλη. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν υπάρχει μια ισορροπία στρατιωτικής ισχύος και μια αξιόπιστη αποτροπή εκ μέρους της μη-αναθεωρητικής δύναμης. Με αυτό τον τρόπο:

- Και τα δύο κράτη αντιλαμβάνονται από κοινού ότι το ενδεχόμενο της σύγκρουσης είναι υπαρκτό
- Κανένα από τα δύο κράτη δεν θεωρεί ότι θα αποκτήσει οφέλη από μια σύγκρουση.

Συνεπώς όταν πληρούνται αυτές οι δύο συνθήκες<sup>83</sup>, υπάρχει κοινό συμφέρον για την αποτροπή των συγκρούσεων ώστε τα δύο κράτη να προχωρήσουν στην

---

<sup>82</sup> Για την ανάλυση των "καθεστώτων ασφάλειας" δείτε, R. Jervis, *Security Regimes*, in S. D. Krasner, *International Regimes*, (Ithaca and London: Cornell Univ. Press, 1985) σελ. 173-196, A. Platias, *Security Regimes in the Balkans: An Introduction*, in K. Tsipis, *Common Security Regimes in the Balkans*.

<sup>83</sup> Όπως επισημαίνει ο Ναύαρχος Λυμπέρης στο βιβλίο του *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων* (Αθήνα, Ποιότητα, 1997) σελ. 84, πρέπει "Ο άλλος να μη θέλει να βλάψει και μετά να δούμε τι πρέπει να γίνει για να αποφευχθεί η ζημιά.". Αυτές οι δύο συνθήκες εξασφαλίζουν ότι ο «άλλος δεν θέλει να βλάψει».

υιοθέτηση και εφαρμογή μέτρων αποφυγής έντασης. Είναι δυνατόν (αν και σπάνιο) η αναθεωρητική δύναμη να μεταβάλλει την πολιτική της. Τότε τα δύο κράτη μπορούν να προχωρήσουν στα επόμενα στάδια της διαδικασίας οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας. Έτσι είναι δυνατό οι ανταγωνιστικές σχέσεις, που θα έχουν μετατραπεί σε μη-συγκρουσιακές, να μεταμορφωθούν σταδιακά σε συνεργασιακές.

### 5.1.2. Η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις - Περιορισμοί

Το ερώτημα είναι ποιες από τις δύο προσεγγίσεις οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας που προαναφέραμε είναι δυνατό να εφαρμοστεί στην περίπτωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Οι περιορισμοί της φύσης των σχέσεων των δύο κρατών, που έχει μια συγκρουσιακή δυναμική, δίνουν την απάντηση για το χαρακτήρα που μπορεί να πάρει αυτή η διαδικασία.

Η πρώτη παρατήρηση που πρέπει να γίνει αφορά στην έννοια της ασφάλειας, έτσι όπως προσδιορίζεται στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Το ελληνικό αμυντικό δόγμα από το 1985 είναι στραμμένο προς την εξ ανατολάς απειλή<sup>84</sup>. Τα συστατικά στοιχεία αυτής της απειλής<sup>85</sup> έτσι όπως προκύπτουν από την μελέτη της τουρκικής πολιτικής απέναντι στην Ελλάδα είναι:

#### 1. Η βούληση της Άγκυρας για επέκταση, άσκηση καταναγκαστικής διπλωματίας και αναζήτηση περιφερειακής ηγεμονίας.

- **Επέκταση:** από το 1973 κυρίως και μετά η τουρκική πολιτική σε υλοποίηση της βασικής της επιλογής απέναντι στην Ελλάδα, της πολιτικής δηλαδή της αντιπαράθεσης σε μια γραμμή από τον Έβρο ως την Αμμόχωστο, παίρνει τη μορφή της έμπρακτης αμφισβήτησης με ενέργειες όπως : η εισβολή και κατοχή της Β. Κύπρου, η αμφισβήτηση του συνολικού καθεστώτος του Αιγαίου και η δημιουργία θέματος μειονότητας στη Δ. Θράκη, η θεωρία της ύπαρξης “γκρίζων ζωνών” στο Αιγαίο και η τουρκική επιχείρηση στις βραχονησίδες Ίμια. Πρόκειται για τις εκφράσεις των αναθεωρητικών βλέψεων της Τουρκίας που προσβλέπουν στην συνολική επαναδιαπραγμάτευση του status quo σε βάρος της Ελλάδας.
- **Καταναγκαστική διπλωματία:** η Τουρκία επανειλημμένα έχει χρησιμοποιήσει την απειλή χρήσης βίας για να προωθήσει τις επιδιώξεις της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η απειλή χρήσης βίας σε περίπτωση που η Ελλάδα επεκτείνει τα χωρικά της ύδατα στα 12 ν. μίλια, κάτι που θα αποτελούσε αιτία πολέμου. Με τον τρόπο αυτό πρώτον δημιουργεί παραστάσεις διαφορών ακόμα και εκεί που δεν υπάρχουν, δεύτερον είναι έτοιμη να δρομολογήσει διαδικασίες κλιμάκωσης και τρίτον δημιουργεί

---

<sup>84</sup> Όταν για πρώτη φορά περιήλθε σε γνώση της Ελληνικής Κυβέρνησης το ‘Ακρως Απόρρητο’ Στρατιωτικό Δόγμα της Άγκυρας. Γιάννης Καψής, *Οι Τρεις Μέρες του Μάρτη*, σελ. 181. Επίσης στη Λευκή Βίβλο του Υπουργείου Άμυνας αναφέρεται: “Η αναθεωρητική, απέναντι στην Ελλάδα, πολιτική της Τουρκίας, όπως αυτή εκδηλώνεται στο Αιγαίο, την Κύπρο και τη Θράκη, προκαλεί σοβαρές ανησυχίες και θεωρείται ως η σημαντικότερη πρόκληση κατά της ελληνικής ασφάλειας”, σελ. 17. Λευκή Βίβλος, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 1995.

<sup>85</sup> Αθανάσιος Πλατιάς: *Συνεργασία ή Ανταγωνισμός με την Τουρκία; Ρεαλιστική Προσέγγιση*, (Επετηρίδα ΙΔΙΣ 1996, Σιδέρης, Αθήνα 1996) σελ. 17-29.

παραστάσεις αποφασιστικού αντιπάλου, που είναι σε θέση να μας προξενήσει σημαντικές ζημιές, αν δε συμμορφωθούμε με τη θέλησή του.

- Περιφερειακή υπερδύναμη: Η Τουρκία μετά το τέλος του Ψυχρού πολέμου, την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας επεδίωξε να αυξήσει την επιρροή της σε αυτές τις περιοχές αστάθειας και να αναβιβαστεί στη θέση της περιφερειακής υπερδύναμης<sup>86</sup> επιδιώκοντας παράλληλα να αποσπάσει τη συγκατάθεση της Δύσης εμφανιζόμενη ως παράγοντας σταθερότητας στην περιοχή. Παρά το γεγονός ότι η πρώτη προσπάθειά της επί Οζάλ, δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα<sup>87</sup>, υπάρχουν ενδείξεις ότι η Τουρκία δεν έχει εγκαταλείψει αυτή την πολιτική<sup>88</sup>. Σε περίπτωση επιτυχίας μιας τέτοιας πολιτικής υπάρχει ο κίνδυνος δορυφοροποίησης των χωρών στην περιφέρεια της Τουρκίας.

## 2. Η αύξηση της στρατιωτικής ικανότητας της Τουρκίας που αποτελεί το κύριο μέσο για την επίτευξη των πολιτικών της στόχων.

Η Τουρκία προωθεί τους στόχους της πολιτικής της μέσω της αύξησης των στρατιωτικών της δυνατοτήτων. Την αύξηση της στρατιωτικής της ισχύος, που εξυπηρετεί απόλυτα την προσπάθειά της να αναδειχθεί σε περιφερειακή υπερδύναμη, θα τη χρησιμοποιήσει αφενός αποτρεπτικά για την διατήρηση του status quo απέναντι σε ισχυρούς αντιπάλους και αφετέρου στο πλαίσιο μιας επιθετικής πολιτικής απέναντι σε αδύναμους αντιπάλους. Μεταξύ αυτών των αδύναμων αντιπάλων είναι πιθανό στο μέλλον να συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα καθώς τα τελευταία χρόνια η ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο έχει αρχίσει να μεταβάλλεται προς όφελος της Τουρκίας, ενώ οι τάσεις δείχνουν ότι στο μέλλον η ανισορροπία δυνάμεων στο μέλλον θα αυξηθεί σε βάρος της Ελλάδας<sup>89</sup>.

Για την Τουρκία η έννοια της ασφάλειας στο πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων στηρίζεται στα εξής στοιχεία:

---

<sup>86</sup> Θάνος Ντόκος - Νίκος Πρωτονοτάριος, *Η Αμυντική πολιτική της Τουρκίας στο Θάνος Βερέμης, Η Τουρκία Σήμερα* (Αθήνα: ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, 1995), σελ. 215-223, Graham E. Fuller & Ian O. Lesser, *Turkey's new geopolitics: From the Balkans to Western China, A RAND Study* (Boulder: Westview Press, 1993), Vojtech Mastny & R. Craig Nation (eds), *Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power* (Boulder: Westview Press, 1996), Α. Πλατιάς, *Η Τουρκία σε αναζήτηση ρόλου περιφερειακής υπερδύναμης: Συνέπειες για την ελληνική στρατηγική στο Χρ. Γιαλλουρίδης & Π. Τσάκωνας* (επιμ.), *Η Νέα Διεθνής Τάξη η Ελλάδα η Τουρκία και το Κυπριακό Πρόβλημα* (Αθήνα, Σιδέρης, 1993), σελ. 151-169.

<sup>87</sup> Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Η αποτυχία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής μετά τον Ψυχρό Πόλεμο* (ΕΚΟΜΕ, 26 Μαρτίου 1994).

<sup>88</sup> "Τουρκία: προσπάθειες ενίσχυσης του περιφερειακού της ρόλου" *Η Καθημερινή* 9/9/97.

<sup>89</sup> Δείτε σχετικά: Θάνος Ντόκος, Νίκος Πρωτονοτάριος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας. Πρόκληση για την Ελληνική Ασφάλεια* (Αθήνα: Τουρίκη, 1996), Δ. Κώνστας «Οι πολιτικές και νομικές διαστάσεις της κρίσης στην Ίμια» *Η Καθημερινή* 18/2/96. Για την στρατιωτική ισχύ της Τουρκίας δείτε: *Defense & Foreign Affairs Handbook*, 1996, σελ. 1261-1271. Επίσης ο πρωθυπουργός Κ. Σημίτης σε συνέντευξή του στο περιοδικό "Newsweek" αναφέρει «Το Κοινό ανακινωθέν της Μαδρίτης ήταν ένα τεράστιο βήμα, αλλά θα συνεχίσουμε τις αγορές όπλων, καθώς από το 1985 η Τουρκία έχει ενισχύσει σημαντικά το οπλοστάσιό της και βρισκόμαστε σε μειονεκτική θέση.», «Θα συνεχίσουμε τις αγορές όπλων» *Έθνος* 5/8/97.

- Στη γενική αρχή του ζωτικού χώρου<sup>90</sup>:

Σύμφωνα με την τουρκική άποψη το Αιγαίο είναι ο χώρος όπου υπάρχει σύγκρουση των εθνικών συμφερόντων των δύο κρατών. Η σύγκρουση αυτή δεν προκύπτει από τις προκλήσεις της Τουρκίας αλλά από την ελληνική επιδιώξη να αποκτήσει ολόκληρη την κυριαρχία του Αιγαίου, εκμεταλλευόμενη το πλεονέκτημα που της δίνουν τα νησιά της. Εάν οι ελληνικές επιδιώξεις ευοδωθούν το Αιγαίο θα μετατραπεί σε ελληνική λίμνη, τοποθετώντας την Τουρκία στο status της εξαρτημένης δύναμης από την καλή θέληση της Ελλάδας. Η Τουρκία υποστηρίζει ότι έχει εξίσου νόμιμα δικαιώματα και συμφέροντα στρατιωτικής, οικονομικής και πολιτικής φύσεως στο Αιγαίο και κάτι τέτοιο θα απειλούσε την ασφάλειά της. Γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να βρεθεί μία λύση, στα επιμέρους προβλήματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο Αιγαίο<sup>91</sup> (χωρικά ύδατα, εναέριος χώρος, υφαλοκρηπίδα, αποστρατικοποίηση νησιών ανατολικού Αιγαίου) που να ικανοποιεί τις ανάγκες και την ασφάλεια και των δύο χωρών.

- Στην άποψη ότι η Κύπρος είναι μέρος της εθνικής ασφάλειας της Τουρκίας:

Το 1974 πραγματοποιήθηκε η Τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Έκτοτε και μέχρι σήμερα η Τουρκία κατέχει το 40% περίπου του νησιού. Σε συνέντευξή του ο αντιπρόεδρος της τουρκικής κυβέρνησης Μπουλέντ Ετσεβίτ<sup>92</sup> ..... δήλωσε: “Αν η Τουρκία είχε σκοπό να καταλάβει ολόκληρη την Κύπρο, θα μπορούσε να το κάνει το 1974. Η Τουρκία δεν έχει τέτοιο σκοπό. [...] (η Ελλάδα) θέλει να τερματίσει τη διζωνική μορφή του νησιού ....., επιδιώκει να μετατρέψει τη Β. Κύπρο σε μια βάση κατά της Τουρκίας. Στις αρχές του 1930 ο Αττατούρκ είπε στους στρατηγούς του ότι η Τουρκία δεν πρέπει να ξεχνά πως αν η Κύπρος πέσει στα χέρια ενός εχθρικού προς αυτήν κράτους, αυτό θα αποτελέσει μια σοβαρή απειλή για τις νότιες ακτές της και γι' αυτό θα πρέπει να είναι προσεκτικοί σε αυτό το θέμα. Γι' αυτό το λόγο η Τουρκία παρέχει ασφάλεια στη Β. Κύπρο. Η ΤΔΒΚ έχει γίνει συστατικό στοιχείο της Τουρκικής ασφάλειας. “.

Από τα παραπάνω προκύπτει το συμπέρασμα ότι ο πρώτος περιορισμός της φύσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, έγκειται στο ότι τα δύο κράτη προσεγγίζουν την ασφάλειά τους στο πλαίσιο διαφορετικών πολιτικών επιδιώξεων. Για τη μεν Τουρκία οι παράμετροι της ασφάλειας ορίζονται στο πλαίσιο μιας επεκτατικής, αναθεωρητικής πολιτικής έναντι της Ελλάδας. Και στο παρελθόν αναθεωρητικές

<sup>90</sup> Δείτε, Duyglu Sezer, *Turkish Security in a Shifting Balkans: Reorientation to a Regional Focus* Kostas Tsipis (ed.), *Common Security Regimes in the Balkans* (New York: East European Monographs, Boulder, Columbia Univ Press, 1996), σελ. 95-139.

<sup>91</sup> Για μελέτη των τουρκικών απόψεων περί των προβλημάτων στο Αιγαίο μεταξύ των δύο χωρών δείτε, Tozun Bahcheli, *Greek-Turkish Relations Since 1955* (Boulder, Westview Press, 1990), σελ. 129-169, Suha Bolukbasi, *The Turco-Greek Dispute: Issues, Policies and Prospects*, *Turkish Foreign Policy*, February 2, 1992.

<sup>92</sup> Δείτε τη συνέντευξη του Τούρκου Αντιπροέδρου, “Bulent Ecevit: TRNC Key Element for Turkey's Security” στο Internet, ηλεκτρονική σελίδα του Τουρκικού ΥΠΕΞ [www.mfa.gov.tr/GENEL/IntwithEcevit](http://www.mfa.gov.tr/GENEL/IntwithEcevit)., Σ. Αναγνωστοπούλου, Η “εθνική πολιτική” της Τουρκίας και η Κύπρος στο Χρ. Γιαλλουρίδης & Π. Τσάκωνας (επιμ.), *Η Νέα Διεθνής Τάξη η Ελλάδα η Τουρκία και το Κυπριακό Πρόβλημα* (Αθήνα, Σιδέρης, 1993), σελ.197-239.

δυνάμεις όπως η Γερμανία του Χίτλερ θεμελίωσαν την πολιτική ασφαλείας τους στην θεωρία του ζωτικού χώρου. Αντίθετα η έννοια της ασφάλειας για την Ελλάδα εντάσσεται στο πλαίσιο της πολιτικής του status quo, της κατοχύρωσης και διατήρησής του. Βρισκόμαστε δηλαδή στην περίπτωση της “σύγκρουσης των συμφερόντων” μιας αναθεωρητικής και μιας μη αναθεωρητικής δύναμης, σύγκρουση η οποία εκφράζεται με την διατύπωση μιας σαφούς απειλής εναντίον της Ελλάδας. Σ’ αυτό το πλαίσιο η Τουρκία εξετάζει το ενδεχόμενο υιοθέτησης ΜΟΕΑ όχι με την προοπτική του αμοιβαίου και για τις δύο χώρες κέρδους, αλλά του μεγαλύτερου σχετικού κέρδους για εκείνη και μικρότερου για την Ελλάδα, σε τρόπο ώστε να επηρεαστούν θετικά για την ίδια οι συσχετισμοί ισχύος.

Ο δεύτερος περιορισμός προκύπτει ως αποτέλεσμα του πρώτου και αφορά στην έκταση και τη μορφή που μπορεί να πάρει η διαδικασία οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας στις σχέσεις Ελλάδας - Τουρκίας. Στο βαθμό που η τουρκική απειλή εξακολουθεί να υφίσταται, δεν μπορούμε να είμαστε αισιόδοξοι ότι μια μαξιμαλιστική εκδοχή της διαδικασίας είναι δυνατόν να ενεργοποιηθεί καθώς δεν υφίσταται η ικανή και αναγκαία συνθήκη, αποδοχή δηλαδή του status quo και από τα δύο μέρη. Ωστόσο είναι δυνατό τα δύο μέρη να βρουν ένα ελάχιστο κοινό σημείο αναφοράς, όπως αυτό της αποφυγής των εντάσεων, με βάση το οποίο να επιδιώξουν τη συνεργασία,. Σ’ αυτή την περίπτωση, η οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας θα ξεκινήσει και θα ολοκληρωθεί σ’ ένα στάδιο, αυτό της αποφυγής έντασης, καθώς η τουρκική απειλή υποθηκεύει τον εξελικτικό χαρακτήρα της διαδικασίας.

Η εφαρμογή μιας σειράς μέτρων πολιτικού χαρακτήρα σε συνδυασμό με στρατιωτικά μέτρα αποφυγής έντασης, μπορούν να συμβάλλουν στον περιορισμό της πιθανότητας ενός τυχαίου και μη ηθελημένου πολέμου και στην αποκλιμάκωση των κρίσεων που μπορεί να προκύψουν από παρανόηση ή λάθους χειρισμούς.

Συνάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι οι περιορισμοί της φύσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, δεν προκύπτουν από το “...ότι επικρατεί αμοιβαία καχυποψία και έλλειψη εμπιστοσύνης”, όπως αναφέρει ο Τούρκος πρωθυπουργός Μ. Γιλμάζ σε άρθρο του για το περιοδικό “Επίκεντρα”<sup>93</sup>, αλλά από την αναθεωρητική πολιτική της Τουρκίας από εντάσσουν την διαδικασία οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ των δύο κρατών στο πλαίσιο της δεύτερης προσέγγισης<sup>94</sup>. Άρα η επιτυχής εφαρμογή μιας τέτοιας διαδικασίας απαιτεί να συντρέχουν οι προϋποθέσεις ενεργοποίησής της.

---

<sup>93</sup> Μεσούτ Γιλμάζ, *Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Πηγές Δυσπιστίας και Προοπτικές Κατανόησης, Επίκεντρα*, Ιούνιος 1995.

<sup>94</sup> Επίσης για τις προοπτικές οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας δείτε, Χρήστος Λυμπερός, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων (Αθήνα, Ποιότητα, 1997)*, Α. Πλατιάς, “Περί Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης”, *Τα Νέα* 4/7/97, Στέλιος Αλειφαντής, “Αμυντικό δόγμα, κρίσεις “χαμηλής έντασης” και ΜΟΕΑ στο Αιγαίο: η ενίσχυση της Ασφάλειας και της Αποτροπής”, *Στρατηγική τευχ. 33*, Ιούνιος '97, Admiral Thanasis Kandas, *Greek Security Concerns*, στο Kosta Tsipis (ed.), *Common Security Regimes in the Balkans, East European Monographs*, (New York, Boulder, Columbia Univ Press, 1996).

## 5.2. Οι Προσπάθειες Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας στις Ελληνοτουρκικές Σχέσεις

### 5.2.1. Οι Συμφωνίες Βενιζέλου - Αττατούρκ (1930)

Ανατρέχοντας στην ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων συναντάμε την τάση οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας για πρώτη φορά στις σχέσεις των δύο κρατών στην εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου την τετραετία 1928-1932. Η Συνθήκη της Λωζάνης του 1923 και η ανταλλαγή των πληθυσμών είχαν θέσει τις βάσεις για την ειρηνική συνύπαρξη, άφηνε όμως άλυτα αρκετά ζητήματα, τα οποία σε συνδυασμό με την παραδοσιακή ελληνο-τουρκική αμοιβαία δυσπιστία, υποθήκευαν το μέλλον των σχέσεων των δύο χωρών. Σ' αυτό το πλαίσιο ο Βενιζέλος, με την επάνοδό του στην εξουσία, κατέβαλε μεγίστη προσπάθεια προκειμένου να εξομαλύνει τις σχέσεις των δύο χωρών. Το 1930 επιτεύχθηκε η Ελληνοτουρκική προσέγγιση και υπεγράφησαν 5 συμφωνίες που έδιναν απάντηση στα εκκρεμή ελληνοτουρκικά προβλήματα. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται το Πρωτόκολλο των Ναυτικών Εξοπλισμών<sup>95</sup> που ήταν προσαρτημένο στη Συνθήκη Φιλίας της 30 Οκτωβρίου του 1930.

Η κυριότερη διάταξη του πρωτοκόλλου ήταν εκείνη σύμφωνα με την οποία τα κράτη, στην επιθυμία τους να μην προβούν σε μάταιες αυξήσεις δαπανών για τους ναυτικούς τους εξοπλισμούς και παράλληλα να προχωρήσουν από κοινού στον περιορισμό των εξοπλισμών τους, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην κάνουν καμία παραγγελία για απόκτηση ή ναυπήγηση πολεμικών πλοίων δίχως να ειδοποιήσουν το άλλο συμβαλλόμενο μέρος 6 μήνες νωρίτερα.

Καθώς το Αιγαίο αποτελούσε το κύριο σύνορο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, το ζήτημα της στρατιωτικής ισχύος επικεντρωνόταν κατά κύριο λόγο στις ναυτικές δυνάμεις που θα μπορούσε να κινητοποιήσει κάθε χώρα. Καθώς η κάθε πλευρά είχε μόνιμα στραμμένη την προσοχή της στις εξοπλιστικές δραστηριότητες της άλλης, το 1929 εκδηλώθηκε ένας έντονος ναυτικός εξοπλιστικός ανταγωνισμός. Δεδομένου όμως του ότι και οι δύο χώρες δεν είχαν εδαφικές αξιώσεις (με αποτέλεσμα η πιθανότητα πολέμου να είναι ανύπαρκτη), και του ότι αντιμετώπιζαν και οι δύο έντονα εσωτερικά προβλήματα στα οποία ήθελαν να στρέψουν το σύνολο των προσπαθειών τους, αποφάσισαν να περιορίσουν αυτόν τον ανταγωνισμό και τις ανεξέλεγκτες συνέπειές του στις διμερείς τους σχέσεις.

Στο πρόβλημα έδωσαν λύση με την υπογραφή του πρωτοκόλλου Ναυτικών Εξοπλισμών. Με τις ρυθμίσεις του τελευταίου, οι δύο κυβερνήσεις εξασφάλιζαν τον αναγκαίο χρόνο για να δίνονται οι κατάλληλες διευκρινίσεις, πριν από την αγορά ή παραγγελία νέου πολεμικού σκάφους και έτσι να αποφεύγεται ένας νέος ανταγωνισμός, ενώ παράλληλα διατηρούσαν την ευχέρεια να προβούν, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες και ανάγκες τους, στην αγορά του κατάλληλου ναυτικού εξοπλισμού. Πρόκειται για μια ρύθμιση η οποία με τη χρήση της σύγχρονης ορολογίας μπορεί να χαρακτηριστεί ως μέτρο οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

---

<sup>95</sup> Δείτε σχετικά, Αρετή Τούντα-Φεργάδη: *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934), (Παρατηρητής, Θεσ/νίκη)* σελ. 243-249, Αλέξης Αλεξανδρής κά, *Το ιστορικό πλαίσιο των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων, 1923-1955 στο Αλ. Αλεξανδρής κά, Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987(Γνώση & ΕΛΙΑΜΕΠ: Αθήνα 1988)* σελ 69-84



Την περίοδο αυτή συντρέχουν οι κύριες προϋποθέσεις για την οικοδόμηση ενός καθεστώτος ασφάλειας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, δηλαδή:

- Και οι δύο χώρες είναι υπέρ του status quo.
- Αντιμετωπίζουν εσωτερικά προβλήματα την επίλυση των οποίων θέτουν ως προτεραιότητα στην πολιτική τους.
- Η ύπαρξη κοινών αμυντικών στόχων απέναντι στην αναθεωρητική πολιτική της Βουλγαρίας στην ελληνική και τουρκική Θράκη και την αναθεωρητική πολιτική της Ιταλίας που επεδίωκε αύξηση επιρροής στο Αιγαίο και τη Μ. Ασία καθιστούσε την δημιουργία ενός ελληνοτουρκικού άξονα ικανό αντιστάθμισμα απέναντι στις πιέσεις από τη Βουλγαρία και την Ιταλία.

Όλα αυτά τα δεδομένα δημιουργούσαν επαρκή κίνητρα ώστε οι δύο χώρες να επιδιώξουν να βγουν από την “παγίδα ανασφάλειας” με τη λήψη μέτρων που θα μείωναν την αμοιβαία καχυποψία και θα τους επέτρεπαν να προχωρήσουν σε συνεργασία. Καθώς η τροχοπέδη ήταν ο ναυτικός ανταγωνισμός, ξεπέρασαν αυτό το πρόβλημα με το Πρωτόκολλο του 1930 και έδωσαν ώθηση στην συνεργασία.

#### 5.2.2. Το Μνημόνιο της Βουλιαγμένης (1988)

Στην σύγχρονη εποχή ξανασυναντάμε την τάση αυτή, αμέσως μετά την κρίση του 1987 που έφερε τα δύο κράτη στα πρόθυρα του πολέμου. Οι σχέσεις των δύο κρατών αυτή την περίοδο εκτυλίσσονται στη βάση των τουρκικών αξιώσεων στο Αιγαίο και την απόφαση της Ελλάδας να αποτρέψει την πραγμάτωσή τους. Το αποτέλεσμα αυτής της αντιπαράθεσης ήταν η υπογραφή του μνημονίου της Βουλιαγμένης, μετά την συνάντηση Παπανδρέου - Οζάλ στο Νταβός. Το μνημόνιο αφορούσε τις στρατιωτικές δραστηριότητες στα διεθνή ύδατα και το διεθνή εναέριο χώρο. Συγκεκριμένα, τα δύο μέρη συμφώνησαν στην εφαρμογή των παρακάτω Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας<sup>96</sup>:

α. Τα δύο μέρη αναγνωρίζουν την υποχρέωση του σεβασμού της κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας του καθενός καθώς και των δικαιωμάτων τους στις ανοικτές θάλασσες και στο διεθνή εναέριο χώρο του Αιγαίου.

β. Κατά την διεξαγωγή των εθνικών στρατιωτικών ασκήσεων στις ανοικτές θάλασσες και στον διεθνή εναέριο χώρο, τα δύο μέρη δεσμεύονται ότι θα πάρουν όλα τα μέτρα που προβλέπουν οι διεθνείς κανόνες και κανονισμοί για να αποφύγουν ενδεχόμενες εντάσεις και να μειώσουν το ενδεχόμενο μιας σύγκρουσης.

γ. Τα δύο μέρη συμφωνούν ότι ο σχεδιασμός και η διεξαγωγή εθνικών στρατιωτικών ασκήσεων στις ανοικτές θάλασσες και στον διεθνή εναέριο χώρο που εμπíπτουν στην υποχρέωση της προειδοποίησης, θα πρέπει να πραγματοποιούνται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγεται όσο το δυνατόν περισσότερο:

- Η απομόνωση συγκεκριμένων περιοχών

---

<sup>96</sup> DOCUMENT IV, *Turco-Greek Memorandum of Understanding*, (27 May, 1988). *Turkish Review-Quarterly Digest*, Summer 88, vol. 2, Nu. 12.

- Η δέσμευση των περιοχών όπου διεξάγονται οι στρατιωτικές ασκήσεις για μεγάλη χρονική περίοδο
- Η διεξαγωγή τους κατά την τουριστική περίοδο από 1η Ιουλίου έως 1η Σεπτεμβρίου, και κατά τη διάρκεια μεγάλων εθνικών και θρησκευτικών εορτών.

δ. Με σκοπό να επιτευχθούν τα ανωτέρω, τα δύο μέρη όταν είναι απαραίτητο θα επικοινωνούν μέσω της διπλωματικής οδού.

ε. Οι προβλέψεις του Μνημονίου αυτού θα τύχουν εφαρμογής στο πλαίσιο όσων συμφωνήθηκαν στο Νταβός.

Με το μνημόνιο της Βουλιαγμένης τα δύο μέρη δρομολόγησαν την διαδικασία οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας στις διμερείς τους σχέσεις<sup>97</sup>. Την πρόθεσή τους εξεδήλωσαν από κοινού στο ανακοινωθέν του Νταβός<sup>98</sup> όπου αναφέρεται "*μια προσέγγιση μεταξύ των δύο χωρών θα απαιτήσει, αποφασιστικότητα, διαρκείς προσπάθειες και οικοδόμηση εμπιστοσύνης έτσι ώστε να δημιουργηθεί το περιβάλλον εκείνο που θα συντελεί στην επεξεργασία μόνιμων λύσεων*".

Επέλεξαν δε (σύμφωνα με τη διεθνή πρακτική) να εστιαστούν οι αρχικές τους προσπάθειες στην λήψη μέτρων, σε ένα πρώτο στάδιο, για την αποφυγή έντασης στις μεταξύ τους σχέσεις. Έτσι σύμφωνα με το κοινό ανακοινωθέν της συνάντησης των δύο πρωθυπουργών στις 3 και 4 Μαρτίου στις Βρυξέλλες το 1988<sup>99</sup>, αποφασίστηκε ότι θα έπρεπε να προχωρήσουν στην εξέταση θεμάτων σχετικά με τη διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων καθώς και με τα προβλήματα των πτήσεων στρατιωτικών αεροσκαφών.

Ξεκινώντας λοιπόν από το πρώτο στάδιο (αποφυγή των εντάσεων) προχώρησαν στην λήψη ορισμένων μέτρων, τα οποία αποτυπώνονται στο ανωτέρω μνημόνιο με σκοπό την ελαχιστοποίηση στο μέλλον ανεπιθύμητων ή τυχαίων εντάσεων και συγκρούσεων. Την βούλησή τους προς αυτή την κατεύθυνση εξεδήλωσαν στο ανακοινωθέν του Νταβός το οποίο αναφέρει ότι "*... από τώρα και στο εξής μία τέτοια κρίση δεν πρέπει να επαναληφθεί*"

Η προσήλωσή τους σ' αυτή την προσπάθεια επαναλαμβάνεται στη δεύτερη συνεδρίαση της Ελληνο-Τουρκικής Πολιτικής Επιτροπής στην Άγκυρα και Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1988, όπου οι δύο Υπουργοί Εξωτερικών υπογράμμισαν την ισχύ του Μνημονίου της Βουλιαγμένης και τη σημασία της επακριβούς συμμόρφωσης με τις προβλέψεις του Μνημονίου.

Επίσης υιοθέτησαν ένα κείμενο που περιέχει "Κατευθυντήριες γραμμές για την πρόληψη ατυχημάτων και επεισοδίων στα Διεθνή Ύδατα και τον Διεθνή Εναέριο

<sup>97</sup> Για την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων στο πλαίσιο του πνεύματος του Νταβός δείτε, Γιάννης Π. Καυής: *Οι Τρεις Μέρες του Μάρτη (Νέα Σύννορα, Αθήνα 1990)*, σελ. 128-173, 317-324.

<sup>98</sup> DOCUMENT II, Joint Statement By Prime Minister Turgut Ozal and Greek Prime Minister Andreas Papandreu, (Davos, 31 January 1988). Turkish Review Spring 1988, Vol. 2 Nu. 1.

<sup>99</sup> DOCUMENT III, Joint Statement By Prime Minister Turgut Ozal and Greek Prime Minister Andreas Papandreu, (Brussels, 3 March 1988), Turkish Review Spring 1988, Vol. 2 Nu. 1.

Χώρο<sup>100</sup>. Σε αυτό εξειδικεύονται τα μέτρα που θα διέπουν τις δραστηριότητες των αεροσκαφών και των πλοίων των δύο μερών στην ανοικτή θάλασσα και το διεθνή εναέριο χώρο σε μια προσπάθεια συγκεκριμενοποίησης των προβλέψεων του άρθρου 2 του Μνημονίου της Βουλιαγμένης. Συγκεκριμένα προέβλεπε ότι:

Οι ναυτικές μονάδες των μερών κατά τις δραστηριότητές τους, στρατιωτικές και άλλες, στα διεθνή ύδατα θα τηρούν τις εξής κατευθυντήριες αρχές:

- Θα απέχουν από ενέργειες παρενόχλησης του άλλου μέρους σύμφωνα με το διεθνές εθιμικό και συμβατικό δίκαιο.
- Θα ενεργούν σε απόλυτη συμφωνία με το διεθνές δίκαιο, κανόνες, κανονισμούς και διαδικασίες και τα στρατιωτικά έθιμα και την παράδοση.
- Οι ναυτικές δυνάμεις που συμμετέχουν στην επιτήρηση των πλοίων του άλλου μέρους κατά τη διάρκεια στρατιωτικών του δραστηριοτήτων οι οποίες βρίσκονται σε συμφωνία με το διεθνές δίκαιο, δεν θα πρέπει να παρεμποδίζουν την ομαλή διεξαγωγή τους.

Επίσης οι αεροπορικές μονάδες κατά την διεξαγωγή στρατιωτικών δραστηριοτήτων στο διεθνή εναέριο χώρο θα τηρούν τις εξής αρχές:

- Θα ενεργούν σε απόλυτη συμφωνία με το διεθνές δίκαιο και ιδιαίτερα με το διεθνές έθιμο, κανόνες, κανονισμούς και διαδικασίες.
- Οι πιλότοι των αεροσκαφών θα επιδεικνύουν μέγιστη προσοχή όταν βρεθούν κοντά σε αεροσκάφος του άλλου μέρους και δεν θα αντιδρούν κατά τρόπο που θα ήταν δυνατό να θέσει σε κίνδυνο την ασφάλεια της πτήσης ή/και να παρεμποδίσει τη διεξαγωγή της αποστολής του αεροσκάφους.

Τέλος προβλέπεται, ότι οι διαμαρτυρίες από το ένα μέρος για ενέργειες του άλλου που παραβιάζουν τις παραπάνω αρχές δεν θα ανακοινώνονται δημοσίως επίσημα πριν από την ειδοποίηση, δια μέσου της διπλωματικής οδού, του άλλου μέρους.

Τα μέτρα που υιοθετήθηκαν μπορούν με ασφάλεια να χαρακτηριστούν ως Μέτρα Αποφυγής Έντασης καθώς αφενός δεν επηρεάζουν αρνητικά την ασφάλεια των μερών και δεν αυξάνουν τα υπαρκτά επίπεδα εχθρότητας και αφετέρου προσβλέπουν στο να μειώνουν τις εντάσεις στις σχέσεις των δύο χωρών. Τέτοια μέτρα δεν αποβλέπουν στην επίλυση των προβλημάτων των. Πρόκειται ακριβώς για ένα πρώτο τεστ διακρίβωσης των προθέσεων των μερών να οικοδομήσουν τις σχέσεις τους σε νέα βάση.

Η υιοθέτηση των μέτρων αυτών ποτέ δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αφού η Άγκυρα δεν συμμορφώθηκε με την εφαρμογή τους<sup>101</sup>. Οι συνεχείς παραβιάσεις του

---

<sup>100</sup> Athanasios G. Platias, *Prospects for naval arms control in the eastern Mediterranean*, σελ. 267 στο Andreas Fürst, Volker Heise & Steven Miller (eds), *Europe and Naval Arms Control in the Gorbachev Era* (SIPRI, Oxford University Press, 1992).

<sup>101</sup> Κατά μία άποψη “η διαδικασία της εφαρμογής τους δεν ευοδώθηκε εξαιτίας της έλλειψης προόδου σε άλλα θέματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων”. Duyglu Sezer, *Turkish Security in a Shifting Balkans*:

εναέριου χώρου στο Αιγαίο και η μετέπειτα κρίση των βραχονησίδων Ίμια συνιστούν χαρακτηριστικά παραδείγματα μη συμμόρφωσης με τα μέτρα που καταγράψαμε.

Το τεστ σ' αυτή τη φάση των ελληνοτουρκικών σχέσεων απέτυχε, γεγονός που σήμαινε το τέλος της διαδικασίας οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας.

### 5.2.3. Το Κοινό Ανακοινωθέν της Μαδρίτης (1997)

Μετά την κρίση των Ίμια (που για άλλη μια φορά το ενδεχόμενο του πολέμου μεταξύ των δύο κρατών ήταν η πιθανότερη εξέλιξη) αναπτύχθηκε εκ νέου η τάση οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας κυρίως ως αποτέλεσμα των πιέσεων που ασκήθηκαν από τις ΗΠΑ οι οποίες ανέλαβαν πρωτοβουλία προς αυτή την κατεύθυνση στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ.

Στο περιθώριο της Θερινής Συνόδου Κορυφής του ΝΑΤΟ τον Ιούλιο του 1997, οι πρωθυπουργοί της Ελλάδας και της Τουρκίας συναντήθηκαν στις 8 Ιουλίου στη Μαδρίτη και συνυπέγραψαν το κοινό ανακοινωθέν της Μαδρίτης<sup>102</sup>. Πρόκειται για ένα κείμενο, στο οποίο καταγράφεται η βούληση των δύο μερών να αναλάβουν προσπάθεια να προωθήσουν τις σχέσεις τους σε μια νέα βάση, έτσι όπως αυτή προσδιορίζεται από τα έξι σημεία του κειμένου και τα οποία προβλέπουν :

1. Αμοιβαία δέσμευση για την ειρήνη, την ασφάλεια και τη συνεχή ανάπτυξη σχέσεων καλής γειτονίας.
2. Σεβασμός της κυριαρχίας κάθε χώρας.
3. Σεβασμό των αρχών του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συνθηκών.
4. Σεβασμό στα νόμιμα, ζωτικά συμφέροντα και ενδιαφέροντα της κάθε χώρας στο Αιγαίο, τα οποία έχουν μεγάλη σημασία για την ασφάλεια και την εθνική τους κυριαρχία.
5. Δέσμευση αποφυγής μονομερών ενεργειών στη βάση του αμοιβαίου σεβασμού και της επιθυμίας, ώστε να αποτραπούν συγκρούσεις οφειλόμενες σε παρεξήγηση.
6. Δέσμευση διευθέτησης των διαφορών τους με ειρηνικά μέσα στη βάση αμοιβαίας συναίνεσης και χωρίς τη χρήση ή την απειλή χρήσης βίας.

Πρόκειται για ένα κείμενο γενικών αρχών που δεν επιλύουν τα προβλήματα, θέτουν όμως το πλαίσιο μιας νέας προσέγγισης των ελληνοτουρκικών σχέσεων<sup>103</sup>

---

*Reorientation to a Regional Focus, στο Kostas Tsipis (ed.), Common Security Regimes in the Balkans (East European Monographs, Boulder, Columbia Univ Press, New York 1996), σελ. 128.*

<sup>102</sup> Για την Συμφωνία της Μαδρίτης δείτε τον ημερήσιο τύπο της 9ης Ιουλίου 1997: "Συμφωνία γενικών αρχών με την Τουρκία" Καθημερινή, "Συμφωνία -σταθμός" Έθνος, "Συμφώνησαν σε διάλογο με κλίμα ειρηνικό" Ελευθεροτυπία, "Ξαφνικός έρωτας" Τα Νέα, "Συμφωνία 6 σημείων Σημίτη - Ντεμιρέλ" Ημερησία.

<sup>103</sup> Μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Μαδρίτης, έντονες αντιδράσεις προκάλεσαν κυρίως τα σημεία 4 και 5 του κειμένου καθώς κρίθηκε ότι εγκυμονούν μεγάλους κινδύνους για τα εθνικά συμφέροντα της Ελλάδας δεδομένου ότι επιδέχονται διαφορετικές ερμηνείες, με αποτέλεσμα η συνολική κριτική του από αρκετούς πανεπιστημιακούς, πολιτικούς και δημοσιογράφους να είναι αρνητική. Συγκεκριμένα σημείο εντονότατης κριτικής αποτέλεσε η ερμηνεία των φράσεων "νόμιμα, ζωτικά συμφέροντα και

καθώς η ελληνική κυβέρνηση θεωρεί ότι με την υπόψη πολιτική διακήρυξη ανετράπη, το ηγεμονικό πολιτικό πλαίσιο που έθετε η Τουρκία (με την άρση της απειλής πολέμου). Όπως δήλωσε ο Έλληνας ΥΠΕΞ “τώρα δημιουργούνται συνθήκες που μας επιτρέπουν να μιλήσουμε και από κει και πέρα να λύσουμε ή να μη λύσουμε τις διαφορές μας”<sup>104</sup>.

Με την υιοθέτηση του κειμένου της Μαδρίτης φαίνεται να ενισχύεται η αποδοχή της οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, καθώς το ίδιο το κείμενο μπορεί να χαρακτηριστεί ως πολιτικό ΜΟΕΑ, που ήδη έχει ξεκινήσει στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ. Αφετηρία για την ενεργοποίηση αυτής της διαδικασίας είναι η πολιτική βούληση των μερών για αμοιβαία ασφάλεια κάτι που αποτυπώνεται στο σημείο 1 της συμφωνίας, υπό την προϋπόθεση του σεβασμού της κυριαρχίας κάθε μέρους, κάτι που αποτυπώνεται στο σημείο 2.

Παρακάτω στο σημείο 5, σύμφωνα με την επίσημη ερμηνεία που έδωσε η ελληνική κυβέρνηση<sup>105</sup> εκδηλώνεται η πρόθεση των μερών να αποτραπουν οι συγκρούσεις από παρεξήγηση. Διευκολύνεται έτσι η διαπραγμάτευση και εφαρμογή μιας σειράς Μέτρων Αποφυγής Έντασης. Η προοπτική ωστόσο μιας τέτοιας εξέλιξης θα εξαρτηθεί από το αν θα εφαρμοστούν στην πράξη οι αρχές που θέτει το κοινό ανακοινωθέν. Καθώς αυτό δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, προφανώς το κρίσιμο στοιχείο είναι η πολιτική βούληση για εφαρμογή του. Ωστόσο η τουρκική πολιτική μετά την υιοθέτησή του αποκλίνει σημαντικά από τις παραπάνω αρχές.

#### 5.2.4. Οι “καλές υπηρεσίες” στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ

Εξωτερικές παροτρύνσεις για ελληνοτουρκικά ΜΟΕΑ υπήρξαν και πριν από την κρίση στα Ίμια. Σύμφωνα με τον πρώην Α/ΓΕΕΘΑ ναύαρχο Λυμπέρη<sup>106</sup>, οι ΗΠΑ, στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, προωθούν από το 1994 ΜΟΕΑ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας με πολιτικό στόχο την αποτροπή κρίσεων και την αποκατάσταση της λειτουργικής ομαλότητας στη νότια πτέρυγα της Συμμαχίας. Οι κυριότερες συζητήσεις με τον αμερικανικό παράγοντα (Υφυπουργοί Nye –Κουρής, Απρίλιος

---

*ενδιαφέροντα κάθε χώρας στο Αιγαίο” και “δέσμευση αποφυγής μονομερών ενεργειών”. Σύμφωνα με μια ερμηνεία θα μπορούσαν να σημαίνουν: αναβάθμιση των τουρκικών διεκδικήσεων στο Αιγαίο σε δικαιώματα και αποδοχή της ύπαρξης ανοικτών πολιτικών ζητημάτων εθνικής κυριαρχίας στο Αιγαίο. Δείτε: Γ.Καυής “Παραχωρούμε δικαιώματα” Τα Νέα 10/7/97,*

*Στ. Αλειφαντής “Σοβαρές συνέπειες στην εθνική κυριαρχία” και Π. Ήφαιστος “Σε τροχιά κυριαρχικής - εδαφικής συρρίκνωσης” Εξουσία 11/7/97, Ν. Κουρής «Επιζήμια για την Ελλάδα η Συμφωνία της Μαδρίτης» Αθηναϊκή 3/10/97. Επίσης για σχόλια στο ίδιο ύφος δείτε στον ημερήσιο τύπο: ‘Μισό - Μισό το Αιγαίο’ Ελεύθερος Τύπος 9/7/97, “Οι συμφωνίες που έρχονται μας τρομάζουν” Το Ποντίκι 9/7/9, “Επιστολή διαφωνίας αλλά μη παραίτησης από τον Αρσένη...” Εξουσία 16/7/97, “‘Διάλογος’ Σημίτη-Αρσένη” Το Ποντίκι 17/7/97. Για την τοποθέτηση του Ελληνικού ΥΠΕΞ απέναντι σ’ αυτές τις απόψεις και την ερμηνεία των όρων της Συμφωνίας δείτε: Συνέντευξη του ΥΠΕΞ Θ. Πάγκαλου στην εφημερίδα Τα Νέα 21/7/97, επίσης Γιάννος Κρανιδιώτης (Υφυπ. Εξωτ.) “Το κοινό Ανακοινωθέν θα κριθεί στην πράξη” Το Βήμα 13/7/97.*

<sup>104</sup> “Η Συμφωνία ανέτρεψε τον ηγεμονισμό”, Καθημερινή 11/7/97.

<sup>105</sup> Για την διατύπωση του σημείου 5 ο Έλληνας ΥΠΕΞ Θ. Πάγκαλος αναφέρει “Μιλάμε για μονομερείς κινήσεις που έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα, οι οποίες μπορούν να εκληφθούν ως κινήσεις επιθετικές και μπορούν να δημιουργήσουν διαδικασίες κλιμάκωσης, όπως έγινε στα Ίμια, όπου από μια στιγμή και πέρα ξέφυγε η κατάσταση από τα χέρια των πολιτικών, υπήρχε αδυναμία επαφής των δύο κυβερνήσεων και εμφανίστηκε ο κ. Χόλμπρουκ και έλυσε τη διαφορά. Για τα 12 μίλια ούτε μίλησε κανείς, ούτε τα ανέφερε καν κανείς, γι’ αυτό σας δίνω το λόγο μου.” Συνέντευξη του ΥΠΕΞ Θ. Πάγκαλου στα Νέα 21/7/97.

<sup>106</sup> Χρήστος Λυμπέρης, Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων, (Ποιότητα, 1997), σελ. 85. Στο ίδιο βιβλίο γίνεται αναφορά σε λεπτομερή πρόταση που είχε διαμορφώσει η Μεγάλη Βρετανία για ελληνοτουρκικά ΜΟΕΑ.

1995 και Londall – Κουρής, Μάιος 1996) περιγράφονται λεπτομερώς στο βιβλίο του Ν. Κουρής «Ελλάδα – Τουρκία : Ο Πεντηκονταετής Πόλεμος»<sup>107</sup>.

Οι συζητήσεις αυτές εντάθηκαν μετά την κρίση στις βραχονησίδες Ίμια, με σκοπό τη λήψη μιας σειράς Μέτρων Αποφυγής Έντασης στο Αιγαίο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα του ΝΑΤΟ Χ. Σολάνα.

Τον Φεβρουάριο 1997, τα δύο μέρη συμφώνησαν κατ' αρχήν <sup>108</sup> στην εγκατάσταση της ανοικτής τηλεφωνικής γραμμής Αθήνας - Άγκυρας μέσω Βρυξελλών σε περιπτώσεις κρίσεων καθώς επίσης και την μεταφορά Αναγνωρισμένης Εναέριας Εικόνας (Recognised Air Picture-RAP) στο στρατηγείο της Νάπολης δοκιμαστικά για 4 μήνες. Σε συνέχεια των διαπραγματεύσεων τον Μάιο ο ΓΓ ΝΑΤΟ κατέθεσε νέα πρόταση για την υιοθέτηση 5 επιπλέον μέτρων που προβλέπουν<sup>109</sup>:

1. Επέκταση του moratorium στις στρατιωτικές ασκήσεις στο Αιγαίο από δύο σε τρεις μήνες για το διάστημα δηλαδή από 15/6 ως 15/9.
2. Πτήση των αεροσκαφών χωρίς εξοπλισμό στη διάρκεια των εκπαιδευτικών πτήσεων ασκήσεων
3. Χρησιμοποίηση του συστήματος IFF (αναγνώριση φιλικού ή εχθρικού αεροσκάφους) από τα τουρκικά μαχητικά κατά την είσοδό τους στο Αιγαίο αντί της υποβολής σχεδίου πτήσεως.
4. Ηλεκτρονική σύνδεση των αεροπορικών διοικήσεων της Ελλάδας και της Τουρκίας και ανταλλαγή πληροφοριών για τις πτήσεις αεροσκαφών στο Αιγαίο
5. Μονιμοποίηση της μεταβίβασης εικόνας ( RAP) που δείχνει την κίνηση των ελληνικών και τουρκικών αεροσκαφών στο Αιγαίο στο Στρατηγείο του ΝΑΤΟ (Νάπολη) προκειμένου να γίνεται αξιολόγηση της συμπεριφοράς κάθε μέρους.

Ωστόσο οι συζητήσεις δεν είχαν θετικό αποτέλεσμα καθώς σύμφωνα με την ελληνική τοποθέτηση<sup>110</sup> βάση της οποίας συζήτησης θα πρέπει να αποτελεί η πλήρης εφαρμογή του Μνημονίου της Βουλιαγμένης που αφορά στις στρατιωτικές δραστηριότητες των δύο μερών στον διεθνή θαλάσσιο και εναέριο χώρο του Αιγαίου, τα περισσότερα σημεία του οποίου όμως η Τουρκία δεν εφαρμόζει.

Επίσης σημείο ιδιαίτερης τριβής αποτέλεσε η υποστήριξη από την Τουρκία της πρότασης για χρήση του συστήματος IFF και η άρνηση της Ελλάδας να την δεχτεί. Σύμφωνα με αυτή τα τουρκικά αεροσκάφη θα πετούν στο Αιγαίο χωρίς να

---

<sup>107</sup> Ν. Κουρής, *Ελλάδα – Τουρκία : Ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, (Αθήνα, Λιβάνη 1997), σελ. 387 επ.

<sup>108</sup> “Ναι της Αθήνας στην κόκκινη γραμμή” *Εξουσία* 20/2/97, “Σε ζωντανή σύνδεση Αιγαίο - ΝΑΤΟ” *Ελευθεροτυπία* 19/2/97, “Προσπάθειες και από το ΝΑΤΟ”, *Καθημερινή* 28/2/97, “Δύο ναι δύο όχι στις προτάσεις Σολάνα” *Το Βήμα* 2/3/97.

<sup>109</sup> “Νέες πιέσεις για να τα βρούμε” *Το Ποντίκι* 22/5/97, “Τι λένε οι Αμερικανοί για το Αιγαίο” *Το Βήμα* 18/5/97.

<sup>110</sup> “Αν εφαρμοστεί πλήρως η συμφωνία Παπούλια - Γιλμάζ δεν θα υπάρχει κανένα πρόβλημα” δήλωσε ο Υπουργός Άμυνας, *Καθημερινή* 1/8/97 “Προτάσεις Τσοχατζόπουλου”. Επίσης δείτε την ανακοίνωση του Υπουργείου Τύπου 5/6/96, 1/7/97, *Internet* ηλεκτρονική σελίδα του Ελληνικού ΥΠΕΞ στο [www.mfa.gr/press/](http://www.mfa.gr/press/).

καταθέτουν σχέδια πτήσης στην υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας των Αθηνών αλλά να προειδοποιούν την ελληνική αεροπορία μέσω της χρήσης του ηλεκτρονικού συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης (IFF), που διαθέτει κάθε μαχητικό αεροσκάφος. Η ελληνική άποψη είναι ότι μία τέτοια χρήση δεν είναι απόλυτα αξιόπιστη και μπορεί να δημιουργήσει παρεξηγήσεις σχετικά με την ταυτότητα των αεροσκαφών.

Σύμφωνα με την γενικότερη ελληνική άποψη, ορισμένα από τα προταθέντα μέτρα θίγουν την εθνική κυριαρχία της Ελλάδας και δεν εμπίπτουν λειτουργικά στην κατηγορία των μέτρων αποφυγής έντασης ( σκοπός των οποίων είναι να δημιουργηθούν οι διαδικασίες ή μηχανισμοί έτσι ώστε να αποτρέπονται ή να αντιμετωπίζονται φαινόμενα κρίσης).

Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του Υπουργού Άμυνας που δήλωσε<sup>111</sup>:

“Δεν έχουμε αυταπάτες. Η Τουρκία δεν ενδιαφέρεται για την ορθή εφαρμογή του Μνημονίου της Βουλιαγμένης, αλλά για την ανεύρεση τρόπων ελεύθερης διακίνησης των μαχητικών αεροσκαφών της εντός του FIR Αθηνών”.

Επίσης χαρακτηριστική είναι και η ακόλουθη δήλωση του Υπουργού Εξωτερικών<sup>112</sup>:

“Θέλουμε το Αιγαίο να είναι θάλασσα ειρήνης. Δεν θέλουμε όμως, μέσα από διαδικασίες που θα εμφανίζονται ως μέτρα οικοδόμησης εμπιστοσύνης ή ως μέτρα αποκλιμάκωσης να νομιμοποιούμε τουρκικές απόψεις και διεκδικήσεις...”.

Η διαδικασία στο πλαίσιο του NATO θα ξεκινήσει εκ νέου τον Οκτώβριο μετά από τη νέα πρωτοβουλία του ΓΓ NATO<sup>113</sup>.

---

<sup>111</sup> “Αμερικανικές πιέσεις αναμένει το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας” *Ελεύθερος* 1/8/97, “Επανέρχεται πάλι η συζήτηση στο Αιγαίο” *Εξουσία* 1/8/97.

<sup>112</sup> “Μάλλον όχι, κύριε Σολάνα” *Ελευθεροτυπία* 19/9/97.

<sup>113</sup> “Τι ζητάει το NATO από Ελλάδα-Τουρκία” *Αδέσμευτος Τύπος* 19/9/97, “Πάλι Μέτρα οικοδόμησης Εμπιστοσύνης” *Το Ποντίκι* 25/9/97, “Ελληνοτουρκικός διάλογος για ΜΟΕ υπό το NATO” *Εξουσία* 25/9/97.

## 6. Συμπεράσματα

Η Ελλάδα και η Τουρκία διάνυσαν μια περίοδο ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας από το 1930 έως τις παραμονές του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Αυτό ήταν εφικτό γιατί πρώτον καμιά από τις δύο δεν έτρεφε αξιώσεις σε βάρος της άλλης, δεύτερον αντιμετώπιζαν μια κοινή απειλή και τρίτον ήθελαν να εστιάσουν απερίσπαστες το σύνολο των προσπαθειών τους στην αντιμετώπιση των εσωτερικών τους προβλημάτων. Οι τρεις αυτοί παράγοντες συνιστούσαν κοινό έδαφος για συνεργασία την οποία όμως απέτρεπε η αβεβαιότητα για τις προθέσεις του “άλλου”. Το δίλημμα αυτό ξεπεράστηκε με την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και ασφάλειας που συνέβαλε αποφασιστικά στη δημιουργία ενός καθεστώτος ασφάλειας μεταξύ των δύο χωρών.

Ωστόσο στη σύγχρονη εποχή ο αναθεωρητικός χαρακτήρας της τουρκικής πολιτικής, οι ρίζες του οποίου εντοπίζονται κυρίως στη διάρκεια του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, μετατρέπει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις όχι μόνο σε ανταγωνιστικές αλλά και συγκρουσιακές. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι σχέσεις των δύο κρατών να χαρακτηρίζονται από ένα “καθαρό δίλημμα ασφάλειας”, τις συνέπειες του οποίου μπορούν να ελέγξουν με την υιοθέτηση μέτρων αποφυγής έντασης (ΜΑΕ).

Με βάση αυτή τη διαπίστωση συνάγεται το συμπέρασμα ότι η οποιαδήποτε προσπάθεια οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας στις ελληνοτουρκικές σχέσεις θα ξεκινήσει και θα ολοκληρωθεί σε ένα στάδιο με την υιοθέτηση και εφαρμογή ΜΑΕ, αφού οποιαδήποτε παραπέρα εξέλιξη της διαδικασίας προϋποθέτει την αλλαγή του πολιτικού πλαισίου των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Από τα προαναφερθέντα φάνηκε ότι τα μέτρα αυτά μπορούν να μειώσουν τις εντάσεις και να αποτρέψουν την πιθανότητα του πολέμου από λάθους χειρισμούς ή παρανόηση, αφού η βασική τους λειτουργία αφορά στον περιορισμό της μυστικότητας των στρατιωτικών δραστηριοτήτων, στην καθιέρωση υποδειγμάτων συμπεριφοράς των στρατιωτικών δυνάμεων και στην εγκαθίδρυση καναλιών επικοινωνίας μεταξύ των κρατών. Παράλληλα η βασική προϋπόθεση για την εφαρμογή τους είναι η πολιτική βούληση των μερών για αμοιβαία ασφάλεια σε τρόπο που να μην θίγεται η υπάρχουσα ισορροπία ισχύος των μερών και τα σχετικά οφέλη να είναι αμοιβαία.

Σ’ αυτό το πλαίσιο για να δοθεί κίνητρο εφαρμογής μιας σειράς τέτοιων μέτρων στην Τουρκία, θα πρέπει καταρχήν η Ελλάδα να διαθέτει τέτοια αποτρεπτική ισχύ ώστε να πείσει την Τουρκία ότι σε μια σύγκρουση το κόστος γι’ αυτήν θα είναι μεγαλύτερο από το όφελος. Άρα στη περίπτωση αυτή και οι δύο χώρες έχουν κοινό συμφέρον να αποφύγουν μια τυχαία σύγκρουση: η Ελλάδα γιατί δεν την επιθυμεί και η Τουρκία γιατί δεν θα αποκομίσει τα επιθυμητά οφέλη (καθώς η τουρκική πολιτική επιδιώκει την δημιουργία τετελεσμένων μέσω θερμών επεισοδίων). Κατά συνέπεια θα έχουν κοινό συμφέρον να υιοθετήσουν μέτρα που τους επιτρέπουν να ελέγξουν, ή και να περιορίσουν τις συνέπειες από τον στρατιωτικό ανταγωνισμό.

Η Ελλάδα και Τουρκία μετά την κρίση του 1987, φάνηκε να έχουν ένα τέτοιο κοινό συμφέρον. Έτσι προχώρησαν στην υιοθέτηση μέτρων αποφυγής έντασης. Αυτά περιγράφονται στο Μνημόνιο της Βουλιαγμένης και στο κείμενο των “Κατευθυντήριων γραμμών για την πρόληψη ατυχημάτων και επεισοδίων στα Διεθνή Ύδατα και το Διεθνή Εναέριο Χώρο”. Ωστόσο η Τουρκία δεν συμμορφώθηκε με την



εφαρμογή των συμφωνηθέντων μέτρων. Τρεις είναι οι λόγοι που μπορούν να εξηγήσουν το γιατί:

- Η σταδιακή ανατροπή της ισορροπίας ισχύος μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, υπέρ της τελευταίας.
- Η εικόνα της Τουρκίας για την αξιοπιστία της ελληνικής αποτροπής.
- Η απουσία διεθνών εγγυήσεων (τρίτου κράτους ή διεθνούς οργανισμού) για την εφαρμογή των μέτρων.

Το θέμα της οικοδόμησης εμπιστοσύνης και ασφάλειας επανήλθε εκ νέου μετά την πρόσφατη ελληνοτουρκική κρίση το 1996, την οποία προκάλεσαν οι μονομερείς τουρκικές ενέργειες στις βραχονησίδες Ίμια.

Από την ανάλυση που προαναφέρθηκε διαφαίνεται ότι μέχρι σήμερα η τουρκική πλευρά ενδιαφέρεται για την υιοθέτηση μέτρων που δεν εντάσσονται στη λογική του αμοιβαίου και για τις δύο χώρες κέρδους, αλλά του μεγαλύτερου σχετικού κέρδους για εκείνη και μικρότερου για την Ελλάδα. Αντιμετωπίζει δηλαδή τα ΜΟΕΑ ως μέσο κατοχύρωσης και ενίσχυσης της αναθεωρητικής της πολιτικής.

Μετά από την παραπάνω διαπίστωση, αναρωτιέται κανείς, ποιά μπορεί να είναι η ελληνική απάντηση. Έχοντας ως δεδομένο ότι το πρόβλημα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις προκύπτει από την τουρκική επιδίωξη για ανατροπή του status quo και για όσο διάστημα η επιδίωξη αυτή εξακολουθεί να υφίσταται, η Ελλάδα είναι υποχρεωμένη να διατηρεί μια αξιόπιστη αποτρεπτική στρατηγική<sup>114</sup>, δια μέσου της διασφάλισης της αμυντικής της θωράκισης και της ενίσχυσης των διεθνών της ερεισμάτων.

Παράλληλα, η Ελλάδα μπορεί να εντάξει στο πλαίσιο της στρατηγικής της την υιοθέτηση μιας σειράς ΜΑΕ, που δεν θα θίγουν την ασφάλειά της και θα περιορίζουν το ενδεχόμενο μιας σύγκρουσης με την Τουρκία. Είναι βέβαια προφανές ότι η συμμόρφωση της Τουρκίας με το πνεύμα και το γράμμα του Κοινού Ανακοινωθέντος της Μαδρίτης, (κάτι που μέχρι τώρα δεν έχει κάνει) θα έθετε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τη δημιουργία και την εμπέδωση ενός κλίματος εμπιστοσύνης και ασφάλειας στις σχέσεις των δύο χωρών.

Στο πλαίσιο αυτών των διαπιστώσεων εντάσσονται οι προτάσεις για την υιοθέτηση ΜΟΕΑ μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, που έχουν διατυπωθεί από πολιτικούς, στρατιωτικούς και πανεπιστημιακούς. Ορισμένες από αυτές είναι:

---

<sup>114</sup> Δείτε σχετικά το κείμενο από την ομιλία του Πρωθυπουργού Κ. Σημίτη στην Κεντρική Επιτροπή του ΠΑΣΟΚ, «Η Ελλάδα σ' ένα κόσμο που αλλάζει» Εξόρμηση 28/9/1997. Μεταξύ άλλων αναφέρεται: Στόχος της Ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είναι « να προωθήσει τα εθνικά θέματα και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματα και τις απειλές», «να προασπίσει την εθνική της ανεξαρτησία και ακεραιότητα με την ανάπτυξη μιας ικανής και αξιόπιστης αμυντικής δύναμης αποτροπής». «Η μακροπρόθεσμη αντιμετώπιση της επεκτατικής πολιτικής της Τουρκίας προϋποθέτει Ελλάδα ισχυρή πολιτικά, οικονομικά, διπλωματικά και αμυντικά. Υπάρχει συγκεκριμένη στρατηγική απέναντι στην Αγκυρα. Τόσο στο επίπεδο της αποτροπής με την ετοιμότητα των ενόπλων δυνάμεων και την ενίσχυση της αμυντικής ικανότητας με τον Ενιαίο Αμυντικό χώρο, όσο και στο επίπεδο της διπλωματικής εγρήγορης και κινητοποίησης». Επίσης ο Υπουργός Άμυνας, Α. Τσοχατζόπουλος δήλωσε, «η Τουρκία δε θα αλλάξει τακτική απέναντι στην Ελλάδα, παρά μόνο εάν αισθανθεί ότι υπάρχει ισχυρή άμυνα και ικανή αποτροπή», Έθνος 23/9/97.

«Πιστοί στις αρχές της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών μεταξύ των κρατών και του σεβασμού της διεθνούς έννομης τάξης, έχουμε κάνει σαφές ότι η Ελλάδα θέλει να έχει καλές σχέσεις με τη γείτονα χώρα. Η ένταση και οι τριβές δεν ωφελούν τους δύο λαούς. Δεν διαπραγματευόμαστε, όμως, την εδαφική μας ακεραιότητα και τα κυριαρχικά μας δικαιώματα.» Κ. Σημίτης<sup>115</sup>.

«Μόνον ένας συνδυασμός προσεκτικά επεξεργασμένων συμφωνιών με διεθνείς εγγυήσεις (Δ.Δ. Χάγης - ΕΟΚ), σε συνδυασμό με μια σειρά μέτρων “οικοδόμησης εμπιστοσύνης” και αλληλεξάρτησης, θα μπορούσαν να εγγυηθούν την ειρήνη στο κρίσιμο διάστημα - που κανείς δεν μπορεί να προβλέψει πόσο θα διαρκέσει- της μετάβασης της Τουρκίας από την σημερινή της θέση στην ανάπτυξη και την κοινωνική ολοκλήρωση.» Γιάννης Καψής<sup>116</sup>.

«Δεν μπορεί να συζητάμε για Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης, παράλληλα με τουρκικές ενέργειες αμφισβήτησης της εθνικής κυριαρχίας και απουσία πρόθεσης προσφυγής σε μεθόδους και διαδικασίες που αποτελούν πρακτική για τις ευρωπαϊκές χώρες.» Χρήστος Λυμπέρης<sup>117</sup>.

«[...]. Η Ελληνική ικανότητα να έχει αυτή τον έλεγχο της κλιμάκωσης στην περίπτωση κρίσης, δηλαδή να έχει την ικανότητα για επαρκείς απαντήσεις σε κάθε φάση κλιμάκωσης της κρίσης - και φυσικά ακόμη και όταν η κρίση, με ευθύνη της άλλης πλευράς, οδηγείται στην κάθετη κλιμάκωση προς μια γενικευμένη σύγκρουση - είναι το θεμέλιο της ελληνικής αποτροπής, ο μόνος τρόπος να μην υπάρξουν ελεγχόμενες κρίσεις και θερμά επεισόδια στο Αιγαίο. Το ζητούμενο αυτό καθορίζει το υποχρεωτικό πλαίσιο της ελληνικής στάσης στα θέματα που αφορούν τα ΜΟΕΑ, ιδιαίτερα μάλιστα όσα προβάλλονται ως τεχνικά ή διαδικαστικά θέματα στρατιωτικού χαρακτήρα.» Στέλιος Αλειφαντής<sup>118</sup>.

«Η Ελλάδα έχει λόγους να είναι επιφυλακτική για υιοθέτηση Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης (ΜΟΕ) στο Αιγαίο, [ .....]. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα ΜΟΕ είναι πάντοτε άχρηστα. [.....]. Είναι προφανές ότι θα πρέπει ν’ απορρίπτουμε όσα ΜΟΕ α) αποδυναμώνουν την ελληνική κυριαρχία ή δημιουργούν την εντύπωση για “γκρίζες ζώνες” στο Αιγαίο και β) αποδυναμώνουν την ελληνική αποτρεπτική ικανότητα. ΜΟΕ που εξυπηρετούν τα συμφέροντά μας θα μπορούσαν μεταξύ άλλων να είναι: θερμή γραμμή μεταξύ των ηγετών Ελλάδας - Τουρκίας, απομάκρυνση επιθετικών όπλων από ευαίσθητες περιοχές, οροφές στις χερσαίες δυνάμεις, επιτήρηση στρατιωτικών κινήσεων που μπορεί να συνοδεύονται από προετοιμασία επιθετικών πρωτοβουλιών κλπ. Η Ελλάδα ενσωματώνοντας τα ΜΟΕ στην υψηλή της στρατηγική μπορεί να τα μετατρέψει από παγίδα σε ευκαιρία.» Αθανάσιος Πλατιάς<sup>119</sup>.

<sup>115</sup> Δείτε σχετικά το παραπάνω κείμενο από την ομιλία του Πρωθυπουργού Κ. Σημίτη «Η Ελλάδα σ’ ένα κόσμο που αλλάζει».

<sup>116</sup> Γιάννης Π. Καψής, *Οι Τρεις Μέρες του Μάρτη*, (Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1990), σελ. 195.

<sup>117</sup> Χρήστος Λυμπέρης, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, (Αθήνα, Σειρά Στρατηγικών Μελετών 1, Ποιότητα, 1997) σελ.84.

<sup>118</sup> Στέλιος Αλειφαντής, «“Αμυντικό δόγμα, κρίσεις “χαμηλής έντασης” και ΜΟΕΑ στο Αιγαίο: η ενίσχυση της Ασφάλειας και της Αποτροπής», *Στρατηγική τευχ.* 33 Ιούνιος ’97.

<sup>119</sup> Αθανάσιος Πλατιάς, *Εκτός Συνόρων: «Περί Μέτρων Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης»*, *Τα Νέα* 4/7/97.

## 7. Βιβλιογραφία

1. Acimovic Ljubivoje, *Problems of Security and Cooperation in Europe*, (The Netherlands, 1981)
2. Alford Jonathan, *Confidence-building Measures in Europe: The Military Aspects*, Adelphi Paper no. 149, (London, International Institute for Strategic Studies, 1979)
3. Arik Umut, «*The New Independent States and Turkish Foreign Policy*», *International Journal of Turkish Studies*, vol. 6, Nos. 1&2 (Winter 1992-94)
4. Aron Raymond, *International Relations: A Theory for Peace and War*, (Garden City, NJ.: Doubleday 1973).
5. Bahcheli Tozun, *Greek-Turkish Relations Since 1955*, (Boulder, Westview Press, 1990)
6. Bahceli Tozun, Theodore A. Couloumbis, Patricia Carley, *Greek-Turkish Relations and U.S Foreign Policy: Cyprus, the Aegean and Regional Stability*, (*United States Institute of Peace*, Peaceworks No 17, August 1997)
7. Baldwin D. (ed.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, (N.York, Columbia Univ. Press, 1993)
8. Baskin Oran, «*The Sleeping Volcano in Turco-Greek Relations: The Western Thrace Minority*», *International Journal of Turkish Studies*, vol. 6, Nos. 1&2 (Winter 1992-94)
9. Berg Rolf and Adam-Daniel Rotfeld, *Building Security in Europe: Confidence-building Measures and the CSCE*, (N.York, Institute for East-West Security Studies, 1986)
10. Bloed Arie (ed.), *The Conference on Security and Co-operation in Europe: Analysis and Basic Documents, 1972 –1993*, (Kluwer Academic Publishers, 1993)
11. Borawski John (ed.), *Avoiding War in the Nuclear Age: Confidence-building Measures for Crisis Stability*, (Westview Press, 1986)
12. Borawski John, «*Accord at Stockholm*», *Bulletin of the Atomic Scientists*, Vol. 42, No 10, Dec. 1986
13. Borawski John, *From the Atlantic to the Urals: Negotiating Arms Control at the Stockholm Conference*, (Washington D.C, Pergamon-Brassey' s, 1988)
14. Boutilier A. James (ed.), *Arms Control in the North Pacific: The Role for Confidence-Building and Verification*, Final Report: Cooperative Research Workshop, Completed for the Verification Research Unit, Non-Proliferation, Arms Control and Disarmament Division, External Affairs and International Trade (Canada, 1993)

15. Brown J. F., *Nationalism, Democracy and Security in the Balkans*, A RAND Research Study, (Dartmouth, 1992)
16. Brown Harold, *Thinking About National Security. Defence and Foreign Policy in a Dangerous World*, (Westview Press, Boulder, Colorado 1983)
17. Buhayer Constantine Tim, *Greece and Turkey sign new accord*, Jane' s Intelligence Review, September 1997
18. Cantori J. L & S.L. Spiegel, *The International Politics of Regions: A Comparative Approach*, (Prentice Hall, Eaglewood Cliffs, 1970)
19. Choucri N. & S. Hassan, «*Natural Resources and Conflict: The Need for Confidence-building and Crisis Management*», *Disarmament: A Periodic Review by the United Nations*, Vol. XV, Nu. 1, 1992
20. Christensen J. Thomas, «*Perceptions and alliances in Europe, 1865-1940*», *International Organization*, 51, 1, Winter 1997
21. Conostas D. (ed.), *The Greek-Turkish Conflict in the 1990s: Domestic and External Influences*, (London, Macmillan, 1991)
22. Couloumbis Theodore A., *The United States, Greece, and Turkey. The Troubland Triangle*, (N. York, Praeger Publishers, 1983)
23. Dejardins Marie-France, *Rethinking Confidence-Building Measures*, ADELPHI Paper 307
24. DOC.FSC/2/95, *Vienna Document 1994 of the Negotiations on Confidence and Security Building Measures*, (OSCE, Wien 1994)
25. DOC.FSC/2/96, *Stabilizing Measures For Localized Crisis Situations*, Programme for Immediate Action Series, No. 2, (OSCE, 25 November 1993)
26. DOCUMENT II, *Joint Statement By Prime Minister Turgut Ozal and Greek Prime Minister Andreas Papandreou (Davos, 31 January 1988)*, *Turkish Review-Quarterly Digest*, Spring 1988, Vol. 2 Nu. 11
27. DOCUMENT III, *Joint Statement By Prime Minister Turgut Ozal and Greek Prime Minister Andreas Papandreou ( Brussels, 3 March 1988)*, *Turkish Review-Quarterly Digest*, Spring 1988, Vol. 2 Nu. 11
28. DOCUMENT IV, *Turco-Greek Memorandum of Understanding (27 May, 1988)*, *Turkish Review-Quarterly Digest*, Summer 88, vol. 2, Nu. 12.
29. Dougherty J. E. and R. L. Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές Θεωρίες Διεθνών Σχέσεων: Μια Συνολική Αποτίμηση*, Τομ. Α, Β, (Αθήνα, Παπαζήση, 1992)
30. Epstein W. (ed.), *New Directions in Disarmament*, (N. York, Praeger Publishers, 1981)

31. European Union - *Rio Group Dialogue on Confidence-Building Measures*, Institute for European-Latin American Relations, Oct. 1993
32. Fieldhouse Richard (ed.), *Security at Sea: Naval Forces and Arms Control*, (SIPRI, Oxford Univ. Press, 1990)
33. Fischer Dietrich, *Nonmilitary Aspects of Security: A systems Approach*, (UNIDIR: Dartmouth 1993)
34. Fisher Cathleen S., “*Build Confidence, Not Weapons*”, *The Bulletin of Atomic Scientists*, June 1991
35. Fisher Cathleen, «*Build Confidence, not Weapons*», *The Bulletin of Atomic Scientists*, June 1991
36. Florini, Ann M.: *The opening skies: third-party imaging satellites and U.S. security*, *International security*, v. 13, fall 1988
37. Forsberg Randall and Robert Levitt, «*Conventional Forces Treaty Buries Cold War*», *The Bulletin of Atomic Scientists* 47, January/February 1991
38. Fukuyama Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, (Hamish Hamilton LTD, 1995)
39. Fuller Graham E. & Ian O. Lesser, *Turkey’s New Geopolitics: From the Balkans to Western China*, A RAND Study, (Boulder, Westview Press, 1993)
40. Furst Andreas, Volker Heise & Steven Miller (eds), *Europe and Naval Arms Control in the Gorbachev Era*, (SIPRI, Oxford University Press, 1992)
41. Goodby E. James, «*A new European Concert: Settling Disputes in CSCE*», *Arms Control Today* vol.21, no.1, January/February 1991
42. Gray S. Colin, *Weapons Don’t Make War: Policy, Strategy and Military Technology*, (United States of America, University Press of Kansas, 1993)
43. Grieco M. J., «*Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of newest liberal institutionalism*», *International Organization* 42, 3, Summer 1988
44. J. A. Larsen & G. J. Rattray (eds), *Arms Control Toward the 21st Century*, (London, Boulder, 1996)
45. Jasani,B.- Sakata,S: *Satellites for Arms Control and Crisis Monitoring*, (Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI), Oxford University Press, 1987)
46. Jawhar Mohamed, Palma Hugo, Abdu Kinana, «*Confidence- and Security-building Measures: Their Applicability Outside of European Contexts*», *Disarmament: A Periodic Review by the United Nations*, Vol. XIV, Nu. 4, 1991
47. Jervis Robert, «*Cooperation Under the Security Dillema*», *World Politics* 30, January 1978,

48. Jervis Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, (Princeton University Press, 1976)
49. Kaiser Karl (ed.), *Confidence Building Measures* (Bonn, Forschungsinstitut der Deutschen Gessellschaft fur Auswartige Politik, 1983)
50. Karaosmanoglu Ali L., «*Turkey: Between the Middle East and Western Europe*», *International Journal of Turkish Studies*, vol. 6, Nos. 1&2 (Winter 1992-94)
51. Keohane Robert O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, (Princeton, Princeton Univ. Press, 1984)
52. Kokoski Richard & Koulik Sergey, *Verification of the CFE Treaty*, A SIPRI Research Report (Stockholm International Peace Research Institute, October 1991)
53. Kokoski Richard & Sergey Koulik (eds), *Verification of Conventional Arms Control in Europe: Technological Constraints and Opportunities*, (Boulder, Westview Press, 1990)
54. Kokoski Richard, «*The Treaty on Open Skies*», SIPRI Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament, (Oxford Univ. Press, 1993).
55. Kopacek P. (ed.), *Supplementary Ways for Improving International Stability 1995*, A Proceedings volume from the IFAC Conference Vienna, Austria, 29 September-1 October 1995, (Pergamon, 1996)
56. Kozyrev V. Andrey, *Towards a New Model of Security*, (Selected papers presented at the U.N Regional Seminar for the World Disarmament Campaign, held at Kiev, Ukrainian SSR, 4-7 September 1989)
57. Krasner D. Stephen (ed), *International Regimes*, (Ithaka and London, Cornell Univ. Press, 1985).
58. Krepon M. , D. McCoy, M C.J. Rudolph (ed.), *A Handbook of Confidence-Building Measures for Regional Security*, (The Henry L.. Stimson Center, Handbook No. 1, September 1993)
59. Larrabee Stephen and Dietrich Stobbe (eds.), *Confidence -building Measures in Europe*, (New York, Institute for East-West Security Studies, 1983).
60. Larsen A. Jeffrey & Rattray J. Gregory (eds.), *Arms Control Toward the 21<sup>st</sup> Century*, (United States of America, Lynne Rienner Publishers, 1996)
61. Luck Edward C., *Arms Control: The Multilateral Alternative* (N. York, N. York Univ. Press, 1983)
62. Magalhaes Fernando Simas, *The Impact of East-West Confidence-building Measures on Global Secutiy: A View from the South*, (Selected papers presented at the U.N Regional Seminar for the World Disarmament Campaign, held at Kiev, Ukrainian SSR, 4-7 September 1989)

63. Manisali Erol (ed.), *Turkey and the Balkans: economic and political dimensions*, (International Girne Conferences, 1990)
64. Maresca John, *To Helsinki: The Conference on Security and Co-operation in Europe, 1973 - 1975*, (Durham, Duke Univ. Press, 1985).
65. Mazarr Michael, «*A Farewell to Arms Control?*», *International Security* 17, Winter 1992
66. McFate P.B. - D.A. Fraser - S.N. Graybeal - G.N. Lindsey, *The Converging Roles of Arms Control Verification, Confidence-Building Measures, and Peace Operations: Opportunities for Harmonization and Synergies*, Arms Control Verification Studies No. 6, Department of Foreign Affairs and International Trade, (Canada, Oct. 1994)
67. Moergenthau H., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, (N.York, Knopf, 1978)
68. Monteagle Stearns, «*The Greek-American-Turkish Triangle: What Shape after the Cold War?*», *Mediterranean Quarterly*, vol. 4, nu. 4, Fall 1993
69. Muller Harald, «*The Evolution of Verification: Lessons from the Past for the Future*», *Arms Control*, Vol. 14, Nu. 3, December 1993.
70. Mason P. - B.W. Stanley, - M. Krepon, «*The Role of Confidence-building in the Asia-Pacific Region*», *Disarmament: A Periodic Review by the United Nations*, Vol XVIII, Number 2, 1995
71. Nye Joseph, «*Arms Control after the cold war*», *Foreign Affairs*, Winter 1989/90
72. Potter W, *Verification and Arms Control*, (Lexington Books, 1985)
73. Radoslav Deyanov, Eric J. Grove, Jan Prawitz, «*Confidence-Building Measures in the Maritime Domain*», *Disarmament: A periodic review by the United Nations*, Vol. XII, Nu. 4, 1990
74. Russett Bruce, *The Prisoners of Insecurity: Nuclear Deterrence, The Arms Race and Arms Control*, (San Francisco, W.H.Freeman and Company, 1983)
75. Sample Susan G., «*Arms Races and Dispute Escalation: Resolving the Debate*», *Journal of Peace Research* , vol. 34, no. 1, 1997
76. Scherbak Igor, *Confidence-building Measures and International Security. The Political and Military Aspects: a Soviet Approach*, UNIDIR, (N. York, United Nations, 1991)
77. Sharp Jane M. O., «*Confidence Building Measures and SALT*», *Arms Control: The Journal of Arms Control and Disarmament*, Vol. 3, Nu. 1, May 1982
78. Sharp Jane M. O., «*Conventional Arms Control in Europe*», *SIPRI Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament*, (Oxford Univ. Press, 1993)

79. SIPRI Yearbook 1980-1995 (Oxford Univ. Press)
80. Slack Michael and Heather Chesnutt (ed.), *Open Skies: Technical, Organizational, Operational, Legal and Political Aspects*, (Toronto, Centre for International and Strategic Studies, 1990)
81. Stein Arthur, «*Coordination and Collaboration: Regimes in an Anarchic World*», International Organization 36, 2, Spring 1982
82. Stoval D. O. & M. L. Audrich, «*The Future Direction of On-Site Inspections in Arms Control through the Provisions of Confidence and Security Building Measures*», Arms Control, Vol. 13, Nu. 3, Dec. 1992
83. Sur Serge (ed.), *Verification of Disarmament or Limitation of Armaments: Instruments, Negotiations, Proposals*, UNIDIR, (N. York, United Nations, 1992)
84. Tashan Seyfi (ed.), *Aegean Issues: Problems - Legal and Political Matrix*, Conference Papers, (Ankara, Foreign Policy Institute, September 1995)
85. *The United Nations Disarmament Yearbook*, Volume 19: 1994. Centre for Disarmament Affairs. New York, 1995
86. Thomson R., «*The Regional Sub-system: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory*», International Studies Quarterly, vol. 17, no. 1, March 1973
87. Tsipis Kostas (ed.), *Common Security Regimes in the Balkans*, East European Monographs, (New York, Boulder, Columbia Univ Press, 1996)
88. Tsipis, K - Hafemeister, D. - Janeway, P.: *Arms Control Verification: The Technologies That Make It Possible*, (Pergamon-Brassey's, 1986)
89. U.S. Arms Control and Disarmament Agency, *Threat Control through Arms Control*, (Report to Congress, 1994)
90. UN DOC. A/36/474: *Comprehensive Study on Confidence-Building Measures*, (United Nations, New York, 1982)
91. United Nations, Disarmament: *New Realities: Disarmament, Peace-building and Global Security*, (Excerpts from the panel discussions organized by the NGO Committee on Disarmament, Inc., at a Conference held at the United Nations in New York 20-23 April 1993), (N.York, United Nations, 1993)
92. United Nations, Disarmament: *Confidence and Security-building Measures: From Europe to Other Regions*, Topical Papers 7 (N. York, United Nations, 1991)
93. Ury William L. (edited by Martin Linsky), *Beyond the Hotline: How Crisis Control Can Prevent Nuclear War*, (Boston, Houghton Mifflin Company, 1985)
94. Valinakis Yannis, *Greece's Security in the Post-Cold War Era*, Stiftung Wissenschaft und Politik, SWP-S 394, April 1994



95. Vamik D. Volkan & Norman Itzkowitz, *Turks and Greeks Neighbours in Conflict*, (The Eothen Press, 1994)
96. Vojtech Mastny & R. Craig Nation (eds), *Turkey Between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*, (Boulder, Westview Press, 1996)
97. Waltz Kenneth, *Theory of International Politics*, (Addison-Wesley Publishing Comp. 1979)
98. Wight Martin, Πολιτική Δυνάμεων (Αθήνα, Ειρήνη, 1994)
99. Wisner Jerome B., «*Unilateral confidence building*», Bulletin of the Atomic Scientists 40, January 1984
100. Αλειφαντής Στέλιος, «*Αμυντικό δόγμα, κρίσεις “χαμηλής έντασης” και ΜΟΕΑ στο Αιγαίο: η ενίσχυση της Ασφάλειας και της Αποτροπής*», Στρατηγική τευχ. 33, Ιούνιος 1997
101. Αλεξανδρής Αλέξης, *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987* (Αθήνα, Γνώση & ΕΛΙΑΜΕΠ, 1 - Βιβλιοθήκη Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Διεθνών Σχέσεων, 1991)
102. Αναστασιάδου Ιφιγένεια, *Ο Βενιζέλος και το Ελληνο-Τουρκικό Σύμφωνο Φιλίας του 1930*, (Αθήνα, Φιλιππότης, 1982)
103. Βαληνάκης Γιάννης - Πάρις Κίτσος (επιμ.), *Ελληνικά Αμυντικά Προβλήματα*, (Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, Στρατηγικές Μελέτες 1, Παπαζήση, 1986)
104. Βαρβιτσιώτης, Θ. Δ. Καιρίδης, P. L. Pfaltzgraff, *Ασφάλεια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και Ελληνοαμερικανικές Σχέσεις*, (Αθήνα, Σιδέρης 1997)
105. Βερέμης Θάνος, *Η Τουρκία Σήμερα*, (Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, 1995)
106. Γιαλλουρίδης Χρ. - Στ. Αλειφαντής (επ.), *Τα Βαλκάνια στο Σταυροδρόμι των Εξελίξεων*, (Αθήνα, Ροές, 1988)
107. Γιαλλουρίδης Χρ. & Π. Τσάκωνας (επιμ.), *Η Νέα Διεθνής Τάξη η Ελλάδα η Τουρκία και το Κυπριακό Πρόβλημα*, (Αθήνα, Σιδέρης, 1993)
108. Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος Κ., *Η Ελληνο-Τουρκική Σύγκρουση. Από την Κύπρο έως τα Ιμια, 1955-1996: Η Οπτική του Τύπου*, (Αθήνα, Σιδέρης, 1997)
109. Γυλιάς Μεσούτ, «*Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Πηγές Δυσπιστίας και Προοπτικές Κατανόησης*», Επίκεντρα, Ιούνιος 1995
110. Γιόκαρης Α., Α. Δημητρακόπουλος, Χ. Δίπλα, *Σημεία Τριβής στις Ελληνο-Τουρκικές Σχέσεις*, (Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, Σιδέρης, 1994)
111. Ήφαιστος Π. - Αθ. Πλατιάς, *Ελληνική Αποτρεπτική Στρατηγική*, (Αθήνα, Παπαζήση, 1992)

112. Ήφαιστος Παναγιώτης, *Αμερικανική Εξωτερική Πολιτική: Από την "Ιδεαλιστική Αθωότητα" στο "Πεπρωμένο του Έθνους"*, (Αθήνα, Οδυσσεάς, 1994)
113. Θεοδωρόπουλος Βύρων, «Υπάρχουν Τρόποι Βελτίωσης των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων;», Επίκεντρα, Ιούνιος 1995
114. Θεοδωρόπουλος Βύρων, *Οι Τούρκοι και Εμείς*, (Αθήνα, Φυτράκης, 1988)
115. Καραμανλής Κώστας Αλ., *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι Εξωτερικές μας σχέσεις 1928-1932*, (Αθήνα, Ελληνική ευρωεκδοτική, 1986)
116. Καψής Π. Γιάννης, *Οι Τρεις Μέρες του Μάρτη*, (Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1990)
117. Κουρής Νίκος, *Ελλάδα – Τουρκία : Ο Πεντηκονταετής Πόλεμος*, (Αθήνα, Λιβάνης 1997)
118. Κούρκουλας Άλκης, *ΙΜΙΑ: Κριτική Προσέγγιση του Τουρκικού Παράγοντα*, (Αθήνα, Σιδέρης, 1997)
119. Κώνστας Δ. - Χ. Τσαρδανίδης (επιμ.), *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική: Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Κυπριακό πρόβλημα*, Τομ. Β, (Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1989)
120. Κώνστας Δ. Κ. – Τσάκωνας Π. Ι (επιμ.), *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Εσωτερικές και Διεθνείς Παράμετροι*, (Αθήνα, Οδυσσεάς, 1994)
121. Λυμπέρης Χρήστος, *Εθνική Στρατηγική και Χειρισμός Κρίσεων*, (Ποιότητα, 1997)
122. Μιχαλόπουλος Δ., *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: Η Χαμένη Προσέγγιση*, (Αθήνα, Ροές, 1989)
123. Μπιράντ Μεχμέτ Αλί, «Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Προβλήματα, Ευκαιρίες και Κίνδυνοι», Επίκεντρα, Ιούνιος 1995
124. Ντόκος Θάνος, Νίκος Πρωτονοτάριος, *Η Στρατιωτική Ισχύς της Τουρκίας. Πρόκληση για την Ελληνική Ασφάλεια*, (Αθήνα, Τουρίκη, 1996)
125. Ντόκος Π. Θάνος, *Αναζητώντας την Ειρήνη: Μέτρα για τη Διεθνή Ασφάλεια και τη Μη Διασπορά των Πυρηνικών Όπλων*, (Αθήνα, Ελληνικό Ινστιτούτο Διεθνών και Στρατηγικών Μελετών, Παπαζήση, 1992)
126. Ντομπρίνιν Ανατόλι, *Εμπιστευτικά*, (Αθήνα, Καστανιώτη, 1997)
127. Πάγκαλος Θεόδωρος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και η Τουρκία*, Επετηρίδα ΙΔΙΣ 1996, (Αθήνα, Σιδέρης, 1996)
128. Παπασωτηρίου Χ., *Ο Αγώνας για την Ελληνική Ανεξαρτησία: Πολιτική και Στρατηγική των Ελλήνων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, 1821-1832*, (Αθήνα, Σιδέρης, 1996)

129. Παπασωτηρίου Χαράλαμπος, *Η αποτυχία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*, (ΕΚΟΜΕ, 26 Μαρτίου 1994)
130. Περράκης Στέλιος (επιμ), *Το Αιγαίο Πέλαγος και το Νέο Δίκαιο της Θάλασσας* (Πρακτικά Συμποσίου ΕΚΕΜ, Ρόδος 4-6 Νοεμβρίου 1994, Αθήνα, Σάκκουλας, 1996)
131. Πλατιάς Αθανάσιος Γ., *Εκτός Συνόρων. Ρεαλιστική Προσέγγιση Εθνικής Στρατηγικής*, (Αθήνα, Παπαζήση, 1997)
132. Πλατιάς Αθανάσιος, «*Συνεργασία ή Ανταγωνισμός με την Τουρκία; Ρεαλιστική Προσέγγιση*», Επετηρίδα ΙΔΙΣ 1996, (Αθήνα, Σιδέρης, 1996 )
133. Πλατιάς Αθανάσιος, *Το Νέο Διεθνές Σύστημα. Ρεαλιστική Προσέγγιση των Διεθνών Σχέσεων*, ( Αθήνα, Παπαζήση, 1995)
134. Σαζανίδης Χρίστος, *Ελλάδα, Τουρκία, ΝΑΤΟ και ο Εναέριος Χώρος του Αιγαίου 1976-1986*, (Θεσσαλονίκη, 1982)
135. Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική Μετά την Συνθήκη της Λωζάννης*, (Θεσσαλονίκη, Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικών Σχέσεων, 1977)
136. Τούντα-Φεργάδη Αρετή, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, (Θεσ/νίκη, Παρατηρητής)
137. Τσάκωνας Παναγιώτης, «*Μέτρα Οικοδόμησης Εμπιστοσύνης και Ασφάλειας στα Βαλκάνια*», (Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ΕΠΥΕΘΑ, ΔΝΣΗ Στρατηγικών Μελετών, Επετηρίδα 1996)
138. Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, *Λευκή Βίβλος*, 1995
139. Χιδίρογλου Παύλος, *Η Σχέση της Τουρκίας με την Βαλκανική Κρίση*, (Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 1993)
140. Χόρτον Τζόρτζ, *Αναφορικά με την Τουρκία: η κατάρα της Ασίας. Προξενικά ντοκουμέντα των ΗΠΑ*, (Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1992)